Leiden Zone
1955

DUBBELZELFMOORD

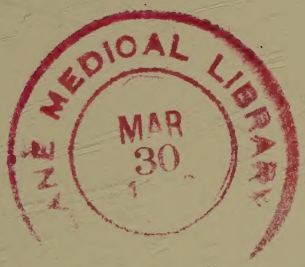

P. F. R. M. Ghysbrecht

DUBBELZELFMOORD

P. F. R. M. Ghysbrecht

DUBBELZELFMOORD

Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor in de Geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, op gezag van de Rector Magnificus Dr J. N. Bakhuizen van den Brink, Hoogleraar in de Faculteit der Godgeleerdheid, tegen de bedenkingen van de Faculteit der Geneeskunde te verdedigen op Woensdag 19 Januari 1955 te 16 uur.

door

PAUL FRANÇOIS ROSE MARIE GHYSBRECHT
geboren te Aalst (België) in 1927

Promotor: Prof. Dr E. A. D. E. Carp

Aan mijn Ouders
erkentelijk opgedragen

O Herr, gib jedem seinen eignen Tod.
Das Sterben, das aus jenem Leben geht,
darin er Liebe hatte, Sinn und Not.

Rainer Maria Rilke.
(Stunden-Buch)
(Das Buch von der Armut und vom Tode).

INHOUDSOPGAVE

1. Probleemstelling 9
2. Omschrijving van het begrip dubbelzelfmoord 12
3. Suicide à deux d'amour 16
4. Mislukte pogingen tot dubbelzelfmoord 52
5. Dubbelzelfmoord en uitingen van agressieve aard . . . 79
6. Dubbelzelfmoord om reden van verstandelijke overwegingen 102
7. Over de mogelijke „zin" van de dubbelzelfmoord . . . 118
Résumé 121

1. PROBLEEMSTELLING

Met Léon Meynard (1) kan men de zelfmoord steeds „un drame absolument personnel" noemen en op de zelfmoordenaar terecht het woord van Paul Valéry toepassen: „pour lui tout autre n'est qu'absence". Vaak is de zelfmoord trouwens een gevolg van de mislukking van het in de gemeenschap zijn van de zelfmoordenaar. Het is een gevolg van zijn conflict met de naast-bestaande, van wie hij zich dan afzondert.

In de dubbelzelfmoord daarentegen bedoelen beiden of één van beide partners het instellen van communicatie met de ander. Karl Jaspers (2) onderscheidde verschillende soorten van communicatie. De „Daseins"-communicatie is de betrekking, die door hun gelijktijdig-in-de-wereld-zijn noodzakelijkerwijze onder de individuen bestaat. Het is een naast-elkaar-bestaan waarin de ene niet nader tot de ander behoeft te komen. Daardoor schept het een stemming van „ungesellige Geselligkeit". Bewustzijnscommunicatie is het op objectieve wijze met elkaar in verbinding treden van mensen, die bewustzijn. Het is communiceren door middel van begrippen. De existentiële communicatie is de innigste vorm van samen-zijn, welke ontstaat wanneer de existenties van twee individuen in verbinding treden door het communiceren van belevingen, die de ware kern der persoonlijkheid reveleren. Zij kan zelfs

---

(1) Meynard, Léon — Le Suicide, Etude Morale et Métaphysique, Paris, Presses Universitaires, 1954, bl. 9—10.

(2) Jaspers, Karl — Philosophie, Berlin, Springer-Verlag, 1948, bl. 338—396.
Jaspers, Karl — Vernunft und Existenz, Bremen, Johs. Storm Verlag, 1949, bl. 57—82.
Jaspers, Karl — Von der Wahrheit, München, R. Piper & Co. Verlag, 1947, bl. 375—378.
Tonquédec, Joseph de — L'Existence d'apres Karl Jaspers, Paris, Beauchesne, 1945, bl. 51—62.
Jolivet, Régis — Les doctrines Existentialistes, Abbaye Saint Wandrille, Editions de Fontanelle, 1948, bl. 246—262.
Reding, Marcel — Die Existenzphilosophie, Dusseldorf, Verlag L. Schwann, 1949, bl. 99—102.

geschieden door wat Rainer Maria Rilke noemde: „sprechen als Schweigende" (3).

Aangezien in de gemeenschappelijke zelfvernietiging steeds een zekere binding aan de ander tot uiting komt, kan men in de dubbelzelfmoord deze verschillende vormen van samen-met-de-ander-zijn bestuderen. In het verschijnsel van de „suicide à deux" kan men daarenboven de gedragingen van het Ik tegenover de ander analyseren in de uiteindelijke gebeurtenis van het sterven en aldus een bijdrage leveren tot de studie van wat Jean-Paul Sartre (4) noemde „les relations concrètes avec autrui".

Terwijl de afzonderlijke zelfmoord dikwijls tot studie-object werd en o.a. frequent door psychiaters, gerechtelijke geneeskundigen, sociologen, moralisten en philosophen tot onderwerp werd gekozen, is deze bijdrage tot de bestaans-analyse en tot de patho-psychologie het eerste werk van een zekere omvang, dat het phenomeen van de dubbelzelfmoord behandelt.

Bij het uitwerken van deze verhandeling zullen we onze houding verklaren tegenover enkele bepaalde vraagstellingen:

Bestaat echte „suicide à deux d'amour"?

Welke bewuste en onbewuste beweeggronden drijven de daders tot het uitvoeren van een dubbelzelfmoord?

In hoeverre spelen neigingen van agressieve aard een rol in de psychologie van dubbelzelfmoordenaars?

Welke zijn de psychologische verhoudingen van doodslag en zelfmoord?

Bestaat echte „suicide à deux de raison" en bestaat er derhalve een balans-zelfmoord?

Ligt aan de dubbelzelfmoord een toestand van gebondenheid of verbondenheid tussen de partners ten grondslag?

Tenslotte zal de vraag naar de zin of de zinloosheid van

---

(3) Rilke, Rainer Maria — Gesammelte Werke, Band III, Leipzig, Insel-Verlag, 1930, bl. 348.

(4) Sartre, Jean-Paul — L'être et le néant, Paris, Gallimard, 1948, bl. 428 en vgl.

de „suicide à deux" nog onze aandacht gaande houden. Het is inderdaad onze mening, dat het voor de arts een zedelijk-geneeskundige plicht is zijn patiënt in te lichten, wanneer deze een daad zou willen stellen, die zijn bestaan zelf in gevaar zou brengen.

* * *

2. OMSCHRIJVING VAN HET BEGRIP „DUBBELZELFMOORD"

Twee mensen plegen dubbelzelfmoord, wanneer zij in een zekere verstandhouding ongeveer tegelijkertijd een mors voluntaria sterven. Ook dan gebeurt suicide à deux wanneer niet beide partners door eigenlijke zelfmoord, homicide de soi-même, omkomen, maar wanneer slechts één der twee actief is en deze bij gemeenschappelijk overleg, eerst de ander doodt en nadien zich zelf om het leven brengt. Een zekere uitbreiding van het zelfmoordbegrip moet in een dergelijk geval dus aanvaard worden.

„Der Selbstmord", volgens Friedrich Zahn (1), „ist die nicht normale Lebensbeendigung, die wissentlich und absichtlich vollbrachte gewaltsame Zerstörung des eigenen Lebens". Fritz Schwarz (2) omschrijft de zelfmoord als volgt: „Die absichtlich herbeigeführte Beendigung des Lebens durch den Lebensträger selbst". De jurist zal zich streng aan een dergelijke uitspraak houden en derhalve alleen dubbelzelfmoord aanvaarden wanneer beide partners, ieder voor zich, de zelfvernietigingsdaad stellen. De medicus en de openbare mening hebben echter een andere maatstaf. Voor hen zou hier gelden de definitie, die Dürkheim (3) van de zelfmoord gaf: „on appelle suicide tout cas de mort qui résulte directement ou indirectement d'un acte, positif ou négatif, accompli par la victime elle-même et qu'elle savait devoir produire ce résultat". Als acte négatif wordt dan opgevat, het niet beletten en het zich laten doden.

Beide partners moeten echter de bedoeling hebben gemeenschappelijk te sterven. Van de bedoeling zich te doden wordt in de omschrijving van Dürkheim nergens gesproken. Deze is nochtans, opdat er zelfmoord weze, noodzakelijk. De in-

(1) Cf. Weichbrodt, Prof. Dr. R. — Der Selbstmord, Basel, S. Karger, 1937, bl. 11.
(2) Schwarz, Dr. med., Fritz — Probleme des Selbstmordes, Bern, Hans Huber, 1946, bl. 16.
(3) Dürkheim, Emile — Le suicide, Paris, Felix Alcan, 1930, bl. 5.

tentie vrijwillig te sterven is noodzakelijk voor de afgrenzing van suicide enerzijds en ongevalsdood of zelfverwonding met dodelijke afloop anderzijds. Het is geen zelfmoord, wanneer een vader om zijn kind te redden in het water gesprongen, door verdrinking sterft. Het is slechts pseudo-zelfmoord wanneer een ontoerekenbare bij het volgen van een of andere opwelling zich om het leven brengt, zonder dat het zelfmoordidee bij hem opkwam.

Het besluit gemeenschappelijk te sterven moet bij beide partners van een suicide à deux *bestaan*. Daarom hoeft de suicide-gedachte niet bij iedere partner afzonderlijk te *ontstaan*. Het voorstel tot vrijwillig gemeenschappelijk sterven komt noodzakelijk van een van de twee individuen. De beslissing wordt in overleg genomen en mag natuurlijk sterker door de ene dan door de ander voorgestaan worden. De dubbelzelfmoord is derhalve steeds in zekere mate geïnduceerd door een der partners. Door de ander wordt de doodsoplossing aangenomen en dus steeds met min of meer weerwil of geestdrift aanvaard. De zelfmoordgedachte behoeft niet bij beiden onafhankelijk te rijpen en het zelfvernietigingsbesluit moet niet door iedere partner afzonderlijk worden genomen. Iemand, die gevolg gevend aan inductie, aanvaardt met iemand anders vrijwillig het leven te verlaten, pleegt dubbelzelfmoord.

Dubbelzelfmoord, double suicide, Doppelselbstmord, suicide à deux, kan men het hierboven omschreven verschijnsel noemen. Het begrip is in feite breder dan wat men aanduidde als Geliebtenselbstmord of suicide bisexué d'amour; het is immers niet noodzakelijk dat er tussen beide partners van een dubbelzelfmoord de betrekking van de liefde bestaat.

Bailarger (4) sterk onder de invloed van de mening dat men om zelfmoord te plegen krankzinnig moet zijn, sprak van „folie à deux". Had niet Esquirol (5) bevestigd: „Je crois

(4) Cf. Strowski de Lenka, M. F. M. — Le suicide à deux, Bordeaux, Librairie de l'Université, 1933, bl. 18.

(5) Cf. Strowski de Lenka, M. F. M. — Le suicide à deux, Bordeaux, Librairie de l'Université, 1933, bl. 16.

avoir démontré que l'homme n'attente à ses jours que lorsqu'il est dans le délire, et que les suicidés sont des aliénés?" Deze opvatting is echter verkeerd: ook normalen van geest kunnen door vrijwillige dood sterven. De opvatting dat krankzinnigen slechts tot pseudo-zelfmoord in staat zijn, wordt zelfs verdedigd, op grond van de overweging, dat ze wegens ontoerekenbaarheid het besluit tot zelfvernietiging niet kunnen treffen. Wij menen, dat geesteszieken zelfmoordenaars zijn, wanneer ze, al is het dan op grond van een weinig logische redenering, tot het besluit van een zelfmoord kwamen; dat geesteszieken integendeel accidenteel sterven, wanneer ze zichzelf verwonden met dodelijke afloop ten gevolge van een opwelling of overweging, waarbij het zelfmoord-idee niet te pas kwam. De benaming „folie à deux" dient echter vooral verworpen, omdat de dubbelzelfmoorden àl te vaak het beeld benaderen van twee gelijktijdig uitgevoerde *balans*-zelfmoorden: zelfvernietigingen, waarvan het besluit genomen werd naar aanleiding van een negatief bevonden levensbalans.

Esquirol gebruikte voor dubbelzelfmoord de term „suicide réciproque", Fabret (6) verkoos „suicide mutuel". Beide formules zijn niet erg helder en bevatten daarenboven een zekere tegenspraak in de begrippen zelf: Suicide kan immers stricto sensu noch wederzijds noch gemeenschappelijk zijn.

In feite kan natuurlijk een vrijwillige dood ook niet „dubbel" zijn en is de benaming suicide à deux slechts te aanvaarden, wanneer men voor „à" de hinderlijke bijgedachte van een samenwerking over het hoofd ziet. Aangezien dus geen enkele term volledig voldoet moet men als weinig volmaakt ten slotte „dubbelzelfmoord" of „suicide à deux" toch aanvaarden voor het verschijnsel, waarbij twee mensen, die een mors voluntaria sterven, in een zekere verstandhouding met elkaar, ongeveer gelijktijdig om het leven komen.

Het onderscheid suicide à deux of twee afzonderlijke zelfmoorden dient dan nog gemaakt. De betrekkingen in tijd en

(6) Cf. Strowski de Lenka, M. F. M. — ibid., bl. 18.

ruimte tussen twee zelfvernietigingen mogen, opdat men nog dubbelzelfmoord zou aanvaarden, losser zijn, wanneer de hoofdmotieven van de zelfmoordenaars meer verband met elkaar hebben. Voor ieder geval in het bijzonder dient echter, rekening houdend met de uitwendige omstandigheden van het gebeurde en met inachtneming vooral van de geestesgesteldheid van de daders, uitgemaakt te worden met welk verschijnsel men juist te doen heeft.

* * *

3. SUICIDE A DEUX D'AMOUR

Door Esquirol (1) werd een op eigenaardige wijze uitgevoerde dubbelzelfmoord beschreven. Een jonge man uit Lyon, zeer verliefd op een meisje, dat de ouders hem niet wilden afstaan, bracht zich samen met zijn verloofde als volgt om het leven. Het meisje kwam naar de laatste afspraak gewapend met twee pistolen en twee dolken. De haan van ieder vuurwapen werd aan een lint bevestigd. Op een gegeven teken doodden tegelijk de man en de vrouw hun partner, de pistolen door tussenkomst van de linten afvurend.

Aangezien geen van beide partners zich onttrok aan de op hem te verrichten doodslag of moord, kan men aannemen dat dubbelzelfmoord geschiedde, vooral daar in de nauwgezette voorbereidende handelingen der daders de bewijzen der bedoeling tot gemeenschappelijk vrijwillig sterven besloten lagen. In feite gebeurde hier echter wederzijdse agressie. De jurist-deskundige zou kunnen spreken van dubbeldoodslag, alleen de mutuele opzettelijke levensberoving, in acht nemend, of van dubbelmoord, wanneer hij zou aanvoeren dat de opzettelijke levensberoving geschiedde met voorbedachte rade.

Voorbedachte raad (2) is „een gemoedstoestand, waarin het opzet gevormd wordt, en wel een periode van kalm overleg" (in koelen bloede). In het beschreven geval komen rustig overleg bij het vormen van het opzet en koelen bloede bij het plegen van de criminele aanslag in zekere mate tot uiting door de zorgvuldige voorbereiding der daad, o.a. door het aanbrengen der linten en door de maatregelen die door de zelfmoordenaars van te voren getroffen werden om bij eventuele mislukking de pogingen te kunnen herbeginnen: naast twee pistolen werden ook twee dolken meegebracht.

(1) Cf. Strowski de Lenka, M. F. M. — Le Suicide à deux, Bordeaux, Librairie de l'Université, 1933, bl. 21.
(2) Vos, H. B. — Leerboek van het Nederlands strafrecht, Haarlem, Tjeenk Willink, 1947.

Op basis van psychische overmacht zou de voorbedachtheid nochtans sterk betwist kunnen worden, aangezien door het te sterke affect bij beslist emotionele of passionele individuen en door de overweldigende wanhoop wegens het eventuele verenigingsbeletsel de gezonde rede bij dergelijke geliefden als enigszins beneveld kan worden beschouwd.

Terwijl wij, dubbelzelfmoord aannemend, de discussie agressie of mors voluntaria als gesloten beschouwen, kunnen wij trachten te bepalen of nu beiden zelfmoord of zelfdoodslag pleegden.

Bij de diagnose zelfmoord zijn te onderscheiden de vorm met korte en die met langdurige motievenstrijd:

1. De snel verlopende zelfmoord met geringe motievenstrijd is een kortsluitingsreactie. Een plotselinge zeer intense opwelling volgend, beneemt de dader zich het leven. Er is geen voorbedachtheid van rade en in feite gebeurt geen zelfmoord, maar alleen zelfdoodslag.

   a. Iemand, die nooit blijk gaf zich met zelfvernietigingsgedachten in te laten, kan onder invloed van door onvoorziene omstandigheden ontketende drift, naar onmiddellijk voorhanden zijnd materiaal grijpen en zich van het leven beroven.
   Voorbeeld: een eerlijk ambtenaar doodt zich met hetzelfde mes, waarmede hij zijn niet verwachte ontslagbrief opende. De zelfvernietigingsdrang steeg langs een loodrechte lijn omhoog, met het leven brak de man bruusk. Het probleem dat naar de dood leidde, had geen invloed op het voorafgaande leven; het was voorheen door de dader niet gekend. Alleen aanleg en structuur van de persoonlijkheid, zullen wel zo zijn geweest dat zij van de man een potentieel zelfmoordenaar maakten.

   b. Iemand, die reeds lang met het zelfmoordidee rondliep, komt plots in een actieve phase en drijft

de gedachte door. Een zwaarmoedige weduwe, die reeds vaak suicidaire gedachten uitte, wordt na een weinig belangrijke familietwist zeer zenuwachtig en neemt een dodende dosis barbituraat. Meestal is de grote doodsoorzaak een vraagstuk, dat reeds lange tijd de ongelukkige het leven pijnlijk veronaangenaamde. Wel kan — en zo is het vaak — een nieuw feit gelegenheidsoorzaak van de dood worden.

2. De traag verlopende zelfmoord met langdurige motievenstrijd is een overlegde handeling, waarbij niets wijst op een overijlde of toevallig noodlottige daad.
   a. Iemand, die nooit blijk gaf aan zelfmoord te denken, neemt zijn vernietigingsbesluit. Na koel overleg neemt hij een reeks laatste maatregelen alvorens aan zijn leven door zorgvuldig voorbereide daad een einde te maken en hij ontziet tijd noch moeite om perfect te handelen en mislukking uit te sluiten.
   b. Iemand, die reeds geruime tijd door suicidaire gedachten bezield was, handelt zonder overhaasting en volbrengt zijn oud plan door zorgvuldige afwerking. Bij deze soort wel bedachte zelfmoord geven de omstandigheden der daad zeer waardevolle inlichtingen omtrent de persoonlijkheid van de zelfmoordenaar en aangaande zijn psyche. Het probleem, dat naar de dood voerde, was vaak het grote levensprobleem. Het vraagstuk, dat de dader de weg van de dood deed kiezen en hem de manier aangaf om zelfmoord te plegen was ook datgene, wat richting gaf aan het leven.

Aangezien bij suicide à deux het inzicht te sterven bij beide partners moet bestaan, daar een besluit samen zelfmoord te plegen noodzakelijkerwijze in overleg moet worden genomen en ook de keuze van het zelfvernietigingsmiddel minstens in

enige mate moet worden besproken, hebben beide zelfmoorden meestal een langdurige motievenstrijd. Alleen uitzonderlijk zouden ze in een roes kunnen verlopen en na een slechts korte motievenstrijd kunnen gebeuren, wanneer beide partners van te voren overleg hadden gepleegd. In dit laatste geval zou dan bijna zeker de voorbedachtheid van rade bestreden worden, daar deze naast kalm, rustig overleg ook koelen bloede in de uitvoering veronderstelt. Waar men in het door Esquirol aangehaalde voorbeeld uit de omstandigheden alleen reeds kan besluiten dat deze zelfmoorden door een tamelijk langdurige motievenstrijd voorafgegaan werden, is dit niet bij alle gevallen onmiddellijk mogelijk.

Brière de Boismont (3) citeert, dat in 1836 twee in hun middel door zakdoeken aan elkaar vastgebonden lijken van jonge mensen van verschillend geslacht uit de Seine werden gehaald. Over niet méér gegevens beschikkend, kan men alleen vaststellen dat hier dubbelzelfmoord gebeurde en geen ongeval, aangezien een door de wanhopigen opzettelijk gezocht détail, het aan elkaar gebonden zijn, naast de nauwe gemeenschap der beide wezens ook aangeeft dat hun dood niet het gevolg was van een noodlottig gebeuren, maar wel van een vrijwillige daad. Verder kan men vermoeden, dat de zelfmoorden niet gepleegd werden na een korte motievenstrijd, omdat er toch een zekere gedachtenwisseling verondersteld is alvorens twee mensen komen tot het plan van een gemeenschappelijk vrijwillige dood door verdrinking en vooraleer ze verder komen tot het besluit hun saamhorigheid aan te duiden door zich aan elkaar vast te binden (4). Brière de Boismont vermeldt verder dat ook in de Seine wat later in hetzelfde jaar

(3) Cf. Strowski de Lenka, M. F. M. — Le Suicide à deux, Bordeaux, Librairie de l'université, 1933, bl. 25.

(4) In 1925 deed zich in Vlaanderen een dergelijke dubbelzelfmoord voor. Het was de gemeenschappelijke verdrinkingsdood van een 33-jarige vrouw, moeder van drie kinderen en een 26-jarige ongehuwde man. De twee geliefden waren in hun middel aan elkaar vastgebonden door een halsdoek. De daders hadden een briefje nagelaten waarin zij aankondigden samen te willen sterven en aan de wereld vaarwel te zeggen.

1836 nog een andere man en een jonge vrouw door vrijwillige verdrinking omkwamen, aan elkaar gebonden door middel van een halsdoek. Aangezien zich hier nog het probleem der imitatie en onmiddellijke tenuitvoerlegging stelt, kan zonder verdere inlichtingen de mogelijkheid van tamelijk plots uitgevoerde suicide à deux niet worden verworpen. Navolging kan inderdaad niet alleen van belang zijn voor de uitvoeringstechniek, die overgenomen kan worden door individuen die wegens het bij hen bestaan van een zelfmoordmotief en om reden van voorbeschiktheid tot zelfmoord neigen. Imitatie kan ook in de etiologie van de zelfmoord enige betekenis hebben wegens de min of meer stimulerende invloed die uitgaat van de te imiteren daad. De stereotypie der uitvoering hindert natuurlijk sterk de onderzoeker, die uit de omstandigheden van het gebeurde dan veel minder kan opmaken.

Terwijl men, op grond van de noodzakelijke deliberaties tussen de twee partners, geneigd is de dubbelzelfmoord eerder dan de zelfvernietiging van de enkeling op te vatten als een wel overlegde handeling, hindert in zekere mate de gedachte aan de zogenaamde „Geliebten Selbstmord". Hier zouden passionele drijfveren tot de daad aanzetten. De liefde zelf is hier inderdaad een der causale factoren van de dubbelzelfmoord. Ofschoon ze de reden is voor de gemeenschappelijke uitvoering der zelfvernietiging is ze echter meestal niet het onmiddellijk motief der wanhoopsdaad. De hoofdreden hiervan ligt ten slotte vaak elders, ze wordt b.v. het beletsel van een vereniging in het huwelijk of de noodzaak te scheiden. Double suicide d'amour wordt dan in zekere mate een gemeenschappelijke balanszelfmoord van twee beminden, waarbij echter de beoordeling van de balans sterk wordt beinvloed door wat Wernicke zou genoemd hebben het „overwaardige denkbeeld" liefde. Wordt tenslotte niet elk besluit uit een balans hoofdzakelijk door het gevoel gedicteerd? Zijn niet de meeste denkbeelden eerst affectief en wordt niet bijna elke motivering secundair opgebouwd?

Het sterke affect is echter etiologisch nog in een ander

opzicht van belang, aangezien het een gunstig klimaat voor de zelfmoord helpt scheppen. Met Ombredanne (5) kan inderdaad de passie op een gegeven ogenblik en bij een zekere intensiteit beschouwd worden als „une insoumission paradoxale qui engage l'individu dans les conduites agressives". De vraag of men bij dubbelzelfmoord niet steeds te doen heeft met een reeds pathologisch-overdreven gevoel stelt zich. Passie is volgens Daniel Lagache (6) „L'expérience vécue d'un but apprécié comme seul désirable". Ze wordt ziekelijk, wanneer ze de gehele persoonlijkheid mede sleept, zelfs tot het stellen van niet meer helemaal gecontroleerde daden. Wanneer ze leidt naar dubbelzelfmoord, zou theoretisch door de partner remmend rationeel toezicht moeten worden uitgeoefend. Van een pathologisch gepassioneerd individu gaat echter vaak in hoge mate een verleidende stimulus uit en dikwijls laten normale emotionelen en vooral verliefden zich zeer sterk beïnvloeden.

In die zin haalt Strowski de Lenka (7) het treffend voorbeeld aan van een vrouw, die met de bedoeling haar zeer jaloerse echtgenoot van haar absolute trouw te overtuigen, hem er zelf toe aanzette samen met haar vrijwillig te sterven.

Jalouzie, ontstaan op basis van verliefdheid kan een min of meer gezond gevoel blijven, ofwel door hypertrophische ontwikkeling de rede overwoekerend ziekelijk worden. Het is dan echter meestal de jaloerse partner die tracht de andere de dubbelzelfmoord te doen wensen en er hem desnoods in te doen toestemmen, ofwel zozeer verward geraakt, dat hij na een onverwachte doodslag zelf post-agressioneel (8) suicide pleegt.

(5) Ombredanne — Contribution à l'étude de la conduite passionnelle, Journal de Psychologie, 1937, Mars, bl. 215.

(6) Lagache, Daniel — Passions et psychoses passionnelles, Evolution Psychiatrique, 1938.

(7) Strowski de Lenka, M. F. M. — Le suicide à deux, Bordeaux, Librairie de l'université, 1933, bl. 22.

(8) Post-agressionele zelfmoord: begrip ingevoerd in 1928 door Paul Provent. De zelfmoord door de dader van een agressie onmiddellijk na zijn misdaad gepleegd.
Provent, Paul — Suicide Post-Agressionnel, Annales de Médicine Légale, 1928, 8, no. 5, bl. 232—239.

Opdat de liefde zelf of een er op gegriffeld gevoel de onmiddellijke beweeggrond tot suicide à deux zou worden, moet ze meestal pathologische passie zijn. De lichamelijke sexualiteit speelt dan een meer belangrijke rol dan de geestelijke erotiek: de drijfveer komt uit de geslachtelijke sfeer. De dubbelzelfmoord wordt minder geïntellectualiseerd en wordt voor een der partners een egoïstische voldoening van zijn driften. Men krijgt zo wat men kan noemen suicide bisexué d'amour en welke te onderscheiden is van de „Geliebtenselbstmord" in het algemeen.

Ook bij homosexuelen worden gevallen van suicide à deux geobserveerd. Zoals Hirschfeld (9) het aangaf is het onmiddellijke motief van het gemeenschappelijk vrijwillig sterven vaak de onmogelijkheid van adequaat sexueel contact. Naast het beletsel der normale geslachtelijke uitvoering, eigen aan de homosexuele aberratie van de geslachtsdrift, kan ook de overtuiging op sexueel gebied abnormaal gericht te zijn, sterk deprimeren en zo kunnen minderwaardigheidsgevoelens ontstaan enerzijds op grond van de ervaring van de afwijking, anderzijds wegens het herhaald beleven van het als kwetsend aangevoelde verlies van een begeerde partner ten voordele van een vertegenwoordiger van het andere geslacht. Zo ontstaan gevoelens en gedachten die het plan doen rijpen van een dubbelzelfmoord. Deze gevoelssfeer vormt ook de geestesgesteldheid, waarin erotische opwellingen vlugger tot agressieve handelingen kunnen drijven. Naast de invloeden der persoonlijkheidsontwikkeling zijn natuurlijk voor deze reactievormen de constitutionele aanleg en structuur van de daders van belang, vooral bij psychotische — vaak schizophrene — en psychopatische homosexuelen.

Op honderd homosexuelen die zich om het leven brachten, zag Hirschfeld twintig dubbelzelfmoorden (10 koppels). Slechts uitzonderlijk worden deze gevallen volledig opgehel-

(9) Hirschfeld, Dr. med. M., — Die Homosexualität des Mannes und des Weibes, Berlin, Louis Marcus Verlagsbuchhandlung, 1920, bl. 913—1915.

derd. Zo vermeldt o.a. Grzywo-Dabrowski (10) een geval, waarbij in 1927 twee jongelingen in een Warschausche badinstelling eerst door venasectie, daarna door vergift-inname poogden zich om het leven te brengen.

Scherpe jalouzie, vaak ontstaan door de mededinging van het andere geslacht, speelt natuurlijk een belangrijke rol in de etiologische factoren tot dubbelzelfmoord of agressieve daden. Het jaloersheidsgevoel, dat zoals Carp (11) het doet opmerken, bij sexueel afgewekenen zelf ook in enige mate geperverteerd is, zet vaak aan tot agressie. Meende niet J. v. d. Spek (12) in elke jaloersheid een neiging tot agressiviteit te kunnen herkennen? Bij homosexuelen komt dan ook vaak postagressionele zelfmoord voor: een doodslag wordt gevolgd door de suicide van de dader die nu, naast zijn afwijking, die hem reeds van de maatschappij isoleerde en wereldvreemd maakte, ook nog zijn misdaad als zelfvernietigingsmotief krijgt. In ieder geval is een nauwkeurige differentiaaldiagnose vereist tussen suicide à deux van homosexuelen en misdaad gevolgd door post-agressionele zelfmoord. Bezwarend is slechts te aanvaarden dat maar één van beide partners actief is en deze meestal door middel van een vuurwapen ofwel door stekende, snijdende of stompe voorwerpen de andere om het leven brengt. Daar beiden tot hetzelfde geslacht behoren zijn ze immers verondersteld even goed of even onhandig met dergelijke wapens te kunnen omgaan. Daarenboven aarzelen wij bij homosexuelen dubbelzelfmoord te aanvaarden omdat wij weten dat velen onder hen tegelijkertijd sadomasochistische neigingen vertonen. Aangezien voor een homosexueel uiteindelijk geslachtelijk uitvoeringsbeletsel ontstaat, verschilt immers bij hem ook vaak de doelstelling der perverse geslachts-

(10) Grzywo-Dabrowski, W. — Suicide à deux, Suicide en commun, etc., à Varsovie, Annales de médicine légale, 9, 1929, Juillet, no 7, bl. 489—497.

(11) Carp, E. A. D. E. — Sexuele Misdadigheid, Amsterdam, Strengholt's, Criminele Homo-erotiek, bl. 109.

(12) Van der Spek, J. — Hysterische Jalouzie, N. T. v. G., 1938, I, bl. 1062.

gemeenschap. De agressief-destructieve impulsen worden heftiger en ten slotte met meer en meer lust beladen beleefd: homosexueel sadisme.

Wanneer één van beide partners aan een sexuele perversie lijdt zijn de patho-psychologische en psychologische verhoudingen van de twee dubbelzelfmoordenaars meestal zeer ingewikkeld. De beoordeling van om het even welk geval van mogelijke suicide à deux is toch altijd moeilijk. Steeds stellen zich aan de onderzoeker een reeks vragen waarvan o.a. de volgende reeds onmiddellijk zeer belangrijk zijn: kan in het bepaalde geval met zekerheid uitgesloten worden dat de ene partner de andere zonder toestemming om het leven bracht en dat hij eerst na zijn misdaad zelfmoord pleegde? Welke bewuste en onbewuste beweeggronden dreven deze daders naar het uitvoeren van een dubbelzelfmoord? Is het mogelijk dat deze twee mensen dubbelzelfmoord pleegden uit liefde, d.w.z. omdat ze elkaar beminden?

In verband met een poging tot oplossing van deze en dergelijke vragen in een concreet geval geven we als voorbeeld de analyse van de dubbelzelfmoord van Heinrich von Kleist en Henriette Vogel (13—22).

---

(13) Zweig, Stefan — Baumeister der Welt, Frankfurt am Main, Fischer Verlag, 1951, Heinrich von Kleist, bl. 245—296.
(14) Kürenberg, Joachim von — Heinrich von Kleist, Hamburg, Robert Mölich Verlag, 1948.
(15) Heiseler, Bernt von — Kleist, Gütersloh, Bertelsmann Verlag, 1951.
(16) Uyttersprot, Dr. H. — Heinrich von Kleist, De Mens en het Werk, Brugge, (België), De Tempel, 1948.
(17) Riese, W. — Ueber den Tod Heinrich von Kleists, Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie, 1932, Jahrgang 96, bl. 270.
(18) Bodensohn, Anneliese — Heinrich von Kleist, Begegnung mit dem Tode, Frankfurt am Main und Bonn, Verlag Moritz Diesterweg, 1951.
(19) Gundolf, Friedrich — Heinrich von Kleist, Berlin, Georg Bondi, 1932.
(20) Rahmer, S. — Das Kleist-Problem, Berlin, Georg Reimer, 1910.
(21) Sadger, Isidor — Heinrich von Kleists pathographisch Studie, Wiesbaden, 1910.
(22) Minde-Pouet, Georg — Kleists letzte Stunden, Schriften der Kleist-gesellschaft, band 5, Berlin, 1925.

Op 21 November 1811 pleegde de bekende Duitse dichter Heinrich von Kleist, bij Berlijn op de kleine heuvel tussen de Potsdammersteenweg en de Wannsee, zelfmoord door mondschot.

Juist vóór hij op dergelijke gewelddadige wijze de dood vond, had de 34-jarige Kleist ,op haar verlangen de even jonge Adolphine Henriette Vogel-Kaeber, echtgenote van een ondergeschikt staatsambtenaar en moeder van een 10-jarig dochtertje, door een schot à bout portant (Nahschusz) in de borst om het leven gebracht. Beiden waren samen opgewekt, zelfs wat uitgelaten, reeds de vooravond van hun vrijwillige dood in een hotel aan de boorden van het meer aangekomen. De twee schoten, met 1 tot 2 minuten tussenpoos afgevuurd — een vrouw met name Dorothé Louise Riebisch deed traag stappend tussen beide detonaties ongeveer 60 passen — zouden wellicht alleen reeds voldoende zijn geweest om de namen Heinrich von Kleist en Henriette Vogel aan latere generaties bekend te maken.

Dat Heinrich von Kleist reeds lang vóór zijn daad over zelfmoord nadacht, daarvan getuigen de herhaalde voorstellen tot gezamenlijke dood, die hij deed aan Karl von Pannwitz, Ernst von Pfuel, aan Otto August Rühle van Liliënstern, aan Marie von Kleist-Gualtieri en aan anderen. In de uitvoering van zijn uiteindelijke daad wijst niets op overhaasting. Zo komt hij reeds met vaste bedoelingen de vooravond van zijn dood, samen met zijn gezellin Henriëtte Vogel in het hotel aan de Wannsee. Beiden bereiden hun levensafscheid voor. Kleist schrijft die avond zelf aan Sophie Haza-Müller, de vrouw van Adam Müller en de volgende morgen, de dag van zijn dood, nog aan zijn zuster Ulrike. Henriëtte schrijft verschillende afscheidsbrieven, o.a. een zeer uitvoerige aan Ernst Friedrich Peguilhen. Rustig, eerder wat uitgelaten en opgewekt, gaan zij samen naar hun levenseinde, dat zij zorgvuldig uitkozen. Niets wijst op een acute phase.

De overweging, dat beider dood een overlegde was, wettigt ons analytisch onderzoek van de zelfmoord van Heinrich von

Kleist samen met de dood van Henriette Vogel. Een gemotiveerde verklaring van de redenen, die Kleist tot zelfmoord brachten, willen wij trachten af te leiden uit de systematische studie van de omstandigheden van zijn daad zelf. Het verstaan van het uitwendig gebeuren zal ons grotendeels op het spoor brengen van de gevoels- en verstandsbeweegredenen die Kleist onvermijdelijk naar zelfvernietiging moesten leiden. In het licht van zijn onafwendbare daad, zullen wij de persoonlijkheid van de zelfmoordenaar bestuderen.

Bij het vinden van twee lijken samen is het aantal der mogelijke doodsoorzaken beperkt. Een hele reeks theoretische mogelijkheden vervallen daarenboven in de practijk onder de grote zeldzaamheden. Aldus komen:

1. natuurlijke dood van twee personen ongeveer tegelijkertijd;
2. natuurlijke dood van één persoon met bijgaande zelfmoord van een tweede persoon of met bijgaand ongeval;
3. moord gepaard met ongeval;

slechts bij grote uitzonderingen voor. Dubbelzelfmoord en dubbelongeval zijn frequenter.

Al de hierboven vermelde doodsoorzaken vallen voor het paar Heinrich von Kleist—Henriette Vogel zonder meer uit de aard der zaak weg. Ongeval gepaard met zelfmoord kunnen wij als hypothese onmiddellijk van de hand wijzen, aangezien van beide partners ons de wens de dood in te gaan bekend is en gezien de nauwgezetheid, waarmede de daad werd voorbereid. Alleen reeds het bestaan van afscheidsbrieven van de hand van Kleist zowel als van de hand van Henriette Vogel doet ook mogelijke moord of doodslag met zelfmoord van de dader — suicide post-agressionnel der Franse auteurs — verwerpen.

Alleen doodslag op verlangen met bijgaande zelfmoord van de dader en dubbelzelfmoord, de twee laatste theoretisch mogelijke doodsoorzaken bij het samen aantreffen van twee

lijken, moeten verder uitvoerig onderzocht worden, in verband met de gemeenschappelijke dood Heinrich von Kleist—Henriette Vogel. Men spreekt van dubbelzelfmoord, wanneer beide partners op het ogenblik der ongeveer gelijktijdige daad besloten hebben door zelfmoord te sterven. Eén partner is meestal het leidende deel van het paar en deze brengt de ander dan zover, dat hij met de gemeenschappelijke dood instemt. Beter dan van dubbelzelfmoord spreekt men dus van geïnduceerde zelfmoord.

Meestal trachten bij een gemeenschappelijke zelfmoord beide partners op hetzelfde ogenblik te sterven. Ze kiezen dan ook vaak een uitwendige oorzaak, die op beiden tegelijk dodend inwerkt. Gezamenlijke koolmonoxydevergiftiging van twee personen, die wensen zich van het leven te beroven, is een volmaakt doorgevoerde dubbelzelfmoord. Het voorbeeld van de Japanse liefdesparen, die zich samengebonden op de spoorbaan leggen of zich samengebonden in het water storten, wijst de bedoeling van de lotsgebondenheid en -gemeenschap duidelijk aan. Op minder volmaakte wijze is de dubbelzelfmoord voltrokken, wanneer het ogenblik van het inwerken der doodsoorzaak op beide partners verschilt. In het geval van twee geïsoleerde zelfmoorden, korte tijd na elkaar doorgevoerd is het natuurlijk essentieel, opdat men nog van dubbelzelfmoord zou kunnen spreken, dat niet te veel tijd verloopt tussen beide afzonderlijke gevallen van zelfmoord. Iedere tijd tussen de twee doodsmomenten zou daarenboven door de zelfmoordenaars als ongewenst beleefd worden. De daders trachten zo verenigd mogelijk de dood in te gaan. Het is een intieme, maar zeer duidelijke bijbedoeling van de twee mensen, die vrijwillig gemeenschappelijk het leven verlaten, een zo nauw mogelijke lotsverbondenheid te bereiken. Ze moeten daarom zo „samen" mogelijk sterven.

Wanneer geen uitwendige doodsoorzaak bijv. verdrinking of verstikking — waarin wellicht ook gemeenschapszin tot uiting komt door de zelfde wijze van sterven — gekozen wordt door de partners van een dubbelzelfmoord, dan zijn beiden

vaak actief in de vernietigingsdaad. Beiden treffen het besluit te sterven, beiden wensen de dood, beiden willen er dan ook iets voor doen. Ieder lid van de zelfmoordgemeenschap brengt zich zelf de dood toe. Vader en zoon brengen zich samen om het leven door het gemeenschappelijk ledigen van eenzelfde giftbeker. Man en vrouw plegen ongeveer op hetzelfde ogenblik zelfmoord door het nemen van een dodelijke dosis slaapmiddel. Twee partners van een dubbelzelfmoord jagen zich elk voor zichzelf, een kogel door het hoofd. Wanneer bij een dubbelzelfmoord — bij beide partners was het besluit te sterven aanwezig op het ogenblik der daad — slechts één lid actief is en deze eerst de ander doodt en dan zichzelf, dan is op zijn minst de uitvoering als dubbelzelfmoord minder gelukt; de overgang naar doodslag op verlangen, gevolgd door zelfmoord van de dader is hier inderdaad vloeiend. Het staat toch een dader van een doodslag vrij, onmiddellijk zelfmoord te plegen, alleen omdat hij dader geworden is of ook om een andere reden daarbij, b.v. omdat hij het leven reeds lang moe was, of omdat hij wenst samen met zijn slachtoffer een min of meer gemeenschappelijke dood te sterven. Het staat dan ook de objectieve waarnemer vrij dit nog als dubbelzelfmoord of reeds als doodslag op verlangen, met daarop volgende zelfmoord van de dader te beschouwen. Dit moet voor ieder geval in het bijzonder uitgemaakt worden met determinerende inachtname van de geestesgesteldheid en de bedoelingen van beide partners.

Eerst na haar besluit te sterven schoot Heinrich von Kleist, alvorens zichzelf door mondschot om het leven te brengen, Henriette Vogel een moordend schot in de borst. Beiden stierven niet op hetzelfde ogenblik en van beiden trad alleen von Kleist actief op. Het zou een al te theoretische gevolgtrekking zijn alleen op grond hiervan te besluiten, dat hier doodslag op verlangen gebeurde, met daarop volgend de zelfmoord van de tegenover zijn slachtoffer verontschuldigde dader. Henriette Vogel kan immers, niettegenstaande haar formele wens tot echte dubbelzelfmoord, zo zeer afkerig ge-

weest zijn van een actieve rol in de voltrekking van de daad zelf, dat dit feit Heinrich von Kleist er toe noopte alleen uitwerker van beider wensen te worden. Natuurlijk zouden beiden bijvoorbeeld door een dood door verdrinking — lag het niet voor de hand aan de boorden van de Wannsee? — een andere doodsoorzaak zoekend, de eventuele afkeer van één partner van een actieve medewerking hebben kunnen ontwijken. De oplossing van de verdrinkingsdood zou dan ook het moment van beider dood hebben doen samenvallen en de dubbelzelfmoord zou meteen op volmaakte wijze voltrokken zijn geweest. Hier komt echter het probleem van de keuze van het zelfmoordmiddel ter sprake. In de keuze van dit middel worden de zelfmoordlustigen altijd geleid door het bekende: cito, tuto et jucunde, snel, zeker en aangenaam. Bovenal wordt echter toch steeds iedere zelfmoordenaar gedreven naar het middel van zijn persoonlijke voorkeur. Daarenboven is het een bekend feit, dat vaak iemand die na een mislukte zelfmoordpoging ondervraagd wordt, verklaart, de meest grondige afkeer te hebben van alle andere middelen tot zelfvernietiging.

Mogen wij niet, omdat beiden niet op hetzelfde ogenblik stierven en slechts één partner actief optrad, de dubbelzelfmoord in ons geval zonder meer verwerpen, dan moeten wij toch aangaande de diagnose dubbelzelfmoord voor het paar Heinrich von Kleist—Henriette Vogel zeer gewettigd twijfelen. In ieder geval bij Kleist, die reeds zolang de wens — ook het plan — tot dubbelzelfmoord koesterde, verwondert de weinig correcte vorm van uiteindelijke uitvoering ten stelligste, vooral doordat hij door geen enkel detail zijn lotsgebondenheid met de partner trachtte te tonen. Essentieel is voor het aanvaarden van dubbelzelfmoord, dat het besluit vrijwillig te sterven, bij beide daders op het ogenblik van de gemeenschappelijke zelfvernietiging aanwezig zij. Dit besluit wordt door beide leden van het paar bij een echte dubbelzelfmoord genomen om beweegredenen die met elkaar verband houden. Een meer of min gemeenschappelijke oorzaak ligt

beide zelfmoorden ten gronde, zo bijv. bij de zelfmoorden van twee personen, die in een geëxalteerde liefdesverhouding tot elkaar staan en die onontkoombare moeilijkheden hun vereniging zien beletten. Dikwijls bestaat tussen de beide vrijwillige slachtoffers van een gemeenschappelijke zelfvernietiging een familiale betrekking en het is dan juist om deze verwantschap, dat het zelfmoordmotief voor beiden hetzelfde is. Man en vrouw plegen samen zelfmoord wegens de hopeloze financiële toestand van het huisgezin; vader en zoon wensen de schande en oneer, die het losbandig bestaan van moeder over de familie bracht niet te overleven, en samen gaan zij de dood vrijwillig tegemoet. Een gemeenschappelijk vraagstuk wordt gemeenschappelijk zelfvernietigingsmotief en brengt twee mensen tot het voltrekken van een dubbelzelfmoord. Deze gang van zaken treffen wij in het geval Heinrich von Kleist—Adolphine Henriette Vogel niet aan. Het was slechts door een eigenaardige samenloop van omstandigheden, dat Kleist heel kort na Henriette stierf, na haar door een schot om het leven te hebben gebracht. De drijfveren, die hij voor zijn zelfmoord had, waren niet dezelfde die Henriette naar de dood deden verlangen: zij pleegden dan ook in die zin geen echte liefdes-dubbelzelfmoord.

Reeds vóór Henriette op de hoogte was van Kleist's wens met iemand anders samen te sterven, zocht zij een persoon, die haar het leven wou ontnemen. Haar twijfel of Heinrich tot zulk een daad wel in staat was — denn es gäbe ja auf Erden keine Männer mehr — was voor Kleist bedoeld als prikkel. Zij zette hem aan haar te doden: voor haar was hij vooreerst de man, die moed genoeg had om haar onmiddellijk te helpen deze stap te doen, welke zij wellicht later als eenvoudige zelfmoordenares toch zou gedaan hebben. Henriette Vogel stierf door doodslag op verlangen, op uitdrukkelijke wens, zelfs op tartende uitnodiging. Zij had trouwens een reden om het leven te ontvluchten: zij waande zich ongeneesbaar ziek. Of Kleist dit belangrijk zelfmoordmotief van zijn slachtoffer kende of niet kende, is op grond van de geschrif-

ten en documenten die wij bezitten niet met onaantastbare zekerheid uit te maken. De autopsie van het lijk van Henriette toonde een zwaar lichamelijk lijden: een baarmoedercarcinoom of myoom. Dokter Sternemann (23), Kreis Physicus und Hof Medicus, die de lijkschouwing deed, noteerde in zijn verslag: „Den Uterum fanden wir in seiner ganzen Substanz so widernatürlich verhärtet, dass der Cancer Occultus sehr evident sich darbot. Diese Verhärtung hatte fast eine Knorpelartige Substanz welche nur durch den stärksten Druck eines scharfen Scalpells zerschnitten werden konnte. Ex Fundo Uteri floss eine eiterartige Feuchtigkeit heraus. Die Tubae fallopianae, die Ovaria, die Urinblase und die Nieren befanden sich im Normal Zustande". De beschrijving van de steenharde baarmoeder doet aan verkalkt myoom denken, maar slechts zelden komen dergelijke myomen bij zo jonge vrouwen voor. In ieder geval Adolphine Henriette Vogel zelf was in de rotsvaste overtuiging ongeneesbaar ziek te zijn: de dood door de kogel had voor haar ongetwijfeld euthanatische betekenis.

De vraag om kunstmatig een einde te maken aan hun lijden en de zelfvernietiging komen bij geestelijk normalen bijna niet voor, zelfs bij ziekten hoe langdurig en geweldig pijnlijk zij ook wezen, indien maar de geringste en de meest problematische hoop op eventuele genezing nog overblijft. Verminkten en kreupelen, die zeker zijn dat hun minderwaardige lichaamstoestand tot het einde van hun leven zal voortduren, plegen hoewel reeds frequenter, toch slechts zelden zelfmoord. Zware zieken, zonder hoop op verbetering die zonder doeltreffende hulpmiddelen hun toestand steeds geleidelijk zien achteruitgaan, komen veel sneller tot zelfvernietiging, vooral wanneer daarenboven een pijnlijke dood in het vooruitzicht ligt. De persoonlijkheid van de zieke moet in ieder geval van te voren zodanig gestructureerd zijn geweest, dat een zelfmoordgedachte zich kon aanmelden en dat de uit-

(23) Cf. Minde-Pouet, Georg — Kleists letzte Stunden, Schriften der Kleist-Gesellschaft, Band 5, Berlin, 1925.

voering van dit zelfvernietigingsidee mogelijk kon worden. Evenzo moet een bijzondere voorbeschikte psychische structuur aanwezig zijn, opdat iemand een beredeneerde, rationele aanvraag tot euthanasie zou kunnen uiten. Rationeel wil niet zeggen logisch perfect, ook natuurlijk niet moreel verantwoord.

Dat Henriette Vogel stierf door doodslag op haar eigen rationeel verlangen, sloot niet uit dat haar geldingsdrang zich kon uiten door de soort dood die zij koos. Zij beschouwde het ongetwijfeld voor haar als een roemvol einde door de hand van een Heinrich von Kleist te kunnen sterven. Op deze geestesgesteldheid wijzen in haar laatste brieven talrijke plaatsen; „Wir beide, nämlich der bekannte Kleist und ich, befinden uns hier in einem sehr unbeholfenen Zustande, indem wir erschossen daliegen", schrijft ze aan Ernst Friedrich Peguilhen. Aan Kleist's brief aan Sophie Haza-Müller voegt zij onder andere toe: „Lebt wohl denn Ihr, meine lieben Freunde, und erinnert auch in Freud' und Leid der zwei wunderliche Menschen, die bald ihre grosse Entdeckungsreise antreten werden". Het voldoen van een geldingsdrang is zonder twijfel een drijfveer geweest die in Henriette Vogel's vrijwillige dood een wellicht bijkomstige rol heeft gespeeld. Veel meer dan op haar beslissing tot passieve zelfvernietiging, heeft dit gegeven ongetwijfeld ingewerkt op de wijze waarop Henriette verkozen heeft het leven te verlaten. Heinrich von Kleist was voor haar een zeer waardevol persoon, aangezien hij niet alleen bereid was haar over de dood heen te helpen, maar hij, door zijn bereidwilligheid, haar tevens een roemvol einde kon bezorgen. Om deze dubbele reden zette Henriette Vogel Heinrich von Kleist met zoveel nadrukkelijkheid aan haar te doden. Om deze dubbele reden bracht zij het zover, dat Heinrich op 9/11/1811 aan Maria von Kleist schrijven zou: „Nur so viel wisse, dass meine Seele durch die Berührung mit der ihrigen Tode ganz reif geworden ist".

Waar Adolphine Henriette Vogel zeker stierf door doodslag op verlangen, pleegde Kleist van zijn kant dan alleen

zelfmoord, omdat hij dader geworden was van die doodslag? Neen, Heinrich von Kleist pleegde niet alleen zelfmoord, na Henriette Vogel's nadrukkelijke aanvraag tot doodslag op haar persoon te hebben ingewilligd, omdat hij dader geworden was. Hij had tot zijn zelfvernietiging ook andere voor hem zelf méér belangrijke beweegredenen. Kleist *moet* daartoe andere gronden hebben gehad en deze motieven *moeten* van meer doorslaggevende aard geweest zijn, want reeds vóór hij Henriette had leren kennen had hij herhaalde malen zijn intentie tot zelfmoord uitdrukkelijk te kennen gegeven. De innige wens en het vaste voornemen tot zelfvernietiging kort na of samen met de vrijwillige dood van een geliefd persoon, bestonden vóórdat hij dader werd. De motieven tot dat soort zelfmoord moeten dus ook vroeger reeds hebben bestaan. Heinrich von Kleist bracht zich ook niet, na dader geworden te zijn, een moordend mondschot toe, alleen omdat hij daarenboven reeds lang levensmoe was. Want waarom zou het voor hem dan steeds noodzakelijk zijn geweest, dat een bemind persoon samen met hem of kort vóór hem vrijwillig stierf? Waarom zou hij dan steeds gezocht hebben naar iemand, die met hem de dood wou ingaan? Het feit dat het leven voor Kleist geen waarde meer had, zal ongetwijfeld wel medegespeeld hebben in zijn zelfmoord, maar een andere, meer inslaande drijfveer moet hem naar zijn vrijwillige ondergang hebben geleid. Aangezien niets Heinrich in het leven, dat hij toch moe was, weerhield, was de stap tot zelfvernietiging hem voorzeker veel lichter: geen rem belette nog zijn om andere beweegredenen te voltrekken zelfmoord. De belangrijkste drijfveer, die geleid moet hebben tot de eigenaardige zelfmoord van Kleist, moet dezelfde beweeggrond geweest zijn die Heinrich steeds in zijn leven deed zoeken naar een min of meer geliefd persoon, die kort vóór of samen met hem vrijwillig wou sterven. Het was geen bepaalde persoon, die Kleist moest vergezellen op zijn laatste reis, het ging hem niet om een persoon. De grondbeweegreden van Heinrich von Kleist's dood door zelftoegebracht mondschot, lag dus be-

sloten in de bijgaande zelfmoord of in de te voren door hem verrichte doodslag. Wanneer immers het motief niet in de persoon lag die hem vergezellen zou, kon het alleen gelegen zijn in het feit van het vergezellen zelf.

De mogelijke beweegredenen tot zelfvernietiging voortkomend uit een voorafgaande doodslag of een samengaande zelfmoord, zijn slechts drie in getal:

1. Schuldgevoel;
2. Wanhoop, soms samengaand met de vrees alleen te moeten voortleven;
3. Wellust: Algolagnische bevrediging.

Schuld- of wanhoopsgevoel kunnen bij Heinrich von Kleist niet een tot zelfmoord voerende rol gespeeld hebben, aangezien hij zelf voorstellen deed aan min of meer geminde personen om vóór of samen met hem te willen sterven. Het moet dus een zekere vorm van wellustbeleving geweest zijn, die Kleist voerde naar zelfvernietiging. Kleist wilde sterven met iemand, die samen met hem de dood vrijwillig wou aanvaarden. De wellust voor hem gebonden aan de gelijktijdige dood van de ander zou hem van veel meer waarde zijn, dan het leven dat hij toch reeds lang als een kwelling voelde: dat motief bracht Heinrich von Kleist tot zijn dood door mondschot na zijn doodslag op verlangen. Het verlangen van Henriette was in die zin ook het verlangen van Heinrich, alleen had hun beider betrachting een andere reden, zoals ook beiden om een heel ander motief vrijwillig de dood ingingen.

Heinrich von Kleist kon zich — bewust of onbewust van het pseudo van Henriette's doodsbereidheid uit liefdesoffer — inbeelden „zijn" dood te sterven. Hij kon in die zin schrijven op 12/11/1811 aan Marie von Kleist: „Morgens und abends kniee ich nieder, was ich nie gekonnt habe, und bete zu Gott, ich kann ihm mein Leben, das allerqualvollste das je ein Mensch geführt hat, jetzt danken, weil er es mir durch den wollüstigsten aller Tode vergütigt".

Na het objectief analytisch onderzoek der feiten en omstandigheden die met Kleist's zelfmoord rechtstreeks in verband staan, komt men dus tot het besluit dat de grote beweeggrond die hem tot zijn zelfvernietiging voerde, het wellustige geluksgevoel was, dat voor hem verbonden lag aan de tot de dood zelf gaande overgave aan iemand, die zelf het meest fantastische en totale offer voor hem had gebracht.

Dit motief kon hem zo zonder moeite naar de dood voeren, omdat niets hem in het leven weerhield: daar het leven hem onwaardig, zelfs smartvol voorkwam, hoorde hij de roep der vitale weerstandskrachten niet langer. Kleist stierf dus om één positieve beweeggrond en daar talrijke negatieve levenservaringen hem het leven als onwaardig deden aanvoelen: indruk van literaire mislukking, hopeloze financiële toestand, wellicht politieke ontevredenheid en vele andere. Gelegenheidsoorzaak tot Kleist's zelfmoord werd de aanvraag tot doodslag vanwege Henriette Vogel, daar deze bede hem toeliet met relatief gerust geweten de onweerstaanbare drang van het eigen instinct te volgen.

Dit besluit uit een ontleding der feiten en omstandigheden van Kleist's eigenaardig en tragisch einde wordt formeel bevestigd door een onderzoek zijner laatste brieven. Wanneer een zelfmoordenaar in zijn geschriften zelf een motivering aangeeft voor zijn daad, dan moet men steeds tamelijk critisch tegenover de aldus vermelde beweegredenen staan. Inderdaad, terwijl in ongeveer de helft der gevallen de dader oprecht tracht de ware gronden die hem van het leven deden scheiden bekend te maken, geeft in de andere helft de zelfmoordenaar slechts een opzettelijke of onbewuste valsmotivering van zijn daad. In plaats van een verklaring krijgt men vaak een rechtvaardiging. Beschuldiging van andere personen en aanklachten tegen de maatschappij komen dikwijls voor. Eventuele zelfbeschuldigingen of andere valsmotiveringen ten ongunste van de zelfmoordenaars treft men in hun eigen geschriften veel minder aan en bijna steeds zijn deze dan toch nog vergezeld van eniger verontschuldiging of onrechtstreekse

rechtvaardiging. Met terughoudende voorzichtigheid leest men dan ook een brief van 10 November 1811, waarin Heinrich aan Marie von Kleist vier beweegredenen aangaf voor zijn besluit tot zelfmoord:

1. Een reden besloten in zichzelf;
2. Vervreemding en isolering der mensen;
3. De hopeloze politieke toestand en vooral de houding van de Koning;
4. Het feit dat hij Henriette Vogel had leren kennen.

Met gewettigde verwondering lezen wij: „Die Allianz, die der König jetzt mit den Franzosen schliesst, ist auch nicht eben gemacht mich im Leben festzuhalten".

Vóór de aanvang der besprekingen, die leiden tot het volgens hem zo noodlottig bondgenootschap, uitte Heinrich von Kleist herhaaldelijk zelfmoordbedoelingen en steeds waren deze onverbrekelijk verbonden aan voorstellen tot gemeenschappelijke dood. Een uitleg voor Kleist's suicidaire gedachten kunnen we in het bondgenootschap dus zeker niet vinden, nog veel minder een verklaring voor zijn voorstellen aan Karl von Pannwitz, Rühle, Pfuel en Marie von Kleist. De mening dringt zich op, dat Kleist in zijn kritiek op „Die Allianz, die der König jetzt mit den Franzosen schliesst" meer de bestaande politieke toestand heeft willen aanklagen dan een motivering zijner zelfvernietiging geven. Duidelijk blijkt dit immers uit wat verder volgt: „Was soll man doch, wenn der König diese Allianz abschliesst, länger bei ihm machen? Die Zeit ist ja vor der Tür, wo man wegen der Treue gegen ihn, der Aufopferung und Standhaftigkeit und aller andern bürgerlichen Tugenden, von ihm selbst gerichtet und an den Galgen kommen kann". Verre van ons te beweren dat de door hem aangeklaagde politieke toestand niet de pessimistische levensopinie van Heinrich von Kleist hielp onderhouden, maar een verklaring voor zijn zelfmoord kort na zijn op aanvraag verrichte doodslag kunnen wij er niet in vinden.

Vereenzaming in de maatschappij en vervreemding in het leven voelde Heinrich von Kleist vooral, daar zijn omgeving zijn verdienstelijk werk niet naar waarde schatte: „Der Gedanke, das Verdienst, das ich doch zuletzt, es sei nun gross oder klein, habe, gar nicht anerkannt zu sehn, und mich von ihnen (Kleist bedoelt hier zijn zusters) als ein ganz nichtsnutziges Glied der menschlichen Gesellschaft, das keiner Teilnahme mehr wert sei, betrachtet zu sehn, ist mir überaus schmerzhaft, wahrhaftig es raubt mir nicht nur die Freuden, die ich von der Zukunft hoffte, sondern es vergiftet mir auch die Vergangenheit".

De onrechtvaardige weigering van zijn onmiddellijke familiekring een waarderende belangstelling voor zijn werk te tonen stemde Kleist met een zo wrang en bitter gevoel, dat hij dit, voor hij vrijwillig de dood inging, nog eens aan zijn confidente, Marie von Kleist wou luchten. In zijn vertrouwelijke brief klaagt hij dit gebrek aan doorzicht zijner omgeving dan ook vinnig aan en wijst — als het ware terloops — op de tot zelfmoord leidende invloed van de om deze reden ontstane pijnlijke levens-isolatie. Weer hebben wij hier te doen met een motief dat, zonder de onmiddellijke beweeggrond voor zijn zelfmoord te zijn, toch een belangrijke rol speelde in Kleist's pessimistische levenshouding. Een gevierde en bewonderde zou veel langer geaarzeld hebben het leven te verlaten dan de vervreemde, vereenzaamde, niet naar zijn waarde geschatte Heinrich von Kleist. Gunstige levensomstandigheden, sterke sociale binding en gespannen toekomstverwachtingen zijn zoveel beveiligingen tegen zelfmoord, die bij Kleist ontbraken. De ware beweegreden tot zijn mondschot na zijn doodslag op de persoon van Henriette Vogel geeft Kleist zelf op het einde van zijn brief: „Rechne hinzu, dass ich nun eine Freundin gefunden habe, deren Seele wie ein junger Adler fliegt, wie ich noch in meinem Leben nichts ähnliches gefunden habe: die meine Traurigkeit als eine höhere, fest gewurzelte und unheilbare begreift, und deshalb, obschon sie Mittel genug in Händen hätte, mich hier zu beglücken, mit mir sterben will,

die mir die unerhörte Lust gewährt, sich um dieses Zweckes Willen, so leicht aus einer ganz wunschlosen Lage, wie ein Veilchen aus einer Wiese, heraus heben zu lassen, die einen Vater, der sie anbetet, einen Mann, der grossmütig genug war, sie mir abtreten zu wollen, ein Kind, so schön und schöner als die Morgensonne um meinentwillen verlässt; und Du wirst begreifen, dass meine ganze jauchzende Sorge nur sein kann, einen Abgrund tief genug zu finden, um mit ihr hinab zu stürzen — Adieu noch einmal. —"

Al de besluiten van een deductieve beschouwing van Heinrich von Kleist's zelfmoord, worden hier door hemzelf in een spontane gemoedsuiting bevestigd. Het slot van de brief van 10-11-1811 aan Marie von Kleist legt uit, waarom Heinrich op 21-11-1811 eerst Henriette Vogel op haar aanvraag doodde en dan zelfmoord pleegde. Kleist's groot zelfvernietigingsmotief was de wellust, „de unerhörte Lust", voor hem verbonden aan Henriette's aangevraagde dood en aan zijn eigen offer-zelfmoord.

Wij breiden nu het zakelijk onderzoek van Kleist's laatste brieven uit tot die teksten, waar hij niet trachtte een verklaring voor zijn tragisch levenseinde te geven. Vaak, met bijzonder illustratief vermogen soms, openbaart Heinrich von Kleist ook hierin de drijfveer, die hem tot zijn zelfmoord leidde.

Aan Marie von Kleist in zijn brief van 12-11-1811, legde Heinrich von Kleist met de duidelijkste klaarheid uit, dat hij haar, die hij veel meer dan Henriette Vogel innig liefhad, slechts verliet omdat hij het opperste geluksgevoel alleen in een masochistische zelfmoord kon vinden, nadat iemand hem het levensoffer had willen brengen. „Kann es Dich trösten, wenn ich Dir sage, dass ich diese Freundin niemals gegen Dich vertauscht haben würde, wenn sie weiter nichts gewollt hätte, als mit mir zu leben. Gewiss, meine liebste Marie, so ist es, es hat Augenblicke gegeben, wo ich meiner lieben Freundin offenherzig diese Worte gesagt habe. Auch, ich versichere Dich, ich hab' Dich so lieb, Du bist mir so überaus teuer und wert, dass ich kaum sagen kann, ich liebe diese

liebe, vergötterte Freundin mehr als Dich. Der Entschluss der in ihrer Seele aufging, mit mir zu sterben, zog mich, ich kann Dir nicht sagen, mit welcher unaussprechlichen, unwiderstehlichen Gewalt an ihre Brust, erinnerst Du Dich wohl, dass ich Dich mehrmals gefragt habe, ob Du mit mir sterben willst — aber Du sagtest immer nein. Ein Strudel von nie empfundener Seligkeit hat mich ergriffen und ich kann Dir nicht leugnen, dass mir ihr Grab lieber ist als die Betten aller Kaiserinnen der Welt —".

Plots op het einde van Heinrich's uitleg kwam de echte bekentenis — sado-masochistische gevoelens werden in duidelijke vorm toegegeven — „dass mir ihr Grab lieber ist als die Betten aller Kaiserinnen der Welt" —. Het werd een uitbarsting, een revelerende ontlading.

Het algolagnische geluksgevoel dat de aangevraagde dood van Henriette Vogel over Heinrich von Kleist gebracht heeft, is slechts geëvenaard geworden door het intense genot dat het vooruitzicht van zijn eigen zelfmoordoffer hem gaf: met onweerstaanbaar, onuitsprekelijk geweld dreef Kleist's losgebroken instinct hem naar het beleven van dit dubbel geluk.

Dat Heinrich het uiterste zelfoffer van een uit liefde aanvaarde, gewenste dood aanvoelde als het beleven van het opperste genot, schreef hij aan dezelfde Marie von Kleist op 9-11-1811, nauwelijks twaalf dagen voor zijn dood, wanneer hij haar liet weten hoe hij over zijn zuster Ulrike dacht: „Sie hat, dünkt mich, die Kunst nicht verstanden sich aufzuopfern, ganz für das, was man liebt in Grund und Boden zu gehn: das Seligste, was sich auf Erden erdenken lässt, ja worin der Himmel bestehen muss, wenn es wahr ist, dass man darin vergnügt und glücklich ist".

Met innige voldaanheid stierf Heinrich von Kleist in een soort euphorische stemming. Het bewijs hiervan leverde hijzelf nog eens in zijn laatste brief aan Ulrike: „Ich kann nicht sterben, ohne mich, zufrieden und heiter, wie ich bin, mit der ganzen Welt, und somit auch, vor Allen Anderen, meine teuerste Ulrike, mit dir versöhnt zu haben". Zo begint hij die

brief, geschreven de morgen van 21 November 1811, zijn zelfmoorddag. Eindigend stuurt hij haar zijn wens: „Möge dir der Himmel einen Tod schenken, nur halb an Freude und unaussprechlicher Heiterkeit dem meinigen gleich: das ist der herzlichste und innigste Wunsch, den ich für dich aufzubringen weiss".

In Kleist's „Unaussprechlicher Heiterkeit", in zijn „Strudel von nie empfundener Seligkeit", in zijn „herrlichsten und wollüstigsten aller Tode" waren positieve, sadistische „unerhörte Lust" en negatieve Algolagnie, masochistische wellust verbonden als „das + und — der Algebra zusammen". In Kleist's „Bizarres und tragisches Ende", zoals Marie het twintig jaar na zijn dood zou noemen, waren verenigd Penthesileas:

Küsse, Bisse,
Das reimt sich, und wer recht von Herzen liebt,
Kann schon das eine für das andre greifen".

en de andere pool: de gänzliche Hingebung van Kätchen von Heilbronn. Had Kleist zelf niet reeds vroeger aan Marie geschreven dat Penthesilea en Kätchen „Ein und dasselbe Wesen" waren „nur unter entgegengesetzten Beziehungen gedacht?"

De onweerstaanbare innerlijke drang, die Kleist tot zelfmoord voerde, zien we ook in zijn literair kunstwerk onmeedogend scherp doorbreken. Wie vasthoudt aan de enigszins opgeschroefde formule van Gundolf „Der Künstler existiert nur insofern er sich im Kunstwerk ausdrückt" vindt een verschrikkelijk vrouwelijk sadisme in de Penthesilea, waarvoor Kleist's opdracht luidde: „Zärtliche Herzen gefühlvoll geweiht. Mit Hunden zerreisst sie welchen sie liebt, und isst, Haut dann und Haare, ihn auf". In moordende razernij, omgeven door honden, die „ein grässliches Geheul anstimmen", verscheurt de Amazonenkoningin met aan waanzin grenzende wellust haar met uiterste passie begeerde Achilles:

„Den Zahn schlägt sie in seine weisse Brust,
Sie und die Hunde, die wetteiffernden"

en na deze weerzinwekkende moord, sterft zij in woeste zelfvernietiging:

„Und diesem Dolch jetzt reich ich meine Brust
So! so! so! so! und wieder! — Nun ist's gut".

Van dit toppunt van voorstellingssadomasochisme schreef Heinrich von Kleist „Es ist wahr, mein innerstes Wesen liegt darin: der ganze Schmerz zugleich und Glanz meiner Seele".

Wanneer Kleist Kätchen von Heilbronn onderwerpt aan de Feuerprobe schept hij een masochistisch karakter: Wetter vom Strahl mag haar pijnigen tot zij uitroept: „Du quälst mich grausam, dass ich weinen möchte". Toch zal hij van haar kunnen blijven getuigen: „Wahr ist's, sie geht auf der Spur, die hinter mir zurück bleibt. Wenn ich mich umsehe, erblick' ich zwei Dinge: mein Schatten und sie. De onregelmatige verhouding Kätchen-Strahl zal Kleist doen vrijspreken door het Femgericht, wettigen door de keizer, toejuichen door het volk.

In het verdere opus van Heinrich von Kleist — Amphitryon, Verlobung in St. Domingo, Der Zweikampf, Marquise von O, geschriften in „Berliner Tageblätter" en andere — kan op talrijke plaatsen de drang naar algolagnie aangetoond worden, ook in het leven van de dichter. Men denke slechts aan de pedante brieven aan Wilhelmine von Zenge: beleringswellust, „Belehre deine Magd, mein edler Herr!"

Het raadsel der wanverhouding tussen een door echte liefdesdaad waarschijnlijk onberoerd leven en Kleist's Kunstwerk, waarin het erotisch en het algolagnische een zeer belangrijke rol spelen, vindt in voorstellingssadomasochisme zijn oplossing. Daar remmende invloeden van zijn sterk ontwikkeld geweten de weg tot daden versperden, werd in voorstelling en verbeelding de noodzakelijke compensatie gezocht. Kunst, literatuur en drama vooral werden een toevlucht. Schreef niet Heinrich von Kleist zelf aan Wilhelmine von Zenge: „Ich habe jede Stunde benutzt meine Wünsche in

Traume zu erfüllen". Dat hij dit inderdaad deed, blijkt het scherpst uit zijn Meistererzählung „Die Verlobung in St. Domingo", waarin hij aesthetisch nauwkeurig de uitvoering beleefde, van wat hij op de sombere Nòvemberdag aan de Wannsee in een „Strudel von nie empfundener Seligkeit" zou verwezenlijken: homocidair borstschot, gevolgd door autodestructief mondschot.

De Zwitsersche officier Gustav, doodt, daar hij meent dat ze hem verraden heeft „knirschend vor Wut" het vijftienjarige halfbloed meisje, dat hij daags tevoren leerde kennen en waarmede hij zich verloofde. „Der Schusz war ihr mitten durch die Brust gegangen. Sie war von dem Blei ganz durchbohrt". Toni had hem echter „Eltern und Eigentum aufopfernd", op gevaar van haar leven gered, „frohlockend bei dem Gedanken in dieser zu der Rettung ihrer Geliebten angeordneten Unternehmung zu sterben". Waanzinnig radeloos, wanneer hij zijn ontzettende vergissing bewust werd, sloeg Gustav de hand aan zichzelf: „Des ärmsten Schädel war ganz zerschmettert und hing, da er sich das Pistol in den Mund gesetzt hatte, zum Teil an den Wänden umher".

In uiteindelijke uitvoering is deze doodslag gevolgd door zelfmoord, identisch met Henriette Vogel en Heinrich von Kleist's zelfgekozen wreedaardig levenseinde. Naar geest is hun dood verwant. Want, terwijl Henriette om persoonlijke reden de man zocht, die moed genoeg had haar uit het leven te helpen. was Toni „frohlockend bei dem Gedanken in dieser zu der Rettung ihrer Geliebten angeordneten Unternehmung zu sterben". Reeds horen we hier de verre klank van wat die andere bouwmeester van de wereld, Stefan Zweig (24), die zelf in een andere „Kamp met de demonen" omkwam, her-

(24) Stefan Zweig pleegde op 60-jarige leeftijd samen met Frau Lotte Zweig op 22-2-1942 te Petropolis in Brazilië zelfmoord. Deze gemeenschappelijke zelfvernietiging zou volgens de gegevens waarover we beschikken eerder te rangschikken zijn bij de dubbelzelfmoord om reden van verstandelijke overwegingen. Arens, Hanns. — Stefan Zweig, Esslingen, Bechtle Verlag, 1949.

kende als Kleist's „Musik des Untergangs". Zonder in feite het zelfmoordidee te bezitten, zonder ook maar gedeeltelijk drang of lust tot gemeenschappelijk sterven te hebben, was Toni, tot het uiterste offer bereid, rijp. Meer dan aan het leven was ze reeds aan de liefde gebonden. Ze voldeed aan Kleist's eis tot offerbereidheid wellicht meer dan Henriette Vogel, want deze was meer gericht naar de dood zelf dan naar haar partner.

Naar geest is hun dood verwant. Bij Gustav is het agressief element de enige oorzaak van Toni's dood: in een ontladingsmoment begaat hij doodslag.

Ook Kleist heeft in zijn dood met Henriette Vogel alleen de actieve rol: zijn agressie-drang is in feite ook het primum movens. Men voelt het: Kleist's zelfmoord is het echte uitgangspunt van de min of meer gemeenschappelijke dood nooit geweest. Want waarom moest hij dan vroeger vruchteloos steeds Karl von Pannwitz, Ernst von Pfuel, Otto August Rühle von Lilienstern en Maria von Kleist—Gualtieri herhaaldelijk met aandrang bidden hem in een vrijwillige dood te vergezellen? Waarom zou hij dan zoals Martin Lintzel het nog herhaalt, eens tot Caroline von Schlieben gezegd hebben dat hij een pistool zou nemen en haar en zichzelf om het leven brengen?

Naar geest is hun dood overeenkomstig soortgelijk. Gustav richt het wapen naar zichzelf, daar hij met zijn slachtoffer wil meegaan en er zich rekenschap van geeft, dat hij verkeerd in het leven staat, dat hij nooit geluk zal kennen omdat hij er blind voor is. Kleist brengt zich het mondschot toe, na een pseudo-verzadiging in Henriette's dood, omdat hij genot heeft in het zich offeren en gewaar wordt, dat hij afwijkt en nooit volkomen bevrediging zal vinden. „Warum bin ich, wie Tankred, verdammt, das, was ich liebe, mit jeder Handlung zu verletzen?" vroeg hij reeds in 1801 aan Wilhelmine von Zenge.

In „Die Verlobung" vinden we tussen kunst en leven van de dichter, tussen verbeeldingsproduct en werkelijke belevenis

een onbetwistbaar raakpunt. Anticiperend op wat door zijn actie en op zijn wens zou geschieden, verwekte Heinrich von Kleist een absoluut contactpunt tussen levenswerk en latere levensdaad. Kleist verenigt zich door zijn vrijwillige dood met zijn poëtische inspiratie, zoals Gustav zich sterker dan in het leven met Toni één maakt: „Nachdem man noch die Ringe, die sie an der Hand trugen gewechselt hatte, senkte man sie unter stillen Gebeten in die Wohnungen des ewigen Friedens ein". Kleist heeft in zijn verbeelding een dood gezien waarheen hij reeds jaren verlangend uitkeek. „Die Verlobung in St. Domingo" is een wensfantasie.

Het was door de sublimering van zijn betrachtingen in zijn kunstwerk, dat Heinrich von Kleist lucht gaf aan de verdrongen wensen van zijn gemoed, trouw blijvend aan zijn belijdenis: „Denn die Aufgabe ist ja nicht ein Anderer, sondern ihr selbst zu sein und euch selbst, euer Eigenstes und Innerstes, durch Umriss und Farben zur Anschauung zu bringen". Een steeds waakzaam geweten, aesthetisch gevoel en wil hadden reeds jaren Kleist's neigingen in bedwang. Tot de dag waarop Henriette, Heinrich von Kleist's morele belemmeringen door haar doodsbede elimineerde, hem sophistische redeneringen mogelijk maakte om zijn gewetensbezwaren te verwerken en het opgejaagde gemoed een schijn van bevrediging kon kennen, vond de refoulant slechts zekere verzadigingselementen door de vlucht zijner inspiratie. Aangezien hij zijn leven niet kon leven, ging hij op in het vuur der verbeelding. Eens het opium van de voorstelling gesmaakt, de triomf der droom-verwezenlijking genoten, verzonk de kunstenaar in de poëtische loopbaan:

„Ich dichte bloss weil ich es nicht lassen kann".

En bij zijn aanleg was het genie ontstaan. Het brak door omdat het niet anders kon en het bracht voort daar alles het er toe dwong. Uit de noodgedwongen verdrongen passie die Kleist beheerste en hem sterk stuwde door het leven — das allerqualvollste das je ein Mensch geführt hat — ontstonden

zijn fantasiebeelden, die in een hamerend rhythme de basis vormden voor drama's en novellen.

„O lass dies' Herz zwei Augenblick' in diesem Strom der Lust sich untertauchen" vroeg Heinrich von Kleist voor Penthesilea. Mogen wij dezelfde gunst vragen voor zijn momenten van intense schepping en voor zijn daad die leidde naar het „unendlich prächtiges Grab"?

* * *

De verstandhouding tussen Heinrich von Kleist en Henriette Vogel was voor wat aanging het vrijwillig gemeenschappelijke sterven perfect: de twee partners pleegden dubbelzelfmoord. Uit de analyse blijkt echter dat hun suicide à deux niet te beschouwen is als een echte „Geliebtenselbstmord". Heinrich en Henriette stierven gemeenschappelijk, niet omdat ze elkaar beminden, maar om andere eerder toevallige beweegredenen. Bewust streefde Heinrich von Kleist wellicht naar innige verbondenheid met een ander persoon, maar onbewust pleegde hij vooral dubbelzelfmoord, daar hij aan de dood van zijn partner door zijn pervers-zinnelijk instinct gebonden was. En dit is nu juist volgens Carp (25) het kenmerk van het erotisch gevoelsleven van de geperverteerden: de gebondenheid aan een object of situatie, welke een symbolische betekenis voor hen heeft m.a.w. ten opzichte waarvan een fetichistische gevoelsverhouding bestaat. De sexueel geperverteerden hebben het vermogen tot normaal gevoelsleven nooit bereikt. Affectueuse binding aan een persoon kennen zij niet. Alleen een welbepaalde bijzonderheid — het aanvaarden van perverse handelingen of het bezit van een hun geperverteerde zinnen prikkelende eigenschap — schatten zij overwaardig. Zij begeren het gehele wezen slechts omdat zij gebonden zijn aan een deel ervan. In feite zijn dus geperverteerden tot wezenlijke liefdes-binding ongeschikt en

(25) Carp, E. A. D. E. — Sexuele misdadigheid, Amsterdam, Strengholt, 1949, bl. 8.

derhalve zou suicide à deux d'amour bij hen niet kunnen bestaan.

Zou het echter mogelijk zijn dat twee niet-perverse geliefden dubbelzelfmoord plegen uitsluitend omdat ze elkaar beminnen?

Laten wij dit nagaan aan de hand van volgend voorbeeld, ons door Louis Proal (26) bekend: Een bediende wou op 19-jarige leeftijd een even jong, eerbaar meisje van goede familie huwen. Zijn moeder, onder voorwendsel dat hij niet oud genoeg was, verzette zich hardnekkig tegen de door beide geliefden passioneel betrachte echtelijke vereniging. Na herhaald verzoek en bede, na twist en bedreiging bleef de toestemmingsweigering halsstarrig. De jonge man slaagde er ten slotte in zijn verloofde, die lang aarzelde, in een ontvoering te doen toestemmen. Een vanuit hun gemeenschappelijke schuilplaats schriftelijk naar zijn moeder gerichte dringende bede tot aanvaarding van hun huwelijk stootte opnieuw op onverbiddelijkheid. Door deze omstandigheden enerzijds, door hun wederzijdse liefde en door hun eigen reacties op het ouderlijk veto anderzijds als het ware tot een wanhoopsdaad gedreven, schreven de geliefden, ten einde raad nog, dat de verloofde, getroffen in haar eer, wenste te sterven en de dood vroeg als een weldaad. Bij uiteindelijke afwijzing ook van dit laatste verzoek, verkozen beiden, schandaal en schande vrezend, de gemeenschappelijke vrijwillige dood. Het meisje vroeg om vergiffenis aan haar ouders: Mes chers parents, Pardonnez à votre Jeanne l'acte qu'elle va commetre. Mais aimant sans espoir d'avenir, elle préfère mourir avec celui qu'elle aime que de vivre sans lui, je vous embrasse tous. A vous mes dernières pensées. Votre Jeannette qui vous aime beaucoup et qui pense que vous lui pardonnerez".

Aan haar moeder richtte ze verder nog volgende afscheidsbrief: „Ma bonne maman, J'ai attendu jusqu'à ce jour pour

(26) Proal, Louis — Le double suicide d'amour, Archives de l'Anthropologie criminelle, 1897, 12, bl. 562—564.

mourir. J'avais encore espoir, mais la mère de mon bien-aimé n'ayant rien voulu entendre, nous sommes forcés de mourir. Il vaut mieux mourir que de vivre avec le mépris du monde, avec les sourires ironiques des voisins. Cela serait pour moi une torture sans égale, cela est pour beaucoup dans ma résolution de mourir. Chère mère, pardonne à ton enfant tout le mal qu'elle te fait. J'aurais voulu pouvoir te rendre heureuse mais que veux-tu. Nul n'est maître de sa destinée et j'ai toujours eu le pressentiment que je finirais ainsi. Adieu pour toujours".

De jonge man verontschuldigde zich bij de ouders van zijn verloofde: „Vous allez sans doute me maudire, quand vous apprendrez la mort de votre Jeanne bien-aimée, mais pardonnez-moi, nous nous aimions tant que l'idée d'une séparation a été plus forte que nous" en zelfs nog bij zijn eigen moeder: „Chère mère, Chers frères, Pardonnez-moi. Je meurs désespéré. J'aime sans espoir d'avenir et crains le scandale. Priez pour moi".

Terwijl de inductie tot dubbelzelfmoord in zekere mate van het meisje uitging, werd de man de executor van het plan: hij doodde zijn verloofde en richtte vervolgens het vuurwapen naar zichzelf. Wanneer men in hun kamer binnendrong, herhaalde de stervende jongeling verschillende malen „il le fallait", aanduidend dat beide beminden genoopt waren geweest de negativiteit hunner levenservaringen te aanvaarden. Daar de belette liefde als levensnoodzakelijk werd beleefd, scheen de partners de zelfmoord de enige uitweg.

Zoals bij vele liefdesdelicten vinden wij hier voor de wanhoopsdaad wat Etienne de Greeff (27) noemde een revalorisatieproces. Door de ouderlijke tegenwerking werd in de ogen van de geliefden eerst en vooral de partner, vervolgens het geluk van het samenzijn gerevaloriseerd en de opvatting ontstond, niet zonder elkaar te kunnen voortbestaan. Zoals het slachtoffer van een criminele aanslag zich meestal juist vóór

(27) de Greeff, Prof. Dr. Etienne — Liefde en liefdesdelicten, Antwerpen, Vinck, bl. 19—21.

de daad ten opzichte van de dader revaloriseert door b.v. het opwekken van een jalouzie, drijft bij liefde-suicide à deux het beletsel van de vereniging de passie zelf hoger op.

Uiteindelijk is het echter meestal niet uitsluitend en vooral wegens de min of meer passievolle liefde dat het idee dubbelzelfmoord bij een partner opkomt. Van in den beginne zijn de drijfveren meestal zelfzuchtiger: „Je crains le scandale" of „Il vaut mieux mourir que de vivre avec le mépris du monde".

Tenslotte komt daarenboven het ogenblik waarop de wanhopigen die tot hiertoe hoofdzakelijk de levensonmogelijkheid aanvoelden, nu ook het verzaken en het verzinken in het Niet moeten beleven.

Op dit laatste moment komt nu vaak dergelijke liefde in haar ware wezen in gevaar, nl. als compromis van het egoïsme van de erotisch-sexuele drift en de wegens de sociale structuur der maatschappij wenselijke binding aan een als geschikt beleefd persoon. Dan komt in gevaar dat gevoel, waarvan la Rochefoucauld (28) zei: „Il n'y a point de passion où l'amour de soi-même règne si puissament que dans l'amour". Wegens het verstandelijk inzicht in de betekenis van de dood en het beleven van het absoluut individuele van het sterven, kan dan de nabijheid van de dood inderdaad de illusies doen verzwinden waarop de ideale partner mythe berust. Het egoisme kan niet langer onder de schuilnaam liefde doorgaan.

Het scherpe probleem van een dergelijke liefde vóór de gevreesde dood, behandelde de Belgische dramaturg Herman Teirlinck (29) in een meesterlijke drie-acter „De vertraagde film". Een paar wanhopige minnaars willen zich verdrinken, de rechterhand van de man aan de linkerhand van de vrouw gebonden. Na een kort verblijf in het water, waarbij ze op de rand van de onverschillige dood hun verleden en het ijdel bedrog van hun binding duidelijker inzagen, werden beiden

(28) La Rochefoucauld — Maxime 262, opgenomen in „Maximes", Classiques Larousse.
(29) Teirlinck, Herman — De vertraagde film, Antwerpen, De Sikkel, 1937.

gered. In uiterste afkeer voor het naderende einde en in bittere ontgoocheling over de partner waren beiden elkaar verwijtend te lijf gegaan. Alleen hun onmondig kind dat de vrouw droeg, kwam om.

Beiden waren zo dicht bij het levenseinde geweest, dat wegens een onontkoombaar ogenblik van opperste oprechtheid schimmen uit elkaar werden gejaagd, realiteit werd gezien, een keerpunt werd bereikt. „Wij hebben ons binnenste wezen uitgespeeld! Tot op de bodem is onze ziel omgespoeld! en zo waren wij op slot van rekening alle twee de dupe".

De raadselachtige film werd zozeer vertraagd, dat de verbaasde acteurs in aanvretende aarzeling iedere situatie zelf konden peilen en psychologisch penetreren. Wat ze voorheen voor liefde hadden genomen bleek bij analyse hoofdzakelijk „égoïsme élargi". Dit gevoel kon bij het naderen der dreigende dood slechts inkrimpen en zich vaster kristalliseren om ieders eigen Ik. Daarbij sprong de te fragiele binding aan de partner los en het opzet van een gemeenschappelijke zelfvernietiging werd een *non-sens*.

Bij doorgevoerde suicide à deux voltrekt zich wellicht vaak de reeks van de gebeurtenissen niettegenstaande de uiteindelijke spijtgevoelens van één of beide te laat werkelijkheid vattende daders. Maar mogelijk zou toch ook een zo oprecht iknegerende affectieve houding bestaan, een van alle ijdelheid en onoprechtheid ontdane liefde, dat de eenheid met de partner tot het laatste toe zou kunnen beleefd worden. De dood zou dan zonder weerzin worden aanvaard en zelfs gewenst worden als een stilstand op de bijna ongenaakbare hoogte van opperste liefdegeluk. Ze zou betracht worden met de wellicht niet uitgesproken hoop of met het onbepaald bewustzijn van een vereeuwigd identisch beleven in het „Jenseits".

Van deze geestesgesteldheid getuigend zou Heinrich von Kleist's „jauchzende Sorge", „einen Abgrund tief genug zu finden um mit ihr hinab zu stürzen", begrepen worden, was niet van hem bekend, dat hij gevat was in het kluwen van

een ons zijn ware aard onthullend fetichisme van de dood. Deed dit hem niet herhaaldelijk vruchteloze aanvragen tot aanvaarding van gezamenlijk sterven aan beminden en vrienden richten? Hadden wij hem niet door de getuigenis van zijn revelatief levenswerk zo herkend als von Krafft Ebing (30) hem vermoedde en Friedrich Gundolf (31) hem typeerde: „Vision von Wollust und Grausen, von Rosen und Eisen, von heissem Licht und schwülen Qualm..... hingerissene Wut und versunkene Entzückung, Raserei des Fassens und des Vernichtens: das ist der innerste, der unterste, der heisseste Kleist". Kleist's „jauchzende Sorge" wordt aldus een treffende illustratie van het woord van Siegmund Freud (32) „Die Allgewalt der Liebe zeigt sich vielleicht nirgends stärker als in ihren Verirrungen".

Het zou tenslotte toch aanvaardbaar blijven wanneer bij een niet-pervers liefdespartner, als gevolg van een verlangen naar stilstand van de tijd en als een uitdrukking van het trachten naar vereeuwiging van een bedwelmend geluk, de wens zou ontstaan naar een dergelijke gemeenschappelijke belevingsvorm in het „Jenseits". Opdat echter uit deze activiteitsloze gevoelssfeer een zelfvernietigingsdaad zou volgen is bijna steeds een verdere prikkel noodzakelijk onder vorm b.v. van de vaststelling van een toekomstig verenigingsbeletsel. Maar zelfs dan nog blijkt echte suicide à deux d'amour, uitsluitend uit liefde geschiedend, slechts als theoretisch mogelijk grensgeval te bestaan.

Deze opvatting zal nog dieper tot ons doordringen door de analytische studie van een aantal mislukte pogingen tot dubbelzelfmoord en door het onderzoek naar de rol en het belang van de uitingen van agressieve aard in de zelfmoord met twee.

---

(30) Krafft-Ebing, Dr. R. van — Psychopathia Sexualis, Paris, Payot, 1950, bl. 233.

(31) Gundolf, Friedrich — Heinrich von Kleist, Berlin, Georg Bondi, 1932, bl. 90.

(32) Freud, Sigmund — Drei Abhandl. z. Sexualtheorie, Ges. Schr. Bd. V., bl. 35.

Om over te gaan tot de analyse van het Mayerling-drama beschikken we over onvoldoende gegevens. Rudolf von Habsburg, aartshertog en kroonprins van Oostenrijk, zou op 30-jarige leeftijd zelfmoord hebben gepleegd na zijn 17-jarige geliefde Maria von Vetsera te hebben gedood. Er bestaat ook een voorstelling der feiten dat beiden door een derde gedood zijn.

Mitis, Freiherr Oskar von — Das Leben des Kronprinzen Rudolf, Leipzig, Insel-Verlag, 1928.

* * *

4.
MISLUKTE POGINGEN TOT DUBBELZELFMOORD

Wanneer een of beide partners na een ernstige poging tot suicide à deux in leven blijven, dan kan men zich de vraag stellen, of deze mislukking uitsluitend zou mogen toegeschreven worden aan een gril van het blinde toeval. Indien uit een bepaald geval zou blijken, dat het overleven van een zelfmoordenaar alleen aan een onverwachte gebeurtenis zou te wijten zijn, dan kan een dergelijke vaststelling aanleiding geven tot zeer belangwekkende psycho- en patho-psychologische onderzoekingen. Deze dader van een dubbelzelfmoord kan immers tot studie-object worden.

De toevallig mislukte pogingen bieden aldus de meest geschikte gelegenheid om de persoonlijkheidsstructuur te bestuderen van de inductoren en de geïnduceerden. In alle andere gevallen vangt immers het onderzoek naar deze structuur eerst na de dood van de daders aan. Het kan dan natuurlijk slechts steunen op enkele nagelaten documenten en geschriften en verder op getuigenissen van personen uit de omgeving van de suicidanten.

Uit de analyse van dergelijke toevallig overlevende daders blijkt nu dat de persoonlijkheid van de inductoren meestal sterk verschilt van die van de beïnvloede partners. Zij, die een plan tot dubbelzelfmoord voorstaan en het zelfs aan iemand trachten op te dringen, zijn meestal egocentrische, narcistische personen. Soms is bij hen zelfs een neiging tot machtswellust te herkennen. Zeer vaak, bijna altijd, ligt aan hun eis van de op hen te verrichten doodslag de overtuiging te gronde dat ze door een dergelijke dood in de ogen van de overlevenden in waarde zouden stijgen. Naar hun mening zouden ze zich trouwens sterker doen gelden, wanneer ze slachtoffer zouden worden van een aangevraagde doodslag, dan wanneer ze gewoon zelfmoord zouden plegen.

De inductoren tot dubbelzelfmoord blijken verder bijna

steeds personen te zijn met overwegend secundaire functie (1) (2). Als secundair functionerenden wordt hun gehele gevoels- oordeels- en wilsleven langdurig beïnvloed door de voorstellingen, die eens in hun centraal bewustzijn aanwezig waren. De ervaring van hun bewustzijn werkt intens na en hun gedragingen worden daardoor steeds in dezelfde richting gestuwd. De inductoren zijn dus ook personen, die slechts weinig door andere mensen te beïnvloeden zijn. Nieuwe indrukken krijgen immers niet gemakkelijk hun volle aandacht, de bewuste en onbewuste herinneringen zijn in hun psychisch leven van overwegend belang en de eens genomen beslissingen vertonen een neiging zich in hun geest vast te klampen en te verstarren. Daarom vertonen de inductoren een geringe ontvankelijkheid voor voorstellen van vreemden. Daarenboven is hun belangstelling al te zeer naar hun eigen Ik gericht en projecteren ze dan nog vaak hun egoïstische bedoelingen in de anderen, zodat ze tenslotte bijna zouden gaan vermoeden dat eenieder die hun raad geeft steeds op een of andere manier uit zelfzucht handelt.

De met succes tot suicide à deux geïnduceerde partners integendeel geven meestal blijk van een eerder geringe secundaire functie: het zijn vaak persoonlijkheden, die bijna geheel opgaan in de beschouwingen en de belevingen van het ogenblik zelf. Daarenboven zijn ze ontvankelijk voor de gedachten van anderen en ze kunnen zelfs het type benaderen dat Gérard Heymans (3) beschreef als de amorphe karakters: „Zij zijn niets dan plastisch materiaal, dat elke stempel aanneemt en er zich dadelijk weer van laat ontdoen". Juist in deze onwillekeurige plasticiteit tonen ze vermoedelijk hun sterkste tegenstelling aan de persoonlijkheid van de inductoren: dezen zijn immers meestal gekenmerkt door een

(1) Heymans, Dr. G. — Inleiding tot de speciale Psychologie, Haarlem, De Erven F. Bohn, 1929, deel I, bl. 29.
(2) Both, F. J. — Het begrip der secundaire functie, 's-Gravenhage, Martinus Nyhoff, 1954.
(3) Heymans, Dr. G. — Inleiding tot de speciale Psychologie, Haarlem, De Erven F. Bohn, 1929, deel II, bl. 53—59.

geringe beïnvloedbaarheid en door een sterk uitkomende neiging tot zelfbeschikking.

Zoals de amorphen, hebben de tot suicide à deux geïnduceerde personen ook vaak slechts weinig neiging om handelend op te treden. Hun overwegend primair functioneren laat hen echter toe onder de onmiddellijke invloed van sterke suggestie toch tot actie over te gaan.

De ondervraging van een overlevende partner laat verder ook soms toe uit te maken hoe en door middel van welke argumenten de inductie tot een bepaalde dubbelzelfmoord geschiedde. Verder kan men het antwoord op een hele reeks vragen trachten te bekomen. Werd deze dubbelzelfmoord nu gepleegd om beweegredenen van zuiver verstandelijke aard? Speelden de affecten hier nu helemaal geen rol of dreven ook onbewuste motieven deze daders? Heeft men hier een voorbeeld van echte suicide à deux d'amour? Of behoort vrijwillige gemeenschappelijke zelfvernietiging uitsluitend uit liefde slechts tot het rijk der mogelijkheden en niet tot dat van de werkelijkheid?

Ter gelegenheid van de analyse van een paar toevallig mislukte pogingen tot suicide à deux hebben wij getracht, in wel bepaalde gevallen, op deze en dergelijke vragen te antwoorden. Een eerste geval is ons bekend door een publicatie van Karl Wilmanns (4).

* * *

Het 18-jarige fabrieksmeisje Kätchen Mandelstein onderhield reeds enkele maanden een liefdesverhouding met de even jonge Georg Hagemeier, bouwtechnicus. Het eerbare en werklustige meisje was van nature depressief. Ze werd daarbij nog sterk beïnvloed door schandelijke verhalen, welke afgunstigen rondom hun nochtans zuivere liefde hadden ver-

(4) Cf. Gruhle, Hans W. en Wetzel, Albrecht — Verbrechertypen, I. Heft, Geliebtenmörder, III., Fall Hagemeier, Karl Wilmanns, Berlin, Julius Springer, 1913.

spreid. Haar pessimisme nam nog toe, wanneer de ouders van Hagemeier geloof hechtten aan deze eerrovende kwaadsprekerij en de jonge man, voor het ouderlijk veto geplaatst, de betrekkingen aarzelde te verbreken. Nadat ze reeds vaak vroeger zelfmoordgedachten had geuit, schreef ze hem nu enige dagen voor haar dood:

„Ich weiss keinen Ausweg mehr, ich glaube eine Kugel wird wohl das beste für mich sein, jetzt wenn gerade Du den Mut dazu hast, auch werde ich es Dir überlassen, das heiszt wenn Du die Geistesgegenwart hast, anderenfalls werde ich es selbst....."

Inderdaad, in de vroege morgen van 6 Januari 1913 werd Hagemeier gered na een zelfmoordpoging door ophanging. Niet ver van hem werd stervend Katharina Mandelstein aangetroffen. Zij overleed de volgende dag aan longoedeem ontstaan op basis van strangulatie. Het medico-legaal onderzoek van het lijk toonde nog twee schotwonden in het aangezicht en een derde aan de borst. Overigens werd opgemerkt dat het hymen een verse scheur vertoonde.

Dat Georg Hagemeier zijn poging tot zelfmoord niet simuleerde bleek uit volgende bijzonderheden:

1. De ophanging was volledig: de voeten van Hagemeier hingen ongeveer 50 cm boven de grond.
2. De armen hingen slap naar beneden en in de mond stond twee vingers dik schuim.
3. Wanneer men de strik losmaakte scheen het lichaam volledig levenloos: alleen een poging tot wederbeleving bracht Hagemeier weer bij.

Daarenboven leed hij na zijn redding aan een strangulatiepsychose met een retrograde amnesie, die hem later nooit toeliet zich het gebeurde volledig te herinneren, alhoewel bij het voorbijgaan der acute periode progressief het tijdsbeslag van de amnesie typisch verkleinde. Tenslotte kwam de beschuldigde toch tot het bijna volledige verhaal der feiten.

In de namiddag van 5 Januari deed Hagemeier met zijn verloofde een wandeling. Zoals ze vroeger vaak deed, gaf Kätchen Mandelstein tijdens het gesprek nadrukkelijk haar voornemen tot suicide te kennen. Zij verzocht hem 's avonds terug te keren: hij zou haar anders niet meer levend zien. Indien Georg goed nadacht, zou hij trouwens wellicht van zijn kant ook tot het zelfvernietigingsbesluit komen, daar over hem, zoals over haar, schandelijke praat werd verteld. Des avonds bleek Katharina's overtuiging nog vaster te staan: het beste was, dat beiden samen het leven zouden verlaten, anders zou Hagemeier alleen achterblijven. Eerst wou het meisje nog een brief sturen aan hen, die haar hadden beschimpt. Hagemeier vond dat ze eerder haar vijanden vergiffenis moest schenken. Mandelstein herhaalde dan nog: het beste ware samen van het leven te scheiden: zij betekenden toch alles voor elkaar en daar ze tot hiertoe wel en wee gedeeld hadden, zou de laatste stap lichter samen gedaan worden. Hagemeier, tenslotte in verwarring gebracht gaf toe en beloofde.

Beiden schreven afscheidsbrieven aan hun ouders. Georg schreef nog aan een vriend de volgende brief, die door Kätchen werd gepost:

„Lieber Adolf. Scheiden tut weh! Erschrecke nicht, aber du bist unser einziger Freund, nur Dir wollen wir es mitteilen, nämlich: Kätchen Mandelstein und ich, wir gehen freiwillig aus dem Leben. Schuld daran ist niemand als einige Leimbacher und Rohrberger Kladaratatschen. Finden werden sie uns erschossen auf der letzten Bank im Zick-Zack Weg. Unsere letzte Bitte ist uns zusammen in ein Grab in dem Rohrberger Friedhof zu begraben. Also unser letzter Gruss an Dich, denke immer an uns.

Dein Freund Gg. Hagemeier, Geliebte Kätchen Mandelstein.

Sorge bitte dafür, dass wir zusammen begraben werden, denn das ist unser letzter Wunsch".

Hagemeier aarzelde nog:

„Ich suchte nochmals auszuweichen, sie erklärte aber ganz bestimmt nun hätte ich ihr einmal das Versprechen gegeben, und ich sollte ihr jetzt den Wunsch erfüllen. Ich fragte dann, wohin ich schiessen solle. Sie meinte, am besten sei es, wenn ich ihr in den Kopf schiesse. Dann nahm ich den Revolver heraus — hoe het kwam dat hij de bewuste avond het wapen bij zich had vermeldt Karl Wilmanns niet — entsicherte ihn und gab ihr die Hand zum Abschied. Neben ihr sitzend — sie sass auf meiner rechten Seite — hielt ich nun den Revolver mit meiner linken Hand (ich bin linkser) 20—30 cm von ihrem Kopf entfernt und gab einen Schuss auf sie ab....."

Tot driemaal toe zou Hagemeier zonder dodelijk gevolg Katharina treffen. Tenslotte moest hij in een in aanbouw zijnd huis een koord halen teneinde haar te wurgen. De periode van enkele uren voor tot na zijn doodslag bleef voor de dader in het duister zijner amnesie. Gedurende deze tijd zou geslachtsgemeenschap plaats gehad hebben en zou tenslotte bij het horen van het geroep der op zoek zijnde broers van het meisje, in de vroege morgen Hagemeier zijn slachtoffer met het touw hebben gewurgd; de strenglijn aan de hals verliep horizontaal. Vervolgens zou hij zijn zelfmoordpoging hebben uitgevoerd. Aangezien hij bijna onmiddellijk daarna gevonden werd, kon Hagemeier na veel moeite tenslotte toch nog gered worden.

Deze dader, die voordien nooit zelfmoordgedachten had te kennen gegeven, was een persoonlijkheid, ontdaan van heftige neigingen tot agressiviteit. Hij kende weinig wrok of haatgevoelens. Zo wenste hij niet dat zijn verloofde een scherpe brief zou nalaten aan diegenen die hen beiden hadden beledigd. Wanneer zijn vader hem vóór enige dagen de omgang met Katharina verbood, vertoonde Georg geen overdreven neiging tot tegenspreken. Wanneer vóór enkele maanden zijn vorige verloofde Kätchen Engel hem valselijk aanduidde als de vader van haar voorechtelijk kind, werd hij nooit agressief.

Hij was alleen droefgeestiger en in zichzelve gekeerd trok hij zich enige tijd uit de dagelijkse omgang terug.

Dit nogal zwakke, gemakkelijk te beïnvloeden individu liet zich nu meeslepen in een wanhopig avontuur. Hij kwam hierbij zeker onder de indruk van de zwaarmoedige stemming van zijn verloofde, maar was vooral zeer ontvankelijk voor de dringende bede van diegene aan wie hij door zijn aanhankelijk gemoed gebonden was.

Sterke inductie zou echter natuurlijk de aard van de slechts ten dele overtuigde niet kunnen veranderen. Weifelend, besluiteloos en passief van karakter was hij weinig geschikt voor de daad. De niet spontaan optredende, aarzelende Hagemeier dreigde een slechts minder effectieve, weinig doelmatige uitvoerder te worden, wanneer een scherpe prikkel uit de omgeving hem tot snelle realisatie zou aanzetten. Het horen van het geroep der op zoek zijnde broers van Katharina vervulde hem met plotse vrees.

Het vooruitzicht van de ontdekking van de onvoltooide daad deed hem pijnlijke, agiterende angst beleven en wanneer hij dan plotseling met enige overhaasting tenslotte toch ten volle de actieve rol zou waarnemen was het onder invloed van de stimulans ener uitzinnige paniek-stemming.

Hij beleefde de voor hyper-emotieven moeilijk weerstaanbare stuwkracht van wat Jean-Paul Sartre (5) noemde „l'angoisse", het bewustzijn, dat onder magische invloed de vernietiging bedoelt van het object, dat de angst uitlokt, en dat zelfs kan gaan tot zelfvernietiging om dit object in de verwoesting mede te slepen.

Op het korte, laatste ogenblik hoorde Hagemeier met verminderde ontvankelijkheid wellicht nog zijn slachtoffer, bij de dreigende ontdekking van hun opzet, met aandrang haar onwrikbare wil en wens herhalen.

Vreemd schijnen de stemmingen en overwegingen die Katharina Mandelstein dwongen zo nadrukkelijk deze levens-

(5) Sartre, J. P. — Esquisse d'une Théorie des Emotions, Paris, Hermann, 1939, bl. 36.

beroving te verlangen. Ongewoon. Hoeveel beter dan de aansporingen van vrouwen die hun liefdespartner smeken hen te doden, begrijpen wij de zo menselijke bede van gravin Du Barry vóór de guillotine: „S'il vous plaît, Monsieur le bourreau, donnez-moi encore une minute de vie!"

Of zou dan Katharina naast haar instinct van zelfbehoud, een soort instinctieve doodsdrang gevoeld hebben? Of zou ze totaal verblind door agressiviteit, alleen wraak hebben willen nemen door het opzoeken van de dood? En hoopte ze dat de wroeging van haar vijanden bijtender zou zijn, wanneer Hagemeier samen met haar zou sterven? Getuigend van haar belust-zijn op weerwraak, waren haar bittere woorden aan een vriendin: „nach ihrem Tode solle man dem Mädchen, das sie bei den Eltern des Geliebten verschwatzt habe, sagen, sie brauche nicht auf ihre Beerdigung zu gehen". Zo ook de dreigende uitlating aan haar moeder: „Die, wo über mich geschimpft haben, werden es noch bitter bereuen".

In haar beoordeling van de kwaadsprekerij toonde ze narcistisch egocentrisme: voor een verliefde, die toch meest geluk in haar partner had moeten vinden, schonk ze overdreven belang aan enkele nijdige vertelsels. Katharina Mandelstein werd hierbij beheerst door haar geldingsdrang, door die neiging, welke het Ik-object, het bekeken, beoordeelde Ik, l'être-regardé van Jean-Paul Sartre (6) gunstig tracht voor te stellen. Deze geldingsdrang komt nu vaak in strijd met andere uitingen van het egoïsme, die het geluk van het Ik-subject, van het bekijkende-Ik, l'être regardant beogen. B.v. botsen beide groepen neigingen, wanneer een athleet bekommerd om zijn Ik-object, om het „wat zal men van mijn prestatie denken?" een reeds vermoeid, uitgeput Ik-subject tot verdere krachtsinspanning dwingt.

Ook het instinct tot zelfbehoud, deze andere uiting van het Ik-subject, staat soms de geldingsdrang, die het instinct tot zelfbehoud van het Ik-object is, in de weg. Aangezien bij de

(6) Sartre, J. P. — L'être et le néant, Paris, Gallimard, 1948.

dood alleen l'être regardant sterft, terwijl l'être regardé bijna integraal overleeft, kunnen in bepaalde omstandigheden de geldings-neigingen zo weelderig woekeren, dat ze de veiligheid en zelfs het leven van het Ik in gevaar brengen. Dit kan b.v. gebeuren tijdens gevaarlijke sportwedstrijden of recordpogingen.

Wanneer een kapitein vrijwillig op zijn zinkend schip blijft en de dood verkiest, offert hij zijn Ik-subject om het Ik-object niet te schaden.

In de gedachte van Katharina Mandelstein, die zozeer bekommerd was om het „wat men er van dacht en vertelde" zou een vrijwillige dood een rehabilitatie van het Ik-object worden. Beter nog dan door een zelfmoord zou ze zich doen gelden, wanneer iemand, bij voorkeur dan de geliefde, haar ombracht: „Jetzt haben sie einen der sie totschiessen werden". Ze was fier-gelukkig dat iedereen zou weten dat Hagemeier meer om haar dan om het leven gaf, dat Georg ook het leven geringschatte, wanneer men zo valselijk kwaad sprak en dat hij getuigde dat zij beiden ver boven alle verdachtmakingen stonden. Hoofdzakelijk wenste ze door het gebeuren zich te doen gelden en tegelijk weerwraak te nemen op hen die haar être regardé verkeerd beoordeelden.

Toch zou ze op raad van Georg snel afzien van het opzet te kwetsen en wraak te nemen door een agressief schrijven aan haar vijanden na te laten. Ze deed dit omdat ze enerzijds Hagemeier niet wou tegenspreken, daar ze hem aan het plan tot gemeenschappelijke zelfmoord blijvend wou binden en anderzijds, daar zijn opmerking haar deed inzien, dat sommige overlevenden deze laatste uiting van haar wrok zouden afkeuren. Zelfmoord, beter nog levensberoving, moest haar in eer herstellen, haar waarde bewijzen.

Door de sterke concentratie op deze gedachten scheen Katharina's bewustzijn vernauwd om enkele ideeën. Niet langer werd gewikt en gewogen, slechts één zijde der balans werd nog gezien. Een zekere bewustzijnsvernauwing, die het beschouwen en het naar waarde schatten der tegenmotieven

bemoeilijkte, bestond waarschijnlijk terwijl de normale pijnperceptie voor een ware anaesthesie week: Katharina Mandelstein scheen volgens de getuigenis van de dader bijna geen pijn ondervonden te hebben van haar drie schotwonden. Ze bleek minder ontvankelijk voor die gevoelens, die Max Scheler (7) zintuigelijk noemde, „sinnliche Gefühle oder Empfindungsgefühle", waartoe de pijn behoort, die door het Ik beleefd wordt als komend vanuit de buitenwereld. Katharina was waarschijnlijk ook in anaesthesie voor de vitale gevoelens, b.v. voor angst, een slechts gedeeltelijk van het Ik afhankelijk gevoel. De psychische gevoelens werd ze wellicht alleen verminderd gewaar. Juist door deze ongevoeligheid was ze niet te overtuigen door logische argumenten. Ze was verminderd vatbaar voor „begrip". Zelfs wanneer ze eventueel nog aandacht aan een verstandsconstructie had kunnen schenken, zou toch weer ieder genomen besluit zijn vervallen, gelijk bij een onverbeterlijk geldspeler alle goed beredeneerde voornemens voor de speeltafel te verdwijnen. Bijna uitsluitend om de persoonlijkheidsgevoelens, de geestelijke gevoelens, die het Ik niet meer alleen waarneemt maar ook beleeft en opbouwt, was haar bewustzijn samengebald. Ongeveer uitsluitend nam het vernauwde bewustzijn het Ik waar, en wel het Ik-object. Het bewustzijn werd hoofdzakelijk „conscience de l'être regardé". Katharina Mandelstein was een bekijkend Ik dat bijna uitsluitend haar bekeken Ik bekeek en kon bekijken. Hierbij was het bekijken phenomeen en het slechts kunnen bekijken persoonlijkheidsstructuur.

* * *

Wanneer iemand zo nadrukkelijk levensberoving en in aansluiting zelfmoord van de gewillige dader verlangt, dan zet vaak hoofdzakelijk de geldingsdrang hiertoe aan: de inductor tracht zich door de tragische feiten te doen gelden.

---

(7) Scheler, Max — Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik, 4. Aufl. Francke, Bern, 1954, bl. 341—356.

Zo verhaalt in die zin Gabriel Deshaies (8) van een lijder aan sclerosis multiplex, die de hem verzorgende vrouw tot een gemeenschappelijke zelfmoordpoging kon aansporen.

Georges, 37 jaar, gehuwd en vader van een 9-jarige dochter, was in een erbarmelijke lichamelijke toestand: verminderde gezichtsfunctie, paraplegie met incontinentia urinae en geslachtelijke impotentie. Wanneer hij toch het hospitaal wou verlaten en zijn echtgenote weigerde hem naar huis te laten komen, vond hij toegewijde verpleging bij de 39-jarige verzorgster uit het ziekenhuis, die hem in haar eigen appartement opnam. Terwijl Jeanne hem beminde uit medelijden en wellicht ook daar hij voor haar een liefde-object uitmaakte dat ze zeker was te kunnen bewaren, gingen zijn gevoelens van affectieve binding geleidelijk over naar een hartstochtelijk erotisch-sexuele passie, waardoor hij wegens zijn genitale onmacht bovenmatig leed en doelloos blind begeerde. Minstens wenste hij Jeanne naakt te zien, wat zij hem afkerig-verontwaardigd weigerde: „C'aurait été du vice!"

Meer en meer verbitterd en in opstand tegen zijn lot, wenste Georges tenslotte te sterven. De zelfmoordgedachten kwamen nu steeds vaker bij hem voor. Jeanne, die reeds enige tijd haar werk in het hospitaal had verlaten om zich geheel aan de verzorging van de als een kind beminde zieke te geven, beloofde hem tenslotte gelijktijdig met hem zelfmoord te zullen plegen. „Quand il serait disposé, il n'avait qu'à le dire".

Op 26 October deed Georges haar een gasleiding aanleggen tot in zijn slaapkamer en gaf haar opdracht alle spleten en openingen van vensters en deuren af te stoppen. Jeanne gehoorzaamde. Zij schreef een verontschuldigende afscheidsbrief aan haar moeder. Georges nam dan zelf één comprimé soneryl en deed Jeanne twee slaappoeders innemen. Op zijn bevel opende zij dan de gaskraan en kwam naast hem in bed liggen: „Comme ça, tout le monde saura, que je t'aimais! Je ne peux pas t'avoir comme je voudrais si j'avais été bien

(8) Deshaies, Gabriel — Psychologie du Suicide, Paris, Presses Universitaires de France, 1947, bl. 213—219.

portant. Dans la mort je t'aurai, c'est la plus belle des possessions". Zo sliepen zij in. Jeanne, ongesteld geworden, ontwaakte nog. Zij stak het licht aan: 3 uur 's morgens. Ze hoorde het gerucht van de geopende gaskraan maar stelde geen einde aan de suicide-poging: „Je tiens toujours les promesses que je fais". Enige tijd later werden beiden echter ontdekt en onmiddellijk naar een ziekenhuis vervoerd. Georges zou sterven, Jeanne werd gered. Ze drukte haar spijt uit over de mislukking. „Ce serait à refaire, je le referais". Enkele dagen later zou ze zich dan toch over de feiten beklagen.

Jeanne, beschuldigd van vrijwillige doodslag, werd na psychiatrisch onderzoek ontoerekenbaar verklaard, waarschijnlijk wegens de psychische afwijkingen, die ze op basis van een vroeger doorgemaakte encephalitis lethargica vertoonde. Reeds in 1928 wanneer zij lijdend aan deze infectieziekte, gehospitaliseerd was en zij door een onvoorzichtige uitlating van een lid van het verplegend personeel de ware aard van haar aandoening vernam, had Jeanne zelfmoordgedachten te kennen gegeven. In die omstandigheden was voorzeker een slechts geringe stimulans noodzakelijk opdat ze opnieuw zelfvernietigingideeën zou opvatten. Georges moest dus niet veel moeite doen om, zij het dan ook 14 jaar later, haar tot een plan van dubbelzelfmoord te induceren. Het bewustzijn van de dreigende mogelijkheid van post-encephalitische sequellen kwelde haar met het pijnigend gevoel van een physische minderwaardigheid. Daarenboven had ze nog haar leven als een ontgoochelende reeks mislukkingen ervaren. Op sexueel gebied was ze onvoldaan, ontevreden: met vorige minnaars kon ze nooit een orgasma bereiken en al haar pogingen om een kind te krijgen mislukten. Haar verhouding met Georges zelf verscherpte nu nog haar minderwaardigheidscomplexen en vervulde haar met verbittering. Ze voelde zich verongelijkt daar ze zich met een ongelukkig ziek man tevreden moest stellen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat haar weinige vriendinnen karakterveranderingen bij haar opmerkten, die getuigden van een meer en meer agressieve instelling tegen-

over de omgeving. Toch blijft het twijfelachtig of Jeanne's persoonlijkheid gunstig gestructureerd was tot het zonder inducerende invloed plegen van een zelfmoord. Wanneer de opgestapelde agressiviteit zich op een gegeven ogenblik tegen haar eigen Ik zou gericht hebben, zou Jeanne wellicht in haar wezen te passief geweest zijn om het spontaan, zonder de bevelende aansporingen van een vastbesloten partner, tot een zelfvernietiging te brengen. Ze liet zich inderdaad tijdens de gehele reeks gebeurtenissen onderdanig, gedwee, bijna slaafs leiden. Ze getuigde bij de actie van een totaal gebrek aan initiatief: alleen op commando van Georges zou ze handelen, maar dan onmiddellijk volledig naar de wetten van zijn vastberaden wil. Eens de zelfmoordpoging begonnen, zou ze ook niets meer doen om deze te onderbreken. Wanneer ze 's nachts ontwaakte zou ze er wel even aan denken de zelfmoordpoging op te geven, maar als inactieve persoonlijkheid zou ze snel redenen zien om niet te moeten handelen. Ze zou hiervoor dan argumenten zoeken: „Je tiens toujours les promesses que je fais". Jeanne was van een type dat Sigmund Freud (9) zou gerangschikt hebben bij de „moralische Masochisten". Ze scheen inderdaad bij voorkeur een soort omstandigheden op te zoeken, dat haar verplichtte scherpe onlustgevoelens te beleven. Van een dergelijke geestesgesteldheid gaf ze misschien reeds blijk, wanneer ze op twintigjarige leeftijd, als dienstmeisje, „Fille de salle", in het hospitaal werk zocht. Haar neiging kwam echter vooral tot uiting, wanneer ze de reeds gebrekkelijke Georges, van wiens aandoening ze de ongunstige prognose moest kennen, in haar eigen appartement opnam. Alexander (10) beschouwde dergelijke houdingen als revelatief voor persoonlijkheden met een sterk primair masochisme.

Dit zou het in het Ik overblijvende deel van de doodsdrift

(9) Cf. Speyer, Nico — Bijdrage tot de Kennis van de Energetisch-Psychologische Grondslagen van den zelfmoord, Rotterdam, De Voorpost, 1935, bl. 158.

(10) Alexander, F. — Strafbedürfnis und Todestrieb, Int. Zt. Psychoanal 1929, Bd. 15, bl. 231.

zijn, dat zich bij de geboorte, niet zoals de rest hiervan, onder vorm van destructiedrift tegen de buitenwereld zou richten. Op de remmende passiviteit, met dit primair masochisme verbonden, wees Nico Speyer (11). Deze inertiekracht moet overwonnen worden, vooraleer iemand tot zelfvernietiging kan komen. De behoefte tot onmiddellijk handelen voelen de eigenlijke suicidanten, onder invloed van stromingen afkomstig uit het Ik zelf en onder de druk van de destructiedrift, die nu, terugkerend door de omstandigheden, tegen het eigen Ik wordt gericht. Bij tot dubbelzelfmoord geïnduceerde daders verminderen nu ook de van de partner uitgaande stimuli de werking van de natuurlijke weerzin van het primair masochisme tegen onmiddellijke en kordate actie. Daarom juist hoeft iemand, die wel in staat is een aansporing op te volgen tot het voltrekken van een dubbelzelfmoord, niet te beschikken over de geschikte persoonlijkheidsstructuur tot het afzonderlijk plegen van een zelfmoord. Indien de dader echter de persoonlijkheidsstructuur van de zelfmoordenaar niet heeft, bestaat de mogelijkheid dat hij na de uitvoering van de levensberoving op verzoek, tot geen of althans tot geen ernstige zelfmoordpoging meer kan komen. Bij Jeanne bestond nu dit gevaar voor uiteindelijke mislukkig van de voorgenomen suicide à deux niet, aangezien het verkozen vernietigingsmiddel op beide partners tegelijk moest inwerken. Bij de dubbelzelfmoord Hagemeier-Mandelstein bestond integendeel wel deze mogelijkheid, maar beslissende drijfveren uit Hagemeiers Iksfeer zouden hem gedurende de fatale momenten beheersen en hem de onontbeerlijke kracht tot handelen schenken. Hagemeier had immers juist de voorbeschikte persoonlijkheid om, op angst reagerend, snel tot prompte actie te komen.

„A l'anxiété de l'hyperémotivité constitutionelle sont imputables environ 10% des suicides" meende Achille-Delmas (12).

---

(11) Speyer, Nico — Bijdrage tot de Kennis van de Energetisch-Psychologische Grondslagen van den zelfmoord, Rotterdam, De Voorpost, 1935, bl. 161.

(12) Achille-Delmas, Dr. F., — Psychologie Pathologique du Suicide, Paris, Alcan, 1932, bl. 233.

Hagemeier's paniekstemming ontstond, omdat er reeds een begin was van uitvoering van de levensberoving. Aldus werd Hagemeier tenslotte, evenals Jeanne, beslissend door de inductie van zijn geliefde beïnvloed. Beiden, Jeanne en hij, waren trouwens nogal volgzaam en meegaand van karakter. Ieder van hen, op de hem eigen manier, was daarenboven affectief gebonden aan een vastbesloten en scherp suggestionerend partner. Zoals Katharina Mandelstein wenste immers ook Georges, de tegenspeler van Jeanne, beslist en hartstochtelijk de suicide à deux. Sedert lang reeds was hij niet meer aan het leven gehecht. Zijn ellendige physieke toestand en het onverbiddelijke vooruitschrijden van zijn gebrekkelijkheid maakten hem zeker zelfmoordbereid. Toch zou zijn lichamelijk lijden niet de enige drijfveer worden van zijn eis tot levensberoving. Dikwijls zijn trouwens zwaar-zieken bij het smeken naar een euthanatisch ingrijpen tevens gedreven door onbewuste neigingen of door andere motieven dan het bewustzijn van hun aandoening.

Fritz Schwartz (13) getuigt: „Selbstmorde einzig und allein infolge Körperkrankheiten sind nach unsern Erfahrungen seltene Ereignisse". Bij Henriette Vogel, de doodsgezellin van Heinrich von Kleist, zou naast het bewustzijn van haar ziekelijke lichaamstoestand de geldingsdrang een rol spelen in het ontstaan van haar wens tot levensberoving. Was ze er niet van overtuigd dat sterven met de bekende Kleist kon betekenen: delen in zijn roem?

Georges zou ook in zekere mate gedreven worden door de geldingsdrang. Gelijk de meeste lijders aan een aesthetisch afstotelijke ziekte was hij zich pijnlijk bewust van zijn bekeken Ik. Hij kon moeilijk met de gedachte vrede nemen dat men over hem kon denken, gelijk hij het zou doen over iemand in een gelijkaardige lichaamstoestand als de zijne. Daar Georges meende dat zijn Ik-subject zijn Ik-object in waarde verminderde, kon hij een drang voelen het Ik te vernielen, vooral

(13) Schwartz, Fritz — Probleme des Selbstmordes, Bern, Hans Huber, 1946, bl. 83.

wanneer de omstandigheden, waarin de dood zou worden gezocht, een rehabilitatie van dit Ik-subject, van zijn „être regardé" konden inhouden. De oplossing „suicide à deux" kon hem daarenboven schenken wat hij noemde „la plus belle des possessions". Vooral was Georges immers een erotisch-sexueel begerend Ik. Begeren nu plaatst in een bijzondere zijnsvorm. Jean-Paul Sartre (14) stelde vast: „L'homme qui désire, existe son corps d'une manière particulière et par là il se place à un niveau particulier d'existence".

Naast de circulatoire, respiratoire en verdere somatische veranderingen die de geslachtelijk begerende beleeft, ondergaat inderdaad ook zijn bewustzijn een evolutie in de zijnsmodus. Het wordt immers hoofdzakelijk bewustzijn van het erotisch-sexuele Ik. Sartre (15) analyseerde: „Le désir est désir d'appropriation d'un corps en tant que cette appropriation me révèle mon corps comme chair". De begeerte bevat derhalve begeerte naar bezit en begeerte naar openbaring van het eigen sexuele Ik.

Gedurende zijn begeerte-bestaan moest Georges nu het bewustzijn beleven van het hem ontbreken der sexuele potentie. Daar de revelatie van zijn geslachtelijk Ik onmogelijk was, moest Georges dus ofwel de totale mislukking van zijn begeerte aanvaarden ofwel zich tevreden stellen met het slechts verwerven van het bezit van het begeerde. Bezit betekent zekerheid van niet-bezit door iemand anders, naast bewustzijn van de onderworpenheid van het bezit aan de eigen wil. Wanneer Jeanne samen met hem vrijwillig stierf, kon Georges haar in zekere mate als zijn bezit beschouwen, aangezien ze zich door haar dood gedwee toonde aan zijn wil en niet langer bezit van een derde kon worden. In deze zin werd de suicide à deux voor hem een surrogaat en een sadistisch equivalent. Daarom waren geleidelijk Georges eisen van het ontuchtige, obscene „Je voudrais te voir nue!" over-

(14) Sartre, Jean-Paul — L'être et le néant, Paris, Gallimard, 1948, bl. 455.
(15) Sartre, Jean-Paul — ibid. bl. 458.

gegaan naar het agressief-destructieve „Je t'aurai dans la mort, c'est la plus belle des possessions!" De dubbelzelfmoord werd aldus voor Georges een onder andere pervers fenomeen, aangezien door de suicide à deux zijn begeerte moest bevredigd worden die door bewuste of onbewuste, physische, psychische en bestaansomstandigheden van het normale doel der geslachtsbetrekking was afgeleid. Alhoewel we bij Georges nog geen door Hirschfeldse „Teilanziehung" gedreven keuze van het liefde-object aantreffen, naderde hij toch reeds de geestesgesteldheid van Heinrich von Kleist: „Ihr Grab ist mir lieber als die Betten aller Kaiserinnen der Welt!"

Georges' dood geeft derhalve nog een verdere getuigenis van de reeds aangehaalde paradoxale uitspraak van Sigmund Freud (16) „Die Allgewalt der Liebe zeigt sich vielleicht nirgends stärker als in ihren Verirrungen".

Georges werd tot het nemen van zijn zelfmoordbesluit zeker beïnvloed door zintuigelijke gevoelens, o.a. de gewaarwording van zijn lichamelijke ziekte en door vitale gevoelens, o.a. angst bij het vooruitschrijden en de blijkende onverbiddelijkheid zijner aandoening. Redeneringen en overwegingen in verband met zijn psychische toestand moesten hem zeker pessimistische besluiten doen treffen. Op levensberoving en vooral op suicide à deux met Jeanne drong hij echter vooral aan, daar hij hiertoe sterk werd gestuwd door stromingen uit de onmiddellijke Ik-sfeer: door de geldingsdrang en door de drang tot sexuele voldoening.

* * *

In ieder van de twee in het voorafgaande besproken pogingen tot dubbelzelfmoord overleefde één partner. Dit overleven was telkens te wijten aan een toeval. Antoine Auguste Cournot (17) omschreef het toeval aldus: een gebeurtenis, ontstaan

(16) Freud, Sigmund — Drei Abhandl. z. Sexualtheorie, Ges. Schr. Bd. 5, bl. 35.

(17) Cf. Mentré, F. — Cournot et la Renaissance du Probabilisme, Paris, Marcel Rivière, z. d., bl. 188 (men leze bl. 185 en volgende).

door de ontmoeting van twee of meer voorvallen, die de ene en de andere behoren tot afzonderlijke oorzakelijke reeksen. Zo was het geen toeval dat Hagemeier ontdekt werd; de broeders van Katharina Mandelstein zochten hem immers. Het was wel toeval dat hij op tijd gevonden werd en dank zij geneeskundige zorgen in leven kon blijven. De twee reeksen oorzaken, die bij hun ontmoeting aanleiding geven tot een toeval, moeten totaal onafhankelijk van elkaar verlopen.

Vaak is nu het overleven van een partner en het aldus mislukken van een poging tot dubbelzelfmoord niet het gevolg van een toevallige gebeurtenis. Het niet-gelukken van de dubbelzelfmoord kan nl. aan de dader en aan zijn omgeving helemaal onverwacht voorkomen, maar toch niet aan het toeval te wijten zijn.

Een individu dat het oprechte en formele voornemen te kennen gaf zelfmoord te plegen, kan op het laatste ogenblik bijv. over onvoldoende moed blijken te beschikken.

Strowski de Lenka (18) haalt in die zin het voorbeeld aan van twee jonge lieden, die besloten waren tot dubbelzelfmoord. Dit voornemen bleek althans uit nagelaten brieven: „Nous avons décidé de mourir ensemble à cause des empêchements que nous avons de nous marier. Ne pouvant être unis dans la vie, nous sommes unis dans la mort". De jonge man die zijn verloofde door een revolverschot doodde deed echter in aansluiting aan deze misdaad geen zelfmoordpoging, maar ging zich bij de politie aanmelden. Het zich spontaan gevangen geven kan natuurlijk wel met zelfmoordsymboliek verband houden, maar het kan ook een blijk zijn van onbewuste schuldgevoelens. In ieder geval lag in deze partner zelf de oorzaak besloten van het mislukken van deze poging tot dubbelzelfmoord.

In „de zaak Kornet Jelagin" de boeiende novelle van de Russische Nobelprijswinnaar Iwan Boenin (19) wordt een ge-

(18) Strowski de Lenka, Michel François Marie — Le Suicide à deux, Bordeaux, Librairie de l'université, 1933, bl. 19.

(19) Boenin, Iwan — De zaak Kornet Jelagin, Amsterdam, Bigot en van Rossum, z. d.

lijkaardig geval behandeld. Op haar verzoek doodde de twee en twintigjarige garde-officier Jelagin door een schot in de borst de hysterische actrice Maria Sosnowskaja. Deze daad stelde hij in een door Sosnowskaja zelf bijzonder somber ingerichte „kamer om er in te sterven" waarin de enscenering uitermate op effect was berekend. Jalagin, sterk onder de suggestieve invloed van zijn partner bracht in dit fantasiebestaan plotseling ruwe realiteit: hij doodde de actrice. Door zijn onverbiddelijke daad gaf hij echter wellicht werkelijker dan Sosnowskaja het waarlijk wenste, gevolg aan haar neiging tot irreëel dramatiseren, aan haar behoefte aan emotie, aan haar geldingsdrang en aan haar machtswil. Door zijn daad raakte Jelagin echter zelf ook uit de hysterische bestaanssfeer. Voor de ontnuchterde officier losten nevels zich op. Jelagin's persoonlijkheid bleek niet geschikt tot het plegen van zelfmoord. Door Sosnowskaja's dood was hij los gemaakt uit het warnet van haar wil en hij was het fixatiepunt van zijn erotische gebondenheid verloren: een enorme onverschilligheid maakte zich van hem meester en hij kon zijn belofte zichzelf na haar te doden niet houden. Daarvoor was hij te weinig actief en onvoldoende agressief tegenover zichzelf zoals tegenover de buitenwereld.

Het mislukken van een poging tot dubbelzelfmoord is derhalve vaak een voorbeschikte gebeurtenis en deze voorbeschiktheid ligt dan vast in de persoonlijkheidsstructuur van de dader zelf. Men zou de gedachte van Herakleitos (20)

ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων

als volgt kunnen vertalen: Het noodlot van ieder mens ligt in zijn eigen persoonlijkheidsstructuur. Heinrich von Kleist voelde dit voor zichzelf scherp aan en drukte het pregnant uit: „Mein Gemüt — und ist das nicht mein Schicksal!" Dit soort noodlot wordt al te vaak en dikwijls vrijwillig met het toeval verward.

---

(20) Herakleitos, B. — 119 (1.177,6) in Herman Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker, 6. Auflage, 1952.

Zo was het waarschijnlijk geen toeval, wanneer bij het volgende door Briand en Chaudé (21) vermelde geval de dader in zijn dubbelzelfmoordpoging mislukte.

Copillet, een pistool in de linker- een ander in de rechterhand houdend, vuurde met beide tegelijkertijd. Hij had één revolver naar zichzelf gericht, de andere naar Julienne Blain, die samen met hem vrijwillig wou sterven. Terwijl hij zijn partner dodelijk trof, bleef hij zelf echter gespaard.

De Franse kamer van inbeschuldigingstelling, waarvoor hij ter verantwoording werd geroepen, stelde op grond van volgende redenering geen vervolging in: indien zijn zelfmoord was gelukt, zou zijn misdaad zijn uitgewist; *het toeval*, dat hem het leven redde, kan de aard der zaken niet veranderen. Verder werden nog volgende overwegingen gemaakt: een moord of doodslag wordt steeds gepleegd uit woede, wraaklust of hebzucht. De beschuldigde werd niet door deze gevoelens gedreven, hij handelde uitsluitend uit wanhoop. Er geschiedde zelfmoord en dit is zeker een misdaad veroordeeld door de wetten van God en door de moraal en aangezien de schuldige geen berouw kan hebben is het wellicht de afgrijselijkste aller misdaden. Zelfmoord wordt echter niet voorzien door de strafwet.

Inderdaad wordt door het Franse code pénal de zelfmoord of de hulp verleend bij een zelfmoord niet gestraft. Zo wordt ook in het Belgisch strafwetboek, grotendeels opgesteld op voorbeeld van het Franse, de zelfmoord niet vermeld. Hulp aan een suicide treft geen sanctie, wanneer de zelfmoordenaar, bijv. door giftinname, de uiteindelijke daad stelt. Het wordt nochtans beschouwd als doodslag of zelfs moord, wanneer de helper door een daad rechtstreeks de dood verwekt. In het door Briand en Chaudé vermelde geval zou het cassatiehof echter op 13 Juni 1838 wegens de opvatting dat geen conventionele zelfmoord gebeurde de beslissing van de kamer van inbeschuldigingstelling verbreken en opnieuw de daad van

(21) Briand, J. en Chaudé, E. — Manuel complet de médicine légale, Paris, Baillière, 1880, I, bl. 441.

Copillet als doodslag beschouwen: „Il n'y a de double suicide que dans le cas où chacun a tiré sur soi-même, et c'est donné la mort".

Deze strenge, juridische omlijning van het begrip dubbelzelfmoord houdt meestal geen stand voor het assisenhof, waar de beslissing wordt genomen door een uit leken bestaande jury. Zo sprak een dergelijke Franse rechtbank op 25 Juli 1835 de marineheelmeester dokter Bancal vrij, die beschuldigd was van moord op zijn liefdespartner. Hij had immers op bijna wrede wijze zijn maîtresse Mevrouw P., die samen met hem vrijwillig wenste te sterven, gedood. Hun poging tot suicide à deux had een hele nacht geduurd, verschillende zelfmoordmiddelen werden trouwens gebruikt. Op 23 Maart 1835 om 11 uur 's avonds opende Bancal bij Mevrouw P. door een insnede enkele aders van het dorsum pedis. Zijn maîtresse verloor veel bloed en werd zelfs voor enige tijd bewusteloos. Daar de dood niet intrad, namen nu beiden morphine-acetaat. Dokter Bancal trachtte nu ook bij Mevrouw P. de rechter arteria radialis te openen. Op het einde van de nacht tenslotte, wanneer het reeds dageraad werd, bracht Bancal op herhaald verzoek van zijn beminde, haar in de hartstreek met een bistouri twee dodelijke steekwonden toe. Na zijn doodslag deed Bancal nog verdere zelfmoordpogingen. Wanneer men in hun kamer binnen drong, trof men naast het lijk van zijn maîtresse dokter Bancal badend in zijn bloed aan: hij vertoonde verschillende steekwonden in de precordiale streek. Wanneer men zijn wonden wou verzorgen trok hij de verbanden af. Nog tweemaal mislukte Bancal in andere kort daarop uitgevoerde zelfmoordpogingen.

Alhoewel deze poging tot suicide à deux ons door Briand en Chaudé (22) enerzijds en ietwat uitvoeriger door Louis Proal (23) anderzijds bekend is, beschikken we slechts over

---

(22) Briand, J. en Chaudé — Manuel complet de médicine légale, Paris, 1880[10], I, bl. 442.

(23) Proal, Louis — Le double suicide d'amour, Archives d'Anthropologie criminelle, 12, 1897, bl. 553—576.

onvoldoende gegevens om een grondig bestaansanalytisch onderzoek naar de beweeggronden tot de dubbelzelfmoord en vervolgens naar de redenen tot mislukking van de poging te ondernemen.

Alvast blijkt toch dat Bancal's zelfmoordpoging niet helemaal toevallig faalde. Over de persoonlijkheidsstructuur van de dader is echter niets bekend. Daar deze in het duister blijft, is moeilijk uit te maken of Bancal aarzelde zijn doodslag en vervolgens de zelfmoord te voltrekken of hij door tijd winnen, bewust of onbewust, trachtte het project onuitgevoerd te laten en of hij een zeker genot beleefde aan de lange duur der executie.

Bancal's geneeskundige kennis moest hem zeker, indien zijn persoonlijkheid rijp was geweest voor de daad, hebben behoed voor mogelijke mislukking en had hem daarenboven een geschikt zelfmoordmiddel moeten aangeven. Een rem weerhield echter Bancal en gelijk het waarschijnlijk vaak bij candidaatzelfmoordenaars gebeurt, werd de uitvoering ergens op de weg van het concept naar de daad gestoord. Door een dergelijk letsel mislukte misschien ook die dubbelzelfmoord, waarvan Eduard von Hofmann (24) bericht. Een 24-jarige man sneed met haar instemming zijn geliefde de hals door. Onmiddellijk nadien bracht hij zichzelf een gelijkaardige wonde toe. Beiden overleefden echter en genazen, zij het dan ook na een langdurige behandeling. De dader werd, alhoewel het slachtoffer niet stierf, tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Wanneer bij een „suicide à deux" na een gelukte doodslag een dader in zijn zelfmoordpoging mislukt, wordt hij in Duitsland gerechtelijk vervolgd op grond van het artikel 125 van het Criminalgesetzbuch, dat de doding op verlangen voorziet:

„Ist der Thäter durch das ausdrückliche und ernstliche Ver-

(24) Hofmann, von, Dr. Eduard R. — Lehrbuch der gerichtlichen Medizin. Urban und Schwarzenberg, Wien und Leipzig, 1893[6], bl. 389.

langen des Getödteten zu der Tödtung bestimmt worden, so ist auf Gefängnisstrafe von sechs Monaten bis zu drei Jahren oder Arbeitshausstrafe bis zu vier Jahren zu erkennen".

Het Nederlandse wetboek van strafrecht bezit twee artikelen: één voor de bestraffing van doodslag op verlangen, een ander dat hulpverlening bij een zelfmoord sanctioneert.

Art. 293. Hij die een ander op zijn uitdrukkelijk en ernstig verlangen van het leven berooft, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren.

Art. 294. Hij die opzettelijk een ander tot zelfmoord aanzet, of hem daartoe de middelen verschaft, wordt, indien de zelfmoord volgt, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren.

Zoals Adriaan Reyer Baas (25) het doet opmerken, deed behoefte aan deze wetteksten zich vooral gelden door de ophefmakende zaak Dettemeyer, die zich in 1858 te Amsterdam voordeed.

De Noord-Hollandse Krijgsraad veroordeelde de jonge gezondheidsofficier H. Dettemeyer ter dood, daar hij met raad en daad had geholpen tot het door vergiftiging om het leven brengen van zijn geliefde Margaretha C. Inderdaad daar Margaretha's vader zijn toestemming tot een huwelijk halsstarrig weigerde, hadden beide besloten zich samen om het leven te brengen. Wanneer hij een laatste maal met de vader van zijn beminde kwam spreken, bracht Dettemeyer in zijn reiskoffertje twee gelijke hoeveelheden morphine-acetaat mede. Bij de nieuwe weigering van haar vader, nam nu het meisje het initiatief en ging met haar minnaar naar de kamer, waar het koffertje stond. De jonge man integendeel aarzelde en stelde voor een verdere toekomst af te wachten. Margaretha was echter voor geen redeneren meer vatbaar, ze nam zelf een pakje gift, opende het papier en schudde het poeder in haar mond. Dettemeyer volgde haar voorbeeld. Beiden dronken daarop een glas water om het vergift door te slikken.

(25) Baas, A. R. — Levensberoving op verzoek en zelfmoord, Art. 293 en 294 W.v.S., Amsterdam, 1910, bl. 124.

Margaretha stierf dezelfde dag; haar geliefde overleefde zijn suicide-poging.

Het Hoog Militair Gerechtshof te Utrecht zou op 22 Maart 1859 voorgaand vonnis van de Krijgsraad verbreken. Dettemeyer werd nu vrijgesproken, daar de Nederlandse Strafwet te dien tijde de medeplichtigheid aan zelfmoord nog niet met sanctie bedreigde. Zuiver juridisch is het derhalve minder van belang of de dader na zijn doodslag op verzoek of na zijn hulpverlening aan een zelfmoord, al dan niet zelf een suicidepoging doet, of deze poging gesimuleerd of niet voorgewend is en of ze tenslotte door een toevallige of door een min of meer gedetermineerd gebeuren mislukt. Aan de psycholoog zal evenwel een dergelijke zelfmoordpoging belangrijke inlichtingen geven, vooral dan aangaande de persoonlijkheidsstructuur van de actieve partner. Behoeft immers de dader van een levensberoving op uitdrukkelijk verlangen niet de integrale psychische persoonlijkheidsstructuur van de suicidant te hebben, dan moet hij dit type toch sterk benaderen, wil hij achteraf tot een ernstig zelfvernietigingstentatief kunnen komen. Daarenboven laat het verrichten van een dergelijke poging een verdere studie van de gedragingen van de dader toe. Zo kan deze gevolgd worden in zijn houdingen tegenover het probleem van de trouw aan het eens gegeven woord. Zelfs de oprechtste en vurigste belofte en de meest ernstig gemeende afspraak van een zeer gewetensvol individu, kunnen inderdaad niet iedere binding voor de toekomst absoluut waarborgen.

De mens kan zich volgens Gabriel Marcel (26) alleen dan echt verbinden, wanneer hij niet met zijn ogenbliks-situatie identisch is, wanneer hij het onderscheid tussen zichzelf en zijn omstandigheden erkent en zich verantwoordelijk stelt voor zijn eigen toekomst. Dit kan hij echter niet in ieder opzicht doen. Gabriel Marcel geeft het eenvoudige voorbeeld van een ziekenbezoek. De bezoeker, door de ongelukkige toe-

(26) Marcel, Gabriel — Etre et avoir, Paris, Montaigne, 1935, bl. 57—58.

stand van de zieke diep ontroerd en intens medelijdend gestemd, belooft de zieke morgen opnieuw te komen bezoeken. Kan hij zich echter verbinden morgen opnieuw te voelen gelijk vandaag? Het zou een valse en leugenachtige belofte zijn zich te verbinden morgen met dezelfde stemming terug te keren.

In die zin kan ook een vraag om levensberoving alleen voor het heden gelden en gaat het niet op dat iemand een partner zou doden, die in een min of meer ver verleden eens de formele wens tot dubbelzelfmoord te kennen gaf, indien het slachtoffer niet bijna onmiddellijk voor de daad de wens tot suicide à deux op min of meer uitdrukkelijke wijze herhaalde. Een dergelijke bede kan inderdaad alleen voor het heden en verder wellicht voor een zeer nabije toekomst gelden. Nog kieser wordt natuurlijk het probleem, wanneer de wens niet helemaal spontaan van het slachtoffer uitging, maar slechts in het verleden een toestemming werd gegeven aan een gemeenschappelijk plan. Feitelijk zou inderdaad een dergelijke aanvraag of bede voor de toekomst alleen voorwaardelijk kunnen gegeven worden: „Indien ik later nog eens voel en denk gelijk nu, smeek ik U mij te doden!" In elk ander geval zou tenslotte geen echte doodslag op uitdrukkelijk verlangen geschieden, maar alleen een doodslag op een eens uitgedrukte wens, verricht op een individu, dat verantwoordelijk is gesteld voor zichzelf, voor zijn vroegere gevoelens en voor de afspraken, gedurende het beleven van die emoties gemaakt.

Zo kan iemand zich ook slechts op gevaar ener mislukking verbinden tot een na zijn doodslag te plegen zelfmoordpoging. Naast mislukking door het blinde toeval, dreigt immers vooral de woordbreuk wegens de inherente onvolmaaktheid van dergelijke contracten. Werd de overeenkomst de contractant ingegeven en opgedrongen door stromingen uit zijn eigen Iksfeer, dan wordt deze nogal gemakkelijk nageleefd. Is nu ook nog de persoonlijkheid van de dader geschikt, dan komt het wellicht tot de uitvoering van het voornemen.

Niemand weet echter op voorhand of hij een dergelijke

belofte zal kunnen nakomen. Vooral wanneer de belofte onder invloed van een gemoedsaandoening of van suggestie gedaan werd, dreigt ze niet te worden nagekomen. Natuurlijk kan hij, die zijn woord gaf, door zijn wil alle afschuw trachten te overwinnen en zich zijn gevoelens ten spijt tot trouw dwingen. De vraag stelt zich nochtans of de overeenkomst als dusdanig nog dient nageleefd. Zou het slachtoffer van de doodslag op verlangen wel een dergelijk offer van de dader hebben gewenst? Zou het deze „suicide à deux" wel hebben aanvaard?

In zijn meesterlijke novelle „Sterben" geeft Arthur Schnitzler (27) de problematiek ener voor de toekomst geldende zelfvernietigingsbelofte weer. Wanneer Felix aan zijn geliefde Marie mededeelt dat de kwaal waaraan hij lijdt, onverbiddelijk ongeneesbaar is en dat hij nog slechts één jaar te leven heeft, belooft deze samen met hem te zullen sterven. Na echter gedurende ongeveer twaalf maanden Felix' strijd met de afgrijselijke ziekte en zijn wrede worsteling met de dreigend naderende dood te hebben gevolgd en beleefd, vlucht Marie, wanneer Felix haar nu de vroeger vurig gezworen eed herinnert.

Wanneer hij een gemeenschappelijke dood verlangt, vlucht zij in grenzeloze angst weg van hem, wiens ongeluk haar vroeger tot het idee van een wanhoopsdaad had gebracht. Inderdaad Marie was meer en meer de dood gaan vrezen. Met het bewustzijn van haar belofte enerzijds, van haar vrijheid in een mogelijke woordbreuk anderzijds, beleefde ze nu onbepaalde, maar verscheurende angst. In de angst — J. P. Sartre (28) merkte het op — trekt de beangstigde zich uit de gedetermineerde wereld op de mogelijkheden, die hem vrij staan terug, om daaruit zijn mogelijkheid te kiezen.

---

(27) Schnitzler, Arthur — Gesammelte Werke, Erzählende Schriften, Band I., Berlin, Fischer Verlag, 1913, bl. 9—117.
Schnitzler, Arthur — Ausgewählte Erzählungen, Frankfurt am Main, Fischer Verlag, 1950, Sterben, bl. 7—80.

(28) Sartre, Jean-Paul — L'être en le néant, Paris, Gallimard, 1948, bl. 73—84.

Marie zou vluchten voor de angst. Zij zou vluchten voor dit gevoel, waarin de mens het niet kan uithouden. Door deze vlucht wilde ze de afstand vergroten tussen haar Ik en het gevaar: Felix, de houder van haar belofte, de stervende, die ze eens zo heftig beminde en aan wie ze zich door haar woord nog gebonden voelde. Daarenboven wilde ze echter ook door de vlucht in een magische houding het gevaar ontkennen (29). Gedeeltelijk gelijkend hierop zijn waarschijnlijk vaak de belevingen van misdadigers, die van hun slachtoffers wegvluchten.

Deze novelle van Schnitzler toont ons dat de mens, zoals Gabriel Marcel (30) het meende, slechts gedeeltelijk tot belofte en afspraak voor de toekomst vrij is. De mens is in deze gedeeltelijke gebondenheid, zoals Maurice Merleau-Ponty (31) hem ziet: het midden tussen een gedetermineerde persoonlijkheid door de structuur van zijn eigen Ik en een vrij individu door zijn wilscontrole en zijn mogelijkheid tot overleg en besluit.

* * *

(29) Sartre, Jean-Paul — Esquisse d'une théorie des Emotions, Paris, Hermann, 1939, bl. 35—36.

(30) Marcel, Gabriel — Etre et Avoir, Paris, Montaigne, 1935, bl. 56 en volgende.

(31) Merleau-Ponty, M. — Phénoménologie de la perception, Paris, Gallimard, 1945, bl. 517—518.

5. DUBBELZELFMOORD EN UITINGEN VAN AGRESSIEVE AARD

Gabriel Deshaies (1) noemt een zelfmoord transagressioneel wanneer de dader door zijn suicide iemand agressief tracht te treffen. De zelfmoordenaar kan aldus door zijn daad, haat, verbittering, wanhoop en wraak uiten. Het is natuurlijk de eerste bedoeling van de haat de andere te kwetsen en zelfs hem te doden. Maar bij het om een bepaalde reden mislukken van het rechtstreekse agressie-project of bij afwijzing ervan door de hatende zelf, kan deze nog door een suicide de gehate pogen te kwellen, b.v. door het opwekken van wroeging. In dit geval richt zich de agressieve bedoeling van de suicidant tegen iemand, die hij niet beter of op geen andere manier dan door zijn zelfmoord kan of wil raken. De haat, de voornaamste bron van agressiviteit, is een van de fundamentele houdingen van het Ik tegenover de andere. Het zijn dus uiteindelijk stromingen uit de sfeer van het Ik tegenover de andere, „l'être pour autrui", die de dader het plan zijner transagressionele zelfmoord opdringen. Natuurlijk kan het vooruitzicht van het mogelijk gelukken der wraak daarenboven een zekere voldoening aan het „être pour soi" schenken.

Ook een zelfmoord met twee kan door een of door beide partners als een transagressionele handeling beschouwd worden. Het dubbelzelfmoordplan zou dan bij de inductor ontstaan uit zijn sfeer van het Ik tegenover de andere. De andere, die hier bedoeld wordt, is nu niet de partner der dubbelzelfmoord, maar wel een derde gehate persoon of groep. Deze derde kan zelfs een aan de daders onbekend verdediger van een gehate opvatting zijn.

Wanneer beide partners van een dubbelzelfmoord haten, en hun vrijwillige zelfvernietiging transagressioneel bedoelen,

(1) Deshaies, Gabriel — Psychologie du suicide, Paris, Presses Universitaires de France, 1947, bl. 221.

zouden ze een bijzonder soort eenheid beleven in de gemeenschap van een Wij. Wij haten, Wij wreken ons.

In een dergelijk Wij zou nu geen van de leden van de gemeenschap een ware aandacht behoeven te schenken aan de persoonlijkheid van de partner. Deze zou slechts terloops worden gewaardeerd en zijn aanwezigheid zou alleen gevoeld worden voor zover hij deel uitmaakt van het Wij. Beiden zouden hoofdzakelijk belang stellen in de partner, omdat hij zou maken dat hun Ik niet meer alleen zou moeten haten, maar nu met iemand zou kunnen medewreken.

Bij hem, die heftig haat, gelijk bij iemand die vurig bemint, wordt immers het bewustzijn om het affect zelf en om het voorwerp er van vernauwd. Aan de overige belevingen wordt nog slechts een verminderde aandacht geschonken.

Het gemeenschapsbeleven der daders van een dergelijke door beiden transagressioneel bedoelde suicide à deux zou dan ook bijna geen enkel element moeten bevatten van het soort gebondenheid, dat tussen de partners van een echte dubbelzelfmoord uit liefde zou moeten bestaan. Het plan tot echte suicide à deux d'amour zou nochtans eveneens ontstaan onder invloed van stromingen uit het Ik tegenover de ander. De ander is hier niet een derde, maar de partner der dubbelzelfmoord. Bovenal zou immers liefde beleefd worden en deze eist algehele aandacht voor de beminde, met bijna volledig uit het bewustzijn verdwijnen van alle derden. De geliefden zouden zich bijna alleen van elkaar bewust zijn en in hun dualiteit, strevend naar eenheid, existentieel trachten te communiceren. Door het al dan niet zo-beleven zou immers in de daad der dubbelzelfmoord de echte liefde onderscheiden worden van alle pseudo's en surrogaten, die vaak onder dezelfde waardering doorgaan. Zo zou het plan tot vrijwillig gemeenschappelijk sterven de inductor worden opgedrongen uit de sfeer van het Ik-voor-de-ander en niet uit het Ik-voor-zichzelf. Neigingen uit het Ik-voor-zichzelf kunnen een inductor b.v. een plan doen voorstaan van een dubbelzelfmoord, waarin hij een pervers-sexuele voldoening wil zoeken. Zijn bedoe-

lingen zijn dan egoïstisch. De inductor wenst zijn partner uit te buiten, te gebruiken. Zijn drang naar dubbelzelfmoord is niet ontstaan uit liefde. In zijn daad is zijn verhouding tot de zogenaamde beminde geen echte liefdesverhouding.

Op dezelfde wijze blijkt in het phenomeen der dubbelzelfmoord het onechte van die soorten liefde, die Stendhal (2) noemt „amour-goût", „amour physique" en „amour de vanité". Deze berusten inderdaad op neigingen van het Ik-voorzichzelf. Als echte liefde zou alleen blijven bestaan het soort „amour passion", dat de Spaanse wijsgeer José Ortega y Gasset (3) omschrijft: de betoverende, bijna hypnotische toestand van begeestering en bewustzijnsvernauwing om de partner zelf. Oprecht beminnen is magisch (4) existentieel samenzijn en bij een haast hermetisch rond de geliefde gesloten bewustzijnssfeer steeds verder streven naar nog inniger eenheid. „Das unaufhörliche innere Hinwandern vom eigenen Sein zu dem des Anderen ist dem Hass und der Liebe wesentlich (5). Zowel in haat, als in liefde, beleeft inderdaad de bezetene bijna uitsluitend het met affect beladen object.

Daar in een transagressionele dubbelzelfmoord de inductor hoofdzakelijk zich van de gehate derde bewust is, schenkt hij slechts aandacht aan de partner der gemeenschappelijke zelfvernietiging, voor zover deze lid is van het hatend en wrekend Wij. Wanneer slechts één der beide leden de suicide à deux transagressioneel bedoelt, bestaat bij de andere partner geen dergelijk wij-gevoel, maar beleeft deze een willekeurige vorm van „mit-sein". De aard van dit gemeenschapsbeleven verschilt natuurlijk voor bijna ieder geval in het bijzonder. Ook verschillen dan de beweeggronden, die de geïnduceerde partner drijven tot het aanvaarden van het plan tot gemeenschappelijk vrijwillig sterven, dat de inductor transagressioneel bedoelt.

---

(2) Stendhal — De l'amour, Paris, Editions Verda, bl. 1—2.
(3) Ortega y Gasset, José — Ueber die Liebe, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1954, bl. 91—131.
(4) In Sartriaanse zin.
(5) Ortega y Gasset, José — ibid., bl. 96.

Een dergelijke suicide à deux deed zich in 1946 in de Duitse stad B. K. voor. Begin October ontsnapte aldaar de 38-jarige Hermann Guido M. uit de gevangenis. De vluchteling, die door een militair gerechtshof tot drie jaar opsluitingsstraf was veroordeeld, slaagde er in bij zijn ontsnapping twee geladen Amerikaanse Colt-revolvers uit een lade in de wachtkamer der gevangenis te ontvreemden. Hermann M., door de politie ijverig gezocht, werd twee dagen later in een enigszins afgelegen tuinhuisje, naast het lijk van zijn echtgenote dood aangetroffen. De eveneens 38-jarige Eleonore M. A. lag rechts van haar man uitgestrekt op de rug. Haar hoofd, rustend op een hoopje hooi, was wat hoger gelegen. Haar aangezicht was links ter zijde gekeerd en lag op het hoofd van haar echtgenoot. De armen waren gestrekt naast het lichaam. Het lijk was volledig aangekleed. Uit het rechteroor en uit neus en mond van Eleonore was tamelijk overvloedig bloed gevloeid, dat gestold was. De vrouw was gedood door een revolverschot à bout portant in de linker slaapstreek. De ingangsopening, zwart verkleurd en met poeder bedekt, bevond zich een vingerbreedte dorsaal van de laterale ooghoek. Er was geen uitgangsopening. De man lag in ietwat voorovergebogen houding op zijn rechterzijde. Zijn hoofd was bedekt door het aangezicht van zijn echtgenote. In de rechterhand hield hij een der revolvers. De vingers 3, 4 en 5 waren licht om het handvat gebogen, de wijsvinger was aan de haan van het vuurwapen. Onder de knie van de man lag de tweede coltrevolver. Hermann M. vertoonde een schotwonde aan het voorhoofd. De ingangsopening bevond zich juist boven de neuswortel. Er waren geen poedersporen of kentekens van verschroeiing. Het schot was dus waarschijnlijk van op een tiental centimeters vertrokken. De uitgangsopening lag aan het achterhoofd ter hoogte van de overgang naar het schedeldak.

Vermoedelijk had de dader eerst de liggende vrouw dodelijk getroffen en zich vervolgens onmiddellijk in het voorhoofd geschoten. Hij zou zijn neergestort en de nog niet

dode vrouw zou gepoogd hebben zich over hem te buigen. De dood moet dan bij beiden kort daarop ingetreden zijn. De man was waarschijnlijk tamelijk snel gestorven, daar hij het wapen nog in de hand hield. Het juiste tijdstip van het overlijden kon niet bepaald worden. Beide lijken waren in volledige stijfheid. De lijkstijfheid begint weinige uren na de dood en houdt bij normale weersomstandigheden 2 à 3 dagen aan. Vermoedelijk was de dubbelzelfmoord gebeurd in de eerste uren na de vlucht uit de gevangenis. De vrouw had immers nog de dag zelf van de ontsnapping van haar echtgenoot volgende afscheidsbrief verstuurd:

„Liebe Schwester E. Geben Sie bitte das Kästchen mit Schlüssel an Herrn C. und dann benachrichtigen Sie sofort Rechtsanwalt E., falls Herr C. nicht zu Hause sein sollte, damit die Zimmer verschlossen werden, bis C. zurückkommt, der unseren bescheidenen Nachlass verwalten soll. Dann versuchten Sie meine Mutter etwas zu trösten. Wir sind unserer Heidi leichten Herzens gefolgt, so ist endlich alle Qual zu Ende. Behalten Sie uns ein freundliches Andenken und seien Sie noch einmal glücklich. In Herzlichkeit Ihre Nore M.".

Bij de lijken werden nog drie andere brieven aangetroffen, één er van, door beiden ondertekend, was gericht aan een vriendin van het echtpaar. De twee andere brieven waren door de man geschreven: de ene aan de bewakers der stadsgevangenis, de ander aan de politie.

„Liebe Frau S. Ich möchte Sie bitten, sich sofort mit Herrn C., Haus neben M. in Verbindung zu setzen. Falls Herr C. verreist sein sollte, bitte ich Sie höflichst, dafür zu sorgen, notfalls mit Hilfe eines Rechtsanwalts (Dr. K.), dass unsere Wohnung unangetastet bleibt, bis Herr C. wiederkommt. Nach Möglichkeit alle Türen versiegeln, auch die Tür zu Frau R's Zimmer. Wohnungsschlüssel sind in der Tasche meiner Frau. Wir wünschen Ihnen für die Zukunft alles Gute, vor Allem, dass Ihr Mann bald seine Freiheit wieder hat. Einen letzten Gruss, Ihre Hermann und Nori M.

An die Gefängnisbeamten des Stadtgefängnis B. K.

Ich möchte Euch noch danken für die gute Behandlung, die ich bei Euch gehabt und für das Vertrauen, dass Ihr in mich gesetzt habt. Dass ich es zum Schluss noch brechen musste für die Reise in ein besseres Jenseits, tut mir leid, aber mir bleibt nichts andres mehr übrig. Ich werde daher in vollem Einverständnis mit meiner Frau aus diesem Leben scheiden. Ich bitte Euch, zu gegebener Zeit sich mit Herrn C, der mein Testamentsvollstrecker ist, in Verbindung zu setzen. Er wird Euch, zu gegebener Zeit, wenn Ihr diesen Brief vorzeigt, etwas von meinem kläglichem Besitz geben, was Ihr grade brauchen könnt. An K. könnt Ihr meine gute Wolldecke und ein Paar Schuhe geben, die er sich in kleinere umtauschen kann, wenn er vom Wirtschaftsamt keine bekommt. Auch meinen Pullover und meine Toilettensachen etc. kann er bekommen. Behaltet mich in guter Erinnerung und setzt Euch in Eurem Leben dafür ein, dass ein solches Unrecht, wie es mir geschehen ist, so leicht niemand anderem geschieht Einen letzten Gruss, Euer Hermann M.

Ich bitte Euch um Verzeihung, dass ich den Schrank, in dem die Pistolen liegen, mit einem Nachschlüssel geöffnet habe. Aber es blieb mir nichts andres übrig. Herrn S. trifft keine Schuld, dass er fahrlässig gewesen ist. Hermann M.

An die Polizei B. K.

Ich bestätige hiermit, dass meine Frau und ich freiwillig aus dem Leben scheiden, da wir das uns zugefügte Unrecht von zweien unserer ehemaligen Freunde, L. C. und L. L. von der Militärregierung nicht auf uns nehmen wollen. Angesichts meines Todes erkläre ich nochmals, dass ich unschuldig verurteilt wurde und dass L. L. wahrscheinlich auf Veranlassung von L. C. einen Meineid geleistet hat. Mein Rechtsanwalt C. S. erklärte mir nun, dass ich keine Wiedergutmachnung des mir zugefügten Unrechts erwarten könne und dass mir nichts übrig bleibe, als die 3 Jahre abzusitzen. Dass will ich nicht und kann ich nicht. Ich bitte darum, dass unsere

Körper verbrannt werden. Die Kosten, die entstehen, legt Frau S. G., Heiligenhof aus. Sie wird das Geld von unserem Testamentsvollstrecker Herrn C., wieder bekommen. Ich bitte Frau S. und Herrn C. sofort von unserm Tode zu benachrichtigen, ebenfalls das Stadtgefängnis. Die Pistolen habe ich mittels eines Nachschlüssels aus dem verschlossenen Schrank im Gefängnis entwendet. Herrn S. trifft keine Schuld. Uns fällt der Abschied nicht schwer aus diesem Leben. Die Menschheit ist so schlecht und gemein, dass man froh sein kann, wenn man nicht weiter darunter zu leben braucht. Hermann M.

Bitte auch C. S. verständigen.

Anbei: 1 Brief an Stadtgefängnis
1 Brief an Frau S.

Het zou wetenschappelijk niet verantwoord zijn uitsluitend te steunen op de enkele gegevens, welke deze brieven bevatten en zo een onderzoek te beginnen naar de diepere beweeggronden, die deze daders tot dubbelzelfmoord brachten. Daartoe zou eerst een inzicht in hun persoonlijkheidsstructuur noodzakelijk zijn. Met Birnbaum (6) kan inderdaad de zelfmoord beschouwd worden als het gevolg van het samentreffen van endogene en exogene factoren. De invloed van deze twee reeksen factoren kan natuurlijk voor ieder geval afzonderlijk zeer verschillend zijn. Een grondige studie van een bepaalde dubbelzelfmoord kan dus slechts aanvangen, wanneer de onderzoeker op de hoogte is van de uitwendige èn de inwendige momenten.

De laatste brieven van deze ongelukkigen geven toch enkele aanwijzingen betreffende de aanleiding tot hun vrijwillige zelfvernietiging. Hun suicide à deux was zeker geen plotselinge weinig beredeneerde actie. Integendeel, de daad was gepleegd met voorbedachte rade, waaraan een periode van

(6) Birnbaum, K. — Kriminalpsychopathologie, Berlin, Springer Verlag, 1921, bl. 129.

zorgvuldige voorbereiding was voorafgegaan, waarin o.a. de brieven werden geschreven.

Deze dubbelzelfmoord past daarenboven zeer goed in het kader van wat Karl Jaspers (7) noemde „zelfmoorden, die zich geleidelijk ontwikkelen uit een toestand van verstrikking": „Aus endlichen Motiven, ohne existentielles Bewusstsein wird aus Affekten des Trotzes, der Angst, der Rache das Leben fortgeworfen, in unbestimmter nicht zur Klarheit gebrachter Flucht!"

De mens verstrikt zich in argumenten uit de sfeer der redeneringen en motiveringen. Hij wordt beheerst door vitale affecten en door verstandelijke overwegingen. Geen enkele stroming rechtstreeks uit de Ik-sfeer drijft hem. Hij beleeft dan ook nooit zijn vrijwillige dood als een bekroning van het leven, maar steeds als een wanhoopsdaad, als een door de omstandigheden opgedrongen en noodzakelijk levenseinde. Hij beleeft zijn zelfmoord als wat Morgenthaler (8) noemde „ein Zerhauen von Verknotungen einer unerträglichen Situation!" De exogene factoren zijn voor een dergelijke zelfmoord natuurlijk van veel belang. Toch moet de psychische structuur van de daders gunstig zijn, opdat het idee van een zelfvernietiging zou kunnen ontstaan en het plan zou kunnen worden doorgevoerd.

De afscheidsbrieven van het echtpaar M. bevatten nu vooral inlichtingen omtrent de uitwendige omstandigheden, die tot de dubbelzelfmoord aanleiding gaven. Tevens worden in deze laatste aantekeningen enkele aanwijzingen gevonden betreffende de reactievormen van de daders in hun laatste levenssituatie. Vooral de brief door de man aan de politie geschreven, bevat deze elementen onder de vorm van een zekere motivering van de wanhoopsdaad.

Hermann M. blijkt ontgoocheld en vertwijfeld te zijn door het ondervonden gebrek aan rechtvaardigheid en door het

(7) Jaspers, Karl — Philosophie, Berlin, Springer-Verlag, 1948, bl. 560.
(8) Morgenthaler, Dr. W. — Letzte Aufzeignungen von Selbstmördern, Bern, Hans Huber-Verlag, 1945, bl. 150.

teiten van beïnvloeden: het stellen van een voorbeeld, het suggestioneren en het dwingen door het uitoefenen van physisch geweld.

Een *voorbeeld* openbaart een mogelijkheid en ieder voorbeeld beïnvloedt en heeft op zichzelf overredingskracht, daar het steeds een kans schept, dat de aldus geopenbaarde mogelijkheid door hem, aan wie het voorbeeld wordt gesteld, tot zijn mogelijkheid zou worden gekozen. Iedere daad is nu een voorbeeld, aangezien ze aan al de getuigen een mogelijkheid tot nabootsing openbaart.

De dader behoeft daarom de bedoeling niet te hebben zich te doen navolgen. Wanneer iemand b.v. een zelfmoord bijwoont, openbaart hem deze vrijwillige zelfvernietiging steeds, dat ook hij de mogelijkheid heeft een dergelijke of soortgelijke suicide te plegen. Slaat hij nu de hand aan zichzelf, dan induceerde hem de eerste zelfmoordenaar. De inductor behoeft daarom niet noodzakelijk de intentie gehad te hebben de ander tot zelfmoord aan te sporen. Er zou in dat geval wel een inductor zijn, maar toch zou geen dubbelzelfmoord gebeuren. Daarvoor is immers noodzakelijk, dat de partners de bedoeling zouden hebben gemeenschappelijk vrijwillig te sterven. Er bestaan hier talrijke psychologische overgangen tussen twee afzonderlijke zelfmoorden en suicide à deux. De twee daders kunnen b.v. vroeger ook reeds over gemeenschappelijke zelfmoord gesproken hebben. De eerste kan nu door een plotselinge zelfvernietiging de ander willen aanzetten tot suicide. Hij kan b.v. de weerzin van de partner door eigen daad willen overwinnen.

Wanneer de inductie tot zelfvernietiging geschiedt door het stellen van het voorbeeld van de zelfmoord, dan hangt het af van de bedoeling van de partners met welk verschijnsel men te doen heeft: twee afzonderlijke zelfmoorden of suicide à deux. Ook de tweede partner kan inderdaad àl dan niet dubbelzelfmoord bedoelen.

De wijze van beïnvloeden, die meestal door de inducerende partners wordt gebruikt, is de *suggestie*. De suggestieve in-

vloed doet zich gelden door het aanvaardbaar schijnen der argumentatie en door de sympathie, die de overtuiger opwekt. Opdat de inductie zou gelukken moet de beïnvloede partner ontvankelijk zijn voor de suggestie. Hiervoor is waarschijnlijk een bepaalde persoonlijkheidsstructuur gewenst.

Zo merkte o.a. Achille-Delmas (9) op, dat vooral cyclothymen en hyper-emotieven gevolg geven aan voorstellen tot dubbelzelfmoord. Sommige personen kunnen zelfs min of meer geestdriftig een dergelijke suggestie aangrijpen en er op ingaan. Maar ook wanneer de geïnduceerde aanvaardt te worden verleid tot gemeenschappelijk vrijwillig sterven, blijft toch het uitoefenen van suggestie tot dubbelzelfmoord een ongeoorloofde daad. Het is inderdaad alleen verantwoord van suggestie gebruik te maken om aan te sporen tot het stellen van moreel aanvaardbare daden. Terecht noemt Georges Gusdorf (10) ieder suggestie „une sorte de violence s'exercant non plus dans l'ordre physique, mais dans l'ordre moral". Induceren tot zelfmoord is derhalve, zoals iedere agressie, te veroordelen.

Ten slotte kan de inductor van een suicide à deux zijn partner ook nog door physisch geweld dwingen en aldus de meest rechtstreekse methode ter beïnvloeding toepassen.

Wanneer iemand, na een suggestie-inductie te hebben uitgeoefend, ook nog zijn partner doodt, kan men inderdaad deze *agressie* beschouwen als een voortgezette beïnvloeding. Geweld krijgt dan de betekenis, die Gusdorf (11) er aan gaf: een overtuiging, die eerder aan het lichaam dan aan de geest wordt opgedrongen. In deze zin kan dus in een dubbelzelfmoord ook agressiviteit tegenover de partner zelf tot uiting komen. Opdat nog dubbelzelfmoord zou gebeuren en geen moord of doodslag gevolgd door suicide van de dader, vol-

(9) Achille-Delmas, F. — Psychologie pathologique du suicide, Paris, Felix Alcan, 1932, bl. 210—211.
(10) Gusdorf, Georges — Traité de l'existence morale, Paris, Armand Colin, 1949, bl. 222.
(11) Gusdorf, Georges — Traité de l'existence morale, Paris, Armand Colin, 1949, bl. 222.

staat, dat de passieve partner zijn instemming met het plan tot gezamenlijk sterven betoonde. De overgangen van dubbelzelfmoord naar moord, gevolgd door „suicide post-agressionnel" zijn vloeiend.

Inderdaad is de inductie tot suicide à deux vaak slechts een bedekte agressie tegenover de partner en wanneer het voorstel tot gemeenschappelijk vrijwillig sterven afgewezen wordt, is de inductor dikwijls onmiddellijk klaar geweld te gebruiken. Een geval, waarbij de dader blijk gaf van een dergelijke geestestoestand, wordt b.v. beschreven door Proal (12).

Een 36-jarige weduwnaar, vader van een jong meisje, onderhield liefdesbetrekkingen met de echtgenote van een zijner vrienden. De man was zeer jaloers van karakter en leed sterk, daar zijn maîtresse, een moeder van vier kinderen, hem slechts weinig kon ontmoeten. Hij wenste tenslotte suicide à deux en het lukte hem zijn geliefde een brief te laten tekenen, waarin zij beiden hun bedoeling te kennen gaven, gezamenlijk het leven te verlaten. Juist voor de daad wilde de man zich nog een pistool van groter kaliber aanschaffen. Terwijl beiden zich naar een winkel begaven, bedacht echter de vrouw zich. Ze wenste nu de dubbelzelfmoord niet meer. Na een korte woordenwisseling trachtte ze haar beminde te ontkomen. Ze vluchtte naar huis, doch de man achtervolgde haar. Hij snelde zijn geliefde na, kroop over het tuinhek van haar woning, liep de villa in, de trap op en trof de verschrikte vrouw ten slotte in haar slaapkamer. Onmiddellijk doodde hij haar en pleegde vervolgens door een tweede schot zelfmoord.

Men vond bij de lijken twee door de man geschreven brieven. De ene was gericht aan de echtgenoot van zijn maîtresse: „Pardonnez à deux malheureux qui s'adorent depuis longtemps et qui aiment mieux mourir que de vivre séparés. Nous sommes deux lâches. Pardonnez-nous, occupez-vous de vos enfants".

Aan een van zijn familieleden schreef de man: „Ne pouvant

(12) Proal, Louis — Le double suicide d'amour, in Archives d'Anthropologie criminelle, 12, 1897, bl. 568.

avoir légitimement la femme que j'aime, je préfère la mort à l'existence que j'ai. Ne me blâmez pas, plaignez-moi. Je suis un lâche d'abandonner ma fille, mais je ne peux plus vivre".

De deels bewuste, deels onbewuste schuld- en schaamtegevoelens, die deze man bezielden, maakten vermoedelijk de belangrijkste drijfveer uit, die hem de dubbelzelfmoord deed verlangen. Het zou tenslotte om dezelfde beweegreden zijn, dat de dader de doodslag op zijn vriendin pleegde. De man stond inderdaad reeds sedert lange tijd — vermoedelijk vanaf het begin van zijn liefdesbetrekkingen — in een ambivalente gevoelsverhouding tot zijn maîtresse. Enerzijds begeerde hij haar, hij wilde die vrouw „hebben". En wanneer hij, gepijnigd door gewetenswroegingen, het plan opvatte zelfmoord te plegen, wilde hij de geliefde medenemen in de dood. Hij kon van haar niet scheiden, maar hij kon ook niet bij haar blijven, want haar aanwezigheid kwelde hem. Inderdaad, als ontstekingspunt van zijn affecten was de vrouw de oorzaak van zijn wangedrag en de reden van zijn schuldgevoelens. Daarenboven beleefde hij in haar aanwezigheid nog scherper zijn gewetenswroeging. Carp (13) omschrijft een dergelijke situatie als volgt: „De ontmoeting met de ander kan ondragelijk worden, daar deze aan het Ik een spiegel voorhoudt, waarin een deel van het eigen Ik wordt weerkaatst". Dit conflict werd door de man zo scherp aangevoeld, dat hij ten slotte het beeld van zichzelf in zijn maîtresse zou vernietigen.

Onbewust wilde de dader dus in de vrouw zijn eigen geweten doden, het deel van zichzelf, dat hij in haar had geprojecteerd. Hij wenste nu dubbelzelfmoord, daar deze voor hem een vervolledíging van zijn zelfmoord betekende. Aldus zou immers naast het deel van het Ik, dat in de ander was, ook het Ik-zelf vernietigd worden. Nu zijn maîtresse echter het vroeger door haar aanvaarde plan tot suicide à deux ver-

(13) Carp, Prof. Dr. E. A. D. E. — Patho-psychologische bijdragen tot de kennis van het moordprobleem, Lochum, De Tijdstroom, 1948, bl. 9—10.

wierp, vlamde de agressiviteit bij de man plots op. Toen de vrouw vervolgens nog van hem wegliep, kon deze vlucht hem als een schuldbekentenis voorkomen. Hij achtervolgde haar onmiddellijk en doodde zijn maîtresse, die hij tegelijkertijd haatte en begeerde. Wellicht nog in dezelfde affectenontlading pleegde de man zelfmoord. Dit was dus een voltooiing van de reeds door de doodslag op de vrouw begonnen zelfvernietiging.

Een dergelijk diepte-psychologisch inzicht is zeer belangrijk voor het begrijpen van de psychologische verhoudingen tussen doodslag en zelfmoord. Inderdaad bij de ontmoeting tussen twee mensen is steeds een deel van de ene in de andere aanwezig, maar ook altijd een facet van de tweede in de eerste. Iemand kan dus in de ander een deel van zichzelf, maar ook in zichzelf een deel van de ander doden.

Een zelfmoord kan aldus het psychologisch equivalent zijn van een doodslag, maar anderzijds kan ook een doodslag voor de dader gelijk staan met de beleving van een partiële zelfmoord.

Wanneer iemand een dubbelzelfmoord verlangt is zijn eerste bedoeling vaak alleen zelfmoord-plegen, maar dan wil hij deze daad vervolledigen door ook de ander, die hij beschouwt als een deel van zich zelf, te doden. De inductor kan ook alleen het doden van de ander nastreven en in zijn zelfmoord nogmaals het vernietigen van de gehate beleven. Deze laatste zelfmoord zou dan een bijzonder soort „suicide post-agressionnel" zijn.

Wanneer een inductor tot dubbelzelfmoord onbewust door de suicide à deux alleen een zelfvernietiging bedoelt, wenst hij dus aan zijn zelfmoord de vernietiging aan te sluiten van het in zijn partner geprojecteerde deel van zichzelf. Dit in de ander geprojecteerde deel van zichzelf is nu zeer vaak het geweten. Inderdaad, wanneer zich bij iemand bewuste of onbewuste schuldgevoelens voordoen en zijn geweten blijk geeft van agressiviteit tegenover het Ik, vertoont het Ik vaak sterk de neiging de oorsprong van deze agressiviteit in iemand

anders te ontdekken. Deze persoon wordt dan verantwoordelijk gesteld voor de pijniging en in hem wordt het geweten geprojecteerd. De mens is nu zeer geneigd zijn geweten te projecteren in iemand, die hij onbewust ook verantwoordelijk stelt voor de door het Ik begane fouten. Wanneer b.v. iemand gewetenswroeging heeft wegens het onderhouden van niet-geoorloofde liefdesbetrekkingen, dan wordt de partner onbewust vaak beleefd als de schuld van het bestaan der liefdesverhouding; later wordt dan het geweten in hem geprojecteerd. Tegen deze ander, die het geweten is, wordt nu het Ik zelf agressief. Vaak was het Ik van te voren trouwens reeds vijandig ten overstaan van deze ander, aangezien hij tevens als oorzaak van de door het Ik begane fouten werd beleefd. Het Ik wil nu de ander doden. Vanzelfsprekend wil het Ik nog steeds ook zich zelf vernietigen. Daarenboven wil het nu ook door een zelfmoord het deel van de ander doden, dat in het Ik zelf is.

De inductie tot dubbelzelfmoord en ook de uitvoering er van zijn dus zeer vaak slechts uitingen van de onbewuste agressiviteit van de inductor en de agressor. In de wellicht alle reeds besproken gevallen van suicide à deux zou men dergelijke onbewuste agressiviteitsverhoudingen tussen de beide partners kunnen terugvinden. Zeer veel moord en zelfmoordhandelingen berusten op het doden in de ander van een deel van zichzelf of op het doden in zichzelf van een deel van de ander. Al deze misdaden berusten dan op agressiviteits-verhoudingen tussen de dader en het slachtoffer of tussen de dader en de buitenwereld.

In die zin kon ook Nico Speyer (14) een verband aantreffen tussen de mate van agressiviteit tegenover de buitenwereld en de ernst van een zelfmoordpoging en hij stelde vast, dat „in sommige gevallen slechts zelfmoord kan tot stand komen, wanneer eerst agressieve handelingen tegenover de buitenwereld zijn uitgevoerd".

(14) Speyer, Nico — Bijdrage tot de kennis van de energetisch-psychologische grondslagen van de zelfmoord, Rotterdam, De Voorpost, 1935, bl. 188.

Ook de moordenaars, die overtuigd zijn te handelen uit philantropische overwegingen, beleven in hun misdaad meestal slechts de uiting van hun onbewuste agressiviteit. Zo gebeurt dit vaak in een familiemoord, die dan gepleegd wordt uit zogenaamde overdreven bezorgdheid om het lot van de geliefde familieleden. In een dergelijk geval zijn de altruïstische gevoelens en het uiterlijk vertoon slechts een camouflage en een zelfbedrog. Vaak komt dit tot uiting in sommige details van de uitvoering der daad. Zo gebeurt b.v. de familiemoord vaak 's nachts. De misdadiger kan zich dan voorstellen de doodslag op dit tijdstip te volbrengen, opdat de „geliefden", in hun slaap getroffen, zich de daad niet bewust zouden worden en zonder angst zouden sterven. Onbewust voelt hij echter, dat de agressie 's nacht meer kans heeft ongestoord te gebeuren, dat de slapende slachtoffers geen weerstand zullen bieden en dat hij nu „buiten hun weten" zijn agressiviteit kan uiten. Wanneer de toekomstige slachtoffers slapen, voelt de dader ook de minderwaardigheidsgevoelens veel minder die hem in andere omstandigheden kwellen.

Na dergelijke moorden uit „philanthropische" overwegingen volgen de daders zeer vaak hun slachtoffers in de dood. In de gevallen van familiemoord, die door J. V. van Dyck (15) werden bestudeerd, pleegden 64 % van de daders in aansluiting aan hun misdaad een zelfmoordpoging. Naar zijn eigen overtuiging deed de moordenaar alleen geen voorstel tot gemeenschappelijke zelfmoord om de slachtoffers niet te beangstigen. Ook dit laatste voorwendsel maakt dan deel uit van zijn voortdurend zelfbedrog. In werkelijkheid kan hij zelfs zijn eigen zelfmoord beleven, als het vernietigen van het nog overblijvende deel van de anderen, dat in hem zelf is. Natuurlijk kan zijn zelfmoord ook een uiting zijn van schuldgevoelens of van angst voor de verwachte straf.

Dergelijke gevoelsverhoudingen bestaan ook bij zekere gevallen van kindermoord gevolgd door zelfmoord van de dader

(15) Van Dyck, J. V. — Bijdragen tot de psychologie van de misdadiger, Groningen, H. L. van der Klei, 1905, bl. 208.

(16). Zo vermeldt Carp (17) een zeer belangwekkend geval, waarbij een vader en moeder hun twintigjarige geesteszieke zoon om het leven brachten en gelijktijdig door lichtgasverstikking omkwamen. De vader was een eerzuchtig en zelfingenomen man, de moeder een weinig zelfstandige vrouw, die opging in de verering voor haar man en in de gehechtheid aan haar enig kind. Onbewuste agressiviteit, verdrongen schuld- en minderwaardigheidsgevoelens wegens de beleefde machteloosheid tegenover de ziekte van hun kind schijnen dit ongelukkig ouderpaar te hebben gedreven.

Uit dit geval, zowel als uit de veel voorkomende gevallen, waarbij een moeder haar onmondig of zeer jong kind bij haar zelfmoord medeneemt in de dood, blijkt nogmaals de nauwe verwantschap tussen agressie tegen zichzelf en agressie tegen iemand anders. Deze „erweiterter Selbstmord" van moeder en kind gebeurt vaak door gelijktijdige verdrinking. De moeder voelt dikwijls het kind niet aan als een onafhankelijk wezen. Voor haar gevoel maakt het nog steeds deel uit van het Ik. Slechts wanneer het kind ouder zou zijn, zou het door haar als een afzonderlijk, vrij individu kunnen beschouwd worden. Integendeel beleeft de moeder echter ook vaak een onbewuste agressiviteit ten overstaan van het kind. Dit gebeurt vooral, wanneer het kind tot last geworden is of wanneer het ongewenst was en als „vreemd" beleefd wordt. De moeder bedoelt dan het doden van de ander en het tegelijkertijd in haar zelf vernietigen van het deel van de ander, dat in het Ik aanwezig is.

(16) In Vlaanderen deed zich voor een paar jaar een gelijktijdige lichtgasverstikking voor van een 56-jarige wduwe met haar zwakzinnige 29-jarige dochter. De moeder overleefde haar zelfmoordpoging. Zeer waarschijnlijk had de dochter nooit haar instemming met het plan van een dubbelzelfmoord betuigd.
Mij is eveneens de gemeenschappelijke dood bekend van een 75-jarige moeder met haar 51-jarige dochter, die door lichtgasverstikking om het leven kwamen. Beiden werden in dezelfde kamer gevonden. Zij lieten geen afscheidsbrieven na. Naar alle schijn zou in dit geval vooral de dochter tot gemeenschappelijke zelfmoord hebben aangezet.

(17) Carp, Dr. E. A. D. E. — Kindermoord, N.T.v.G., 1947, 91, 27, bl. 1766—1769.

Ringel (18) vermeldt een dergelijk geval, waarbij de moeder tegenover een door haar niet gewenst kind uiting gaf van heftige agressiviteit. De „erweiterter Selbstmord" is in bedoeling ook zeer vaak transagressioneel. De wraak richt zich dan tegen de vader, ook wel tegen de gehele gemeenschap of tegen God.

Zo bericht o.a. Strowski de Lenka (19) van een onbetwist tegenover de vader transagressionele „erweiterter Selbstmord" van een moeder met haar kind. De vrouw had haar zoontje aan een aan de man nagelaten brief doen toevoegen: „Papa, j'aime mieux mourir avec maman que de vivre avec vous!" Een dergelijke zelfmoord van moeder en kind kan vanzelfsprekend niet als echte suicide à deux worden beschouwd. Het zijn hierbij inderdaad geen twee over hun eigen lot beschikkende wezens, die door gemeenschappelijke zelfvernietiging omkomen.

De gevallen van familie- of kindermoord gevolgd door zelfmoord van de dader en zekere „erweiterte Selbstmorde" vertonen echter in hun psychologisch gebeuren een treffende gelijkenis met sommige dubbelzelfmoorden. De hoofddrijfveer tot de daad blijkt dan telkens de onbewuste agressiviteit te zijn, alleen de motievenstrijd en de daad zelf verschillen weer in ieder geval in het bijzonder.

Ook in de zgn. transagressionele dubbelzelfmoord blijkt meestal tussen de partners een onbewuste agressiviteitsverhouding te bestaan. Inderdaad, een door beide daders uitsluitend transagressioneel bedoelde dubbelzelfmoord bestaat, evenals een echte suicide à deux d'amour, echter slechts als een theoretisch mogelijk grensgeval. De twee partners beleven in werkelijkheid nooit uitsluitend een Wij dat in zichzelf de ander zou doden. Steeds is een der twee partners geïnduceerd tot dubbelzelfmoord uit haat tegenover een derde en derhalve komt ook agressiviteit tegenover de partner zelf

(18) Ringel, Dr. Erwin — Der Selbstmord, Wien, Wilhelm Mandrich, 1953, bl. 132.

(19) Strowski de Lenka, M. F. M. — Le suicide à deux, Bordeaux, Librairie de l'université, 1933, bl. 22.

tot uiting. Zeer vaak is de onbewuste hoofddrijfveer tot dubbelzelfmoord deze agressiviteit tegenover de partner zelf, in andere gevallen richt zich de haat bewust tegen een derde, maar onbewust ook tegen de partner.

Een voorbeeld van een transagressionele dubbelzelfmoord, waarbij klaarblijkelijk tussen beide partners een sterke agressiviteitsverhouding bestond, vermelden Morgenthaler en Steinberg (20). Het betreft de gelijktijdige zelfmoord door lichtgas van een 58-jarige man en zijn 41-jarige echtgenote. Hun dochtertje van drie jaar en hun éénjarig zoontje werden in de gemeenschappelijke zelfvernietiging medegesleept. De man was een chronische alcoholist. Wegens zijn slecht gedrag was hij reeds jaren werkloos. Hij bedreigde vaak zijn vrouw en kinderen en had reeds driemaal een zelfmoordpoging uitgevoerd. De gezinsverhoudingen waren zeer slecht; het huishouden werd reeds jaren door sociale diensten ondersteund; de vrouw wenste een echtscheiding. Zij had ook reeds vaak zelfmoordgedachten te kennen gegeven. De vrouw was daarenboven gedurende een zekere tijd in een gesticht voor geesteszieken opgesloten geweest; een beginnende schizophrenie werd bij haar vastgesteld. De vier lijken werden in de slaapkamer van het echtpaar gevonden. Een speciale gasleiding was vanuit een nabij vertrek tot in de slaapkamer aangelegd.

In een brief gaven de daders de hun bewuste motieven aan voor de moord op hun kinderen en voor hun eigen zelfvernietiging:

„An die Polizeidirektion B.,

Bin um das vierte Jahr arbeitslos und es fängt an, dass uns sogar schon das Nötigste fehlt. Haben uns nun entschlossen mit unseren lieben Kindern ins Jenseits abzugehen, wo keine Arbeitslosigkeit existiert und auch nicht von Kreaturen menschlicher Bestien umgeben ist. Wir bitten uns die Sache nicht übel nehmen zu wollen, denn uns bleibt kein anderer

(20) Morgenthaler, Dr. W., Steinberg, Dr. M. — Letzte Aufzeichnungen von Selbstmördern, Bern, Hans Huber, 1945, bl. 54.

Ausweg und betteln können wir nicht. Mit vorzüglicher Hochachtung, Familie Z."

„Unser letzter Wunsch!

Wir bitten im gemeinsamen Grabe beerdigt und nicht seziert zu werden, denn unser Fluch demjenigen, der dazu Order gibt, und Tod demjenigen, der Hand an uns legt um zu sezieren.

Da ich gesundheitlich ruiniert bin, bin ich mit meinem Manne vollständig einig und selbstverständlich werde ich die Kinder nicht fremden Leute überlassen. Frau Y. Z."

Nachschrift: „Statt einem Familienvater, der viele tausend Franken Steuern zahlte aufzuhelfen, hat die soz. Fürsorge nur das mittelalterliche Übel, einen unbescholtenen 58-jährigen Mann, den zuerst abgearbeitet von den V. Halunken, die das Geld mit vollen Händen hinausgeworfen haben, nach 22-jähriger Anstellung auf die Strasse setzten, um dann von Sadisten zu Tode gehetzt zu werden und dass, ohne den Betreffenden zu fragen. Es wäre wirklich an der Zeit, dass einer andern Ordnung Platz gemacht würde und diese Sadistenhäuptlinge auf den Misthaufen geworfen würden, wo sie schon lange hingehörten. Was hat das für einen Wert einen unbescholtenen Mann, der gehetzt wird, denselben fortwährend in der Anstalt zu internieren?, diese Schufte machten es aus Sadismus, um mich seelisch zu Grunde zu richten. Ich habe bereits das Gedächtnis verloren und würde schwer noch zur Arbeit fähig sein ausser einer längeren Erholung in freier Luft, doch das hätten die unvernünftigen Sadisten niemals zuzugeben, denn sie sprachen schon wieder von Versorgung und haben damit die ganze Familie in den Tod getrieben, was ich in der Anstalt erfahren musste. Der B. is der grösste Gauner, das ist der Chef von der Schreibstube für Arbeitslose wo Hand in Hand schafft mit denen von der Fürsorge. Man sieht es an seiner Raubmörderfresse an, dass er zu jedem Verbrechen fähig ist und der Zuchthäusler U. ist sein Sekundant. Lügen und stehlen können die zwei, dass man sich schämt es

niederzuschreiben, aber wissen sollen es diese Lumpen doch".

Door deze brief zou op het eerste gezicht de dubbelzelfmoord van dit echtpaar moeten opgevat worden als een door beide partners hoofdzakelijk tegenover derden transagressioneel beleefde daad. Nochtans blijkt uit de voorgeschiedenis van de suicide à deux, dat ook tussen de beide partners zelf een heftige wederzijdse agressiviteitsverhouding bestond. De man, die door de afscheidsbrief als de inductor van deze dubbelzelfmoord wordt aangegeven, gaf reeds uiting aan zijn agressiviteitsgevoelens tegenover zijn huisgenoten, wanneer hij hen herhaaldelijk bedreigde. Vermoedelijk was de oorzaak van zijn agressiviteit tegenover vrouw en kinderen de beleving van onbewuste schuldgevoelens wegens zijn eigen slecht gedrag. Ook de vrouw voelde zich agressief tegenover haar echtgenoot. Zij wilde o.a. van hem scheiden.

Beide zelfmoordenaars zullen in de suicide à deux derhalve ook wel de uiting hebben beleefd van tegen de partner zelf gerichte agressiviteit. In zekere zin hebben ze dus hun partner bedrogen. Ze wendden immers voor de dubbelzelfmoord te plegen uit agressiviteit tegenover derden, maar bewust of onbewust wensten ze in de daad ook de uiting van hun haat tegen de partner te beleven.

Voor ons psychologisch inzicht in het verschijnsel van de suicide à deux is verder van groot belang dat, ondanks het bestaan van sterke agressiviteitsverhoudingen tussen deze partners, in hun dubbelzelfmoord tenslotte toch nog de drang tot samenzijn van beide echtgenoten werd bevestigd. Dit blijkt o.a. nog uit de laatste brief: „Wir bitten im gemeinsamen Grab beerdigt zu werden!"

Men zou deze uiting kunnen opvatten als een bevestigende getuigenis voor wat Karl Jaspers (21) na een algemeen philosophische beschouwing moest besluiten: de drang naar existentiële communicatie is een van de meest fundamentele strevingen van het mens-zijn. Alleen in de communicatie kan

(21) Jaspers, Karl — Philosophie, Berlin, Springer-Verlag, 1948, II, bl. 338—358.

trouwens het individu zichzelf worden. Zoals een geïsoleerd bewustzijn zonder bewustzijnscommunicatie nooit tot zelfbewustzijn kan komen, zo wordt de mens slechts in de existentiële communicatie waarlijk zichzelf tegenover het waarachtige zelf van de ander. Men kan derhalve de drang naar existentiële communicatie zelfs als de meest fundamentele drang naar existentiële communicatie zelfs als de meest fundamentele drang van het Ik beschouwen, aangezien het ten slotte de drang is naar de bevestiging van het eigen Zelf.

Deze laatste dubbelzelfmoord zou men kunnen opvatten als een gevolg van de mislukking van de drang naar existentiële communicatie van beide partners. Inderdaad, beide zelfmoordenaars werden agressief tegenover hun partner, omdat zij hem onbewust verantwoordelijk stelden voor de mislukking van hun eigen drang naar communicatie. Daartoe projecteerden zij enerzijds hun eigen fouten in de partner en stelden anderzijds zijn werkelijke schuld aan de mislukking vast. Inderdaad, de reden der mislukking lag vermoedelijk bij beiden. Zonder de medewerking van twee partners kan inderdaad nooit de existentiële communicatie bereikt worden. „Den Sinn der Kommunikation erreicht man nicht durch sein eigenes Tun allein; es muss das Tun der Anderen entgegen kommen" (22).

Voor de beschouwing van het phenomeen van de dubbelzelfmoord is van buitengewoon belang de ervaring van de suicide à deux als een gevolg van de mislukking van de drangsuiting tot existentiële communicatie. Ook het verschijnsel van de dubbelzelfmoord uit liefde is inderdaad aldus op te vatten. Liefde zelf is nog geen existentiële communicatie, ze wordt echter door Jaspers (23) beschouwd als de bron er van. Dubbelzelfmoord zogezegd uit liefde, blijkt nu meestal voor te komen bij individuen, die door hun eigen structuur, zelf niet tot echt liefhebben geschikt zijn.

(22) Jaspers, Karl — ibid., bl. 344.
(23) Jaspers, Karl — Philosophie, Berlin, Springer-Verlag, 1948, II, bl. 256.

Zeer vaak wordt dus de dubbelzelfmoord de uiting van de drang tot existentiële communicatie van mensen, die door hun persoonlijkheidsstructuur zelve tot deze communicatie niet kunnen komen. Ten slotte doen deze individuen dan een laatste poging om de existentiële communicatie te bereiken door samen met iemand gemeenschappelijk aan het bestaan een eind te maken.

Maar steeds beleeft de dader onbewust in de dubbelzelfmoord de uiting van een andere drang, die hem wegens zijn zo-zijn beheerst. Zo kan de zelfmoordenaar in de suicide à deux b.v. haat beleven. De haat beheerst de mens, die niet in staat is te beminnen. Het is de drang naar alleen-zijn, beleefd door individuen, die bij de ontmoeting met de ander gekwetst worden in hun zelfgevoel, wanneer ze in de ander een deel van het zelf terugvinden. De haat is dus de fundamentele drang naar herstel van de éénheid van het Ik. Anderzijds kan b.v. iemand, die beheerst wordt door zijn perverssexuele drang en die derhalve door zijn eigen structuur de echte liefde niet kan beleven, door middel van een dubbelzelfmoord een laatste poging doen tot het stellen van een ware liefdesdaad. Ten slotte kan, gedreven door zijn geldingsdrang, een inductor, die het om wille van zijn eigen structuur niet tot beminnen en tot existentieel communiceren kan brengen, door een suicide à deux willen bewijzen, dat zijn liefde-voor-de-ander zelfs zijn vrees-voor-de-dood overtreft. In een dergelijke bewijsvoering zou echter alleen de triomf besloten liggen van de geldingsdrang, de drang tot het zo-schijnen te zijn. Door deze dubbelzelfmoord zou zich dan weer de fundamentele onoprechtheid van de inductor uiten. Maar kan men wel oprechtheid verwachten van deze zelfmoordenaars, die hun zelfvernietigingsdaad vooral stellen, omdat zij niet tot communicatie met de ander kunnen komen? Meestal kunnen zij het inderdaad ook niet brengen tot oprechtheid tegenover zichzelf.

6. DUBBELZELFMOORD OM REDEN VAN VERSTANDELIJKE OVERWEGINGEN

Sören Aabye Kierkegaard (1) merkt op, dat het systematische en het leven zozeer aan elkaar tegengesteld zijn, als het geslotene en het opene. In zijn oppositie tegen de rationalistische opvattingen van Hegel brengt Kierkegaard verder nog naar voren, dat een systeem trouwens veel belooft, maar in werkelijkheid geen enkele belofte houdt. Deze beide uitspraken zouden hier toepasselijk zijn, indien het de bedoeling was de gemeenschappelijke zelfvernietiging in te delen in twee groepen: dubbelzelfmoord om affectieve beweegredenen en suicide à deux om reden van verstandelijke overwegingen. Een dergelijke classificatie zou trouwens de zelfmoordenaars door hun daad rangschikken in mensen, die uitsluitend zouden gedreven worden door hun passie en anderzijds individuen, bij wie de ratio volledig het gevoel zou beheersen. Aldus zou onmiddellijk blijken, dat het opgebouwde systeem zich aan de werkelijkheid zou hebben tegengesteld.

Naast de dubbelzelfmoorden, waarbij de daders zelf openlijk te kennen geven onder invloed van affectieve beweegredenen te handelen, bestaan er nochtans andere gemeenschappelijke zelfvernietigingen, die door de zelfmoordenaars worden voorgesteld als logisch-overlegde handelingen, verricht in koelen bloede. In dit hoofdstuk worden deze echte of schijnbare balans-dubbelzelfmoorden behandeld.

Men kan van balanszelfmoord spreken, wanneer „eine kaltbewusste Abwägung des Für und Wider, sachlich und logisch, zum endgultigen Entschluss führt" (2). Fritz Schwarz (3) schrijft: „Die Bezeichnung Bilanzselbstmord besagt, dass die Lebensbilanz gezogen werde, die so ausfalle, dass der

(1) Cf. Jolivet, Régis — Les doctrines existentialistes, Abbaye Saint Waudrilles, Editions de Fontanelle, 1948, bl. 41.
(2) Cf. Morgenthaler, Dr. W. — Letzte Aufzeignungen von Selbstmördern, Bern, Hans Huber, 1945, bl. 128.
(3) Schwarz, Fritz — Probleme des Selbstmordes, Bern, Hans Huber, 1946, bl. 81.

Entschluss zur Selbstvernichtung gefasst und durchgeführt werde".

Placzek (4) wilde voor hetzelfde begrip de term „physiologische zelfmoord" invoeren. Daar een vrijwillige zelfvernietiging toch nooit physiologisch kan zijn, vinden wij deze benaming echter minder geschikt. Wij houden ons derhalve aan het begrip „balanszelfmoord" dat in 1919 door Hoche werd ingevoerd (5). Het werd sindsdien een wetenschappelijke strijdvraag, of nu dergelijke balanszelfmoorden in de werkelijkheid àl dan niet voorkomen. Zo wijzen o.a. Kratter (6) Achille-Delmas (7), Blondel (8) en Ringel (9) de balanszelfmoord af, terwijl Schwarz (10) en Deshaies (11) ze aanvaarden. In ieder geval bestaan er zelfmoorden en ook dubbelzelfmoorden, die door de daders worden voorgesteld als wel-overlegde en verstandelijk gemotiveerde handelingen.

Als beweegredenen worden dan meestal aangehaald: lichamelijke ziektetoestand, materiële zorgen, sociale moeilijkheden of het beleven van het zinloze van het aards bestaan. Bij de dubbelzelfmoord zou de inductor de gemeenschappelijke zelfvernietiging voorstellen, omdat dezelfde overwegingen, die hem zijn besluit tot suicide deden nemen, ook voor de partner zouden gelden. De balans-dubbelzelfmoord zou dus ten slotte een gevolg zijn van een beredeneerd wilsbesluit van beide partners.

---

(4) Placzek — Selbstmordverdacht und Selbstmordverhütung, Leipzig, Georg Thieme, 1915.
(5) Hoche, Prof. Dr. A. — Vom Sterben, Jena, Gustav Fischer Verlag, 1919, bl. 28.
(6) Kratter, J. — Zur Psychologie und Psychopathologie des Selbstmordes, Arch. f. Psych. u. N., Bd. 59, 1918.
(7) Achille-Delmas — Psychologie Pathologique du suicide, Paris, Felix Alcan, 1932.
(8) Blondel, Charles — Le suicide, Strasbourg, Librairie Universitaire d'Alsace, 1933.
(9) Ringel, Dr. Erwin — Der Selbstmord, Wien, Wilhelm Mandrich, 1953.
(10) Schwarz, Fritz — Probleme des Selbstmordes. Bern, Hans Huber, 1946.
(11) Deshaies, Gabriel — Psychologie du suicide, Paris, Presses Universitaires, 1947.

Onmiddellijk dringt zich de vraag op, of deze verstandelijke motiveringen door de daders niet naar voren werden gebracht om de beleving van een drangsuiting te verbergen. Inderdaad, vaak gaat de mens slechts tot een daad over, nadat hij er door redeneringen en motiveringen in geslaagd is deze als verstandelijk verantwoord te doen doorgaan. Het Ik wil dan aan zichzelf en aan anderen niet toegeven, dat het in werkelijkheid door zijn neigingen en driften wordt beheerst.

Anderzijds stelt zich door deze schijnbare balans-dubbelzelfmoorden het meer wijsgerige probleem, of de mens wel in staat is tot handelen op grond van een *vrije* wilsbeschikking en of niet ieder wilsbesluit in feite opgedrongen wordt door onbewuste neigingen en driften.

Vele philosophen kennen aan de menselijke wil geen enkele vrijheid toe. Zo komt o.a. Schopenhauer (12) in zijn „Ueber die Freiheit des Willens" tot de opvatting, die ook door Luther, Hume en Spinoza wordt verdedigd: de mens zou *moeten* handelen, zoals hij is. Dit „operari sequitur esse", dat aan de mens alle vrijheid in het wilsbesluit ontkent, wordt door andere wijsgeren helemaal niet aangenomen. J. P. Sartre (13) houdt voor, dat de menselijke handelingen juist berusten op de vrijheid zelve. Zodra de mens is en in zoverre hij is, is hij trouwens vrij. Zijn enige gebondenheid is, dat hij vrij *moet* zijn. Wil en vrijheid zijn echter niet hetzelfde. De wilsuitingen zijn, gelijk trouwens de passies, subjectieve houdingen, waardoor de mens tracht het doel der oorspronkelijke vrijheid te bereiken (14). Volgens Sartre is deze vrijheid niet te analyseren. De vrijheidsopvatting van Sartre bevat zeker enkele tegenspraken en een paar duistere punten. Zo b.v. is de mens gedoemd vrij te „zijn". Nochtans moet de mens volgens Sartre zelf zijn *eigen wezen* eerst opbouwen; hij

(12) Cf. Rotthaus, Erich — Ueber die Freiheit und Unfreiheit des menschlichen Willens, Jahrbuch für Psychologie und Psychotherapie, Hft II, Jahrgang 54, bl. 169—174.

(13) Sartre, J. P. — L'être et le néant, Paris, Gallimard, 1948, bl. 508 en vgl.

(14) Sartre, J. P. — L'être et le néant, Paris, Gallimard, 1948, bl. 520.

zou immers over geen voorbeschikte persoonlijkheidsstructuur beschikken (15).

Wij moeten voor ons betoog slechts de vrijheid beschouwen als de vrijheid tot keuze in een bepaalde omstandigheid. Op het ogenblik dezer keuze-situatie heeft de mens zeker reeds een vaste persoonlijkheidsstructuur. Men kan op dat ogenblik de mens beschouwen als deels gebonden door deze structuur en deels vrij door zijn mogelijkheid tot overleg en besluit. Hierdoor komen we dan weer tot de opvatting van Maurice Merleau-Ponty (16).

Zo beschouwd is de wil of het verstandelijk streefvermogen tegelijkertijd de beheerser en de realisator van de neigingen en driften. Wij zijn het derhalve eens met William Stern (17), wanneer hij voorhoudt: „Es ist völlig unzulänglich, alles auf die Gegensatzformel zu bringen: dass der Wille dem Trieb, der Neigung, dem Gemüt als der harte und feindselige Herrscher gegenüber steht wie es andererseits verkehrt ist, alles auf die Einheitsformel zu bringen: als wäre Wille nur sublimierter Trieb und eine gradlinige Fortsetzung der vitalen Lebensbetätigung. Es ist beides zugleich und eben dadurch etwas durchaus Eigenes und Neues und etwas spezifisch Menschliches". Deze opvatting van de menselijke wil zou theoretisch de mogelijkheid laten bestaan, dat verstandelijke overwegingen op zichzelf een actieve, tot handelen aanzettende betekenis zouden hebben. Men kan zich echter de vraag stellen of het beheersen nieuwe mogelijkheden van handelen schept, die niet besloten zouden zijn in de driften zelf. De wil, als beheerser van de menselijke neigingen, zou dan een functie uitoefenen te vergelijken met die van de wisselwachter van een spoorwegstation. Deze bepaalt de keuze onder verschillende mogelijkheden; hij kan echter zelf geen

(15) Cf. Reding, Marcel — Die Existenzphilosophie, Düsseldorf, L. Schwann, 1949, bl. 228.
(16) Merleau-Ponty, M. — Phénoménologie de la perception, Paris, Gallimard, 1945, bl. 517—518.
(17) Stern, William — Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage, Den Haag, Martinus Nijhoff, 2. Lief., bl. 546.

enkele nieuwe mogelijkheid toevoegen. Op dergelijke wijze zou de wil de vrijheid van keuze zijn onder de uitingen van verschillende door de persoonlijkheidsstructuur van het individu bepaalde neigingen en driften. De wil zou echter uit zichzelf nooit een nieuwe mogelijkheid toevoegen. In die zin zou men dan de uitspraak van Pascal moeten begrijpen: „Tout notre raisonnement se réduit à céder au sentiment" (18).

Een voorbeeld van een vermoedelijk na een dergelijke motievenstrijd gepleegde dubbelzelfmoord werd door Morgenthaler en Steinberg (19) gepubliceerd. Het betreft een suicide à deux die in 1933 te Bern door een kinderloos echtpaar werd gepleegd. De man was 58, de vrouw 51 jaar oud. Beiden waren Russische emigranten die sinds 1918 hun vaderland hadden verlaten en de laatste jaren van hun leven in Zwitserland hadden doorgebracht. De wanhoopsdaad gebeurde op een Zondag in een hotel, waar het echtpaar sinds 4 jaar regelmatig kwam. In de kamer waar de lijken gevonden werden, heerste een strenge orde. De lijken waren volledig aangekleed. Ze lagen op de vers opgemaakte bedden. Op de nachttafel van de man lag een papiertje met het opschrift: „Grösste Vorsicht — stark giftig". Daarnaast stonden enige medicijnflesjes en een heiligenbeeldje. Er lag ook een injectiespuitje. Op de nachttafel van de vrouw werden dezelfde voorwerpen gevonden. Ook daar was een briefje bijgevoegd: „Grosse Vorsicht — stark giftig — Vorsicht mit dem Inhalt des Glases". In de badkamer van het echtpaar werd dan nog een ander verwittigingsbriefje gevonden: „Wir bitten alles was sich in dem Badezimmer befindet herauszuwerfen". In de slaapkamer werd op de schrijftafel een kalenderboekje aangetroffen, waarop de datum van de wanhoopsdaad doorgestreept was. Op deze schrijftafel lagen ook de zes afscheidsbrieven. Alle waren gesloten. Twee hiervan waren gericht

(18) Pascal — L'Oevre de Pascal, ed. J. Chevalier, Paris, Bibliothèque de la Pléiade, z.d., bl. 962; Pensées, 474.
(19) Morgenthaler, Dr. W., Steinberg, Dr. M. — Letzte Aufzeignungen von Selbstmördern, Bern, Hans Huber, 1945, bl. 28—38.

aan de bestuurder van het hotel, waarin de dubbelzelfmoord gebeurde; een andere brief aan de uitvoerder van het testament van het echtpaar, één aan de politie en één aan de bank, die de geldoperaties van de man uitvoerde. Ten slotte was er ook een schrijven aan een vriend. Al deze afscheidsbrieven waren zeer uitvoerig en geschreven in een zeer klare stijl. Ziehier een citaat uit de brief aan de politie:

„Wir, die Unterzeichneten, X. Y. und U. Y. bitten sehr uns unsere Tat zu entschuldigen.

Wir sind russische Untertanen (weisse Russen) russisch orthodoxer Religion und haben Russland im August 1918 verlassen. Seit 1920 waren wir sehr oft in der Schweiz und die letzten Jahre unseres Lebens haben wir meistens in der Schweiz verbracht und zwar in Lausanne, Zürich und Bern.

Unsere Gesundheit hat sich nach allen Ereignissen sehr stark verschlimmert und die letzte Zeit sind die Leiden so gross geworden dass wir uns entschlossen unserem Leben ein Ende zu machen, da wir fühlen wie unsere Kräfte sinken.

Wir haben immer in der Schweiz Gastfreundschaft genossen, sind der Schweiz recht dankbar und da wir leider keine Heimat mehr haben, möchten wir gerne in der Schweizer Erde ruhen.

Wir haben beschlossen zusammen das Leben zu verlassen und nehmen Cyankalium, welches wir vor kurzem in London erhalten haben. Wir hoffen sicher und ohne Leiden diese Welt zu verlassen.

Wir möchten nur erwähnen dass wir gar keine Geldsorgen haben und je gehabt haben und haben absolut keine Schulden weder in der Schweiz noch irgendwo anders.

Das ganze Leben waren wir zusammen und möchten auch zusammen beerdigt sein. Da wir ganz genau angeben womit wir uns jetzt vergiften, wären wir recht dankbar, falls man das Sezieren vermeiden kann, leider sind uns aber die Verordnungen unbekannt und wir erlauben uns nur unsere Bitte auszusagen".

In deze en andere brieven motiveren de man en de vrouw hun wanhoopsdaad door hun lichamelijke ziektetoestand. De vrouw had een leveraandoening, de man leed aan nierstenen en had de laatste maanden bijzonder veel pijnaanvallen. Sinds enige tijd openbaarde zich bij hem ook nog een hartkwaal. „Die letzten Monate weiss ich selber nicht, wie ich gelebt habe, da meine Leiden mit jedem Tage sich immer verschlimmerten und man musste meine Willenskraft haben um diese Leiden mit meiner Geduld zu tragen". Vermoedelijk stond de vrouw sterk onder de geestelijke invloed van haar echtgenoot en werd zij door zijn zelfmoordbesluit en wellicht ook nog door zijn verdere inductie tot het aanvaarden der gemeenschappelijke zelfvernietiging gebracht. Deze opvatting schijnt bevestigd te worden door volgende passage uit een brief van de man: „Meine arme Frau, die meine Leiden immer gesehen hat, ist auch selbst sehr leidend und da wir gut eine Hälfte unseres Leben zusammen verbracht haben, wollte sie mich nicht überleben und so wie wir immer zusammen waren, so haben wir auch beschlossen zusammen diese Welt zu verlassen". Naast deze motiveringen en pogingen tot verontschuldiging der wanhoopsdaad, bevatten de afscheidsbrieven van dit echtpaar vooral een nuchter-zakelijke regeling van hun nalatenschap. Ook voor de teraardebestelling trof de man een aantal regelingen:

„Vor einiger Zeit habe ich für einen Freund Auskunft erhalten, was ungefähr die Bestattung kostet und habe folgende Ziffern erhalten:

Zwei plätze für 60 Jahre	Fr. 1200,—
Zwei Eichensärge	Fr. 1200,—
Andere Spesen ungefähr	Fr. 400,—
Einrichtung und Bepflanzung der Grabstätte	Fr. 400,—
	Fr. 3200,—"

Op het eerste gezicht schijnt deze dubbelzelfmoord te zijn

uitgevoerd in koelen bloede en het besluit tot de wanhoopsdaad lijkt genomen na rijp overleg. De hoofdbeweegreden tot de suicide à deux zou de kwelling en het bewustzijn van een lichamelijke ziekte geweest zijn. Daarenboven zouden toch ook zekere affectieve houdingen zoals vrees voor de pijn en wellicht angst voor het verdere verloop der ziekte, in de motievenstrijd van enige betekenis zijn geweest. De depressieve stemming van het echtpaar werd vermoedelijk mede bepaald door het gevoel, als emigranten geïsoleerd te zijn, door het niet bezitten van een eigen tehuis en misschien ook door enkele financiële tegenslagen, die het echtpaar in de laatste maanden troffen. Dit laatste zou men vooral kunnen opmaken uit het feit, dat de man in zijn brieven nogal vaak en met nadruk herhaalt, dat hij niet in materiële nood verkeerde en nooit schulden maakte: „Alle meine Geschäfte sind in vollster Ordnung und Gott sei gelobt, dass ich absolut keine Schulden habe. Wir möchten nur erwähnen, dass wir gar keine Geldsorgen haben und je gehabt haben und haben absolut keine Schulden".

Het echtpaar was vroeger welgesteld geweest; oorspronkelijk was de man bankier in Moskou. Hun geldelijke toestand had zich met de tijd echter niet verbeterd. In de afgelopen maanden moest o.a. een bankierszaak in Londen geliquideerd worden en had de man een belangrijk proces verloren. Naast deze financiële zorgen kan de man ook nog pessimistisch gestemd zijn geweest door een familieaangelegenheid. Hij was n.l. diep getroffen geweest door de zelfmoord van zijn broeder, die zich vóór een jaar in Parijs van het leven beroofde. Wellicht heeft dit voorbeeld hem daarenboven in zekere mate tot zijn eigen zelfvernietiging beïnvloed. Ook de moeder van de vrouw was door vrijwillige zelfvernietiging gestorven.

Een totaal nieuw inzicht in het mogelijk psychologisch gebeuren van deze dubbelzelfmoord verwierf men, toen korte tijd na de gemeenschappelijke zelfvernietiging bleek, dat de man reeds 11 jaren buitenechtelijke liefdesbetrekkingen onderhield

met een maîtresse, die het echtpaar in al zijn verplaatsingen van stad tot stad nareisde. De geliefde nam steeds haar intrek in een ander hotel dan het paar. Maandelijks kreeg ze van de man een toelage van 1000 Fr. Samen met hem had ze een safe in een bank. Deze koffer was enkele maanden vóór de zelfmoord alleen op haar naam geplaatst. Ondanks zijn langdurige en klaarblijkelijk intensieve omgang met de maîtresse was de man er in geslaagd het bestaan van zijn buitenechtelijke verhouding voor zijn echtgenote geheim te houden. Wellicht ontstond na jaren gemeenschappelijk leven met zijn vrouw, bij deze man de binding aan een andere vrouw wegens het onhoudbare gevoel van een onvoldoende Ik-openbaring in zijn eigen huwelijk. De man was inderdaad waarschijnlijk een meer veelzijdige en gecompliceerde persoonlijkheid dan zijn echtgenote. Na enige jaren kwam hij wellicht tot de ervaring, dat zijn Ik zich nooit volledig in zijn huwelijk zou kunnen reveleren. Dit gebeurde, wanneer zijn Ik reeds al die facetten had geopenbaard, die het samenzijn met zijn echtgenote hem kon doen beleven. De vrouw integendeel, als een eenvoudiger natuur, vond zich volledig „terug" in haar echtgenoot en derhalve was zij bevredigd in haar huwelijk. C. G. Jung (20) wees reeds op deze problematiek wanneer hij „Der Enthaltene und der Enthaltende" in sommige huwelijken onderscheidde. In een huwelijk omgeeft soms de ene partner de andere, maar hij zelf wordt dan echter geen „inhoud". Hij kijkt derhalve buiten het huwelijk en tracht dáár de openbaring van het Ik te voltooien.

De inductor van deze suicide à deux maakte van zijn „dubbel" leven in zijn afscheidsbrieven geen gewag. Hij kan dit natuurlijk gedaan hebben om het geheim ten overstaan van zijn echtgenote te bewaren. Dit verzwijgen maakt de brieven zeer onvolledig, voor wat betreft het inzicht in de gedragingen van de man. Het bestaan van de onregelmatige liefdesbetrekking openbaart de mogelijkheid van een bewuste of onbe-

(20) Jung, C. G. — Seelenprobleme der Gegenwart, Zürich, Rascher Verlag, 1946, Die Ehe als psychologische Beziehung, bl. 284—286.

wuste agressiviteitsverhouding van de man tegenover zijn echtgenote. De echte drijfveer tot deze dubbelzelfmoord kan derhalve een geheel andere geweest zijn dan het zelfvernietigingsmotief dat in de afscheidsbrieven door de inductor naar voren wordt gebracht. Niettegenstaande de gemeenschappelijke zelfvernietiging helemaal gelijkt op een balans-dubbelzelfmoord, kunnen nochtans de waarachtige beweeggronden van deze daad afkomstig zijn geweest uit de affectieve belevingssfeer.

Het psychologisch gebeuren van deze dubbelzelfmoord, verschilt echter toch in zekere mate van die gemeenschappelijke zelfvernietigingen uit gevoelsbeweegredenen, die vaak in de eerste levenshelft worden gepleegd. Bij het ouder worden ondergaat het driftleven van de mens inderdaad belangrijke wijzigingen. Terwijl het eerste deel van het leven hoofdzakelijk onder de invloed staat van de drang naar affirmatie van het Ik, die zich dan kan uiten in de drang tot existentiële communicatie of in de drang naar alleen-zijn, komt in de tweede levenshelft veel meer de drang naar het onder een of andere vorm voortbestaan van het gereveleerde Ik, de mens beheersen. Wanneer het zelf en het bestaan aan het Ik als bekend voorkomen en er geen nieuwe openbaringen meer van worden verwacht, overschouwt het Ik het leven en bewust of onbewust beleeft het de drang naar zingeving. Voor eenieder geldt de uitspraak van Nicolai Hartmann (21) „nach Sinngebung des eigenen Lebens fahnden wir alle, und ohne Sinn zu sehen mag keiner leben". Inderdaad, ook de mensen die nooit tot enige analyse van hun existentie overgaan, worden beheerst door de drang naar zingeving. Bij hen wordt deze drang echter afgeleid in het najagen van een alledaags geluk dat door velen ten onrechte als de zin van het leven wordt opgevat. In de dagelijkse bezigheden en in de afwisselende omstandigheden van het bestaan wordt dan een afleiding gevonden en de fundamentele levensproblemen worden ont-

(21) Hartmann, Nicolai — Sinngebung und Sinnerfüllung, Blätter für Deutsche Philosophie, 8. Band, Heft 1, bl. 3.

weken. Vaak zoekt de mens ook de zin van het individuele zijn in het zijn van het volgend geslacht: het individu stelt dan zichzelf gerust door zich voor te houden dat de zin van het eigen leven zou te vinden zijn in het nageslacht.

Vooral echter aan diegenen, die niet gevangen blijven in wat Martin Heidegger (22) noemde „das alltägliche Sein" stelt zich de vraag naar de diepere betekenis van hun zijn en geweest zijn. Vooreerst beschouwt hun Ik het verleden en het wordt zich dan pijnlijk bewust, dat het tot op heden nog geen blijvende waarde kon verwezenlijken. De mens beleeft het inhoudsloze van zijn geweest zijn en deze beleving bevreest hem: zou hij toch verdwijnen zonder een spoor na te laten? Heel even kan hij wellicht nog hoop stellen in de toekomst; maar bijna onmiddellijk treft hem het bewustzijn en de ervaring van het niet-aan-de-tijd-weerstaan van alle menselijke scheppingen. De mens beleeft de tijd als de horizon der existentie en bij deze beleving wordt hij gegrepen door de existentiële angst. Deze angst ontstaat wanneer het Ik vermoedt, dat het eens tot niets zal herleid worden. De existentiële angst is de magische invloed van het onbekende en tegelijkertijd het gevoel, dat het Ik treft bij de dreigende opslorping door het Niets.

In de angst kan het Ik het niet uithouden. Het moet nu òfwel de angst-situatie, die het leven zelf is, ontvluchten, òfwel door de analyse van de oorzaak van het gevoel het magische en derhalve ook het gevoel zelve doen verdwijnen. De existentiële angst en de drang naar zingeving dwingen derhalve het Ik tot verstandelijke overwegingen en zijn een stimulus tot wijsgerig denken. Zij zijn trouwens een van de kernvraagstukken van de philosophie. Vormen zij niet het centrale probleem van Heidegger's „Sein und Zeit" en Sartre's: „L'être et le néant"? En is het niet omdat de door existentiële angst aangegrepen mens een spontane neiging

(22) Heidegger, Martin — Sein und Zeit, Halle a/d S., Max Niemeyer, 1953, bl. 252—259.

voelt de angst-situatie te ontvluchten, dat Albert Camus (23) kon beweren: „Il n'y a qu'un problème philosophique vraiment serieux: c'est le suicide. Juger que la vie vaut ou ne vaut pas la peine d'être vécue, c'est répondre à la question fondamentale de la philosophie".

Wanneer de zich niet boven het „Alltägliche" verheffende mens door de angst gegrepen wordt, tracht ook hij òfwel in de vlucht zijn heil te zoeken, òfwel door het ontleden van zijn angst het gevoel in intensiteit te doen afnemen. Hij kan ook beide houdingen combineren en in zijn zelfmoord ontvluchten en tegelijkertijd door een verstandelijke motivering van deze wanhoopsdaad een poging doen om het ondraaglijk angstgevoel op te heffen door een analyse van zijn concrete levensomstandigheden. De beangstigde kan tot een zelfmoordbesluit komen, aangezien de existentiële angst niet de vrees is voor het sterven zelf.

De angst doet in een magische houding het object, dat het gevoel uitlokt, negeren. De beangstigde wil dit object vernietigen en kan daarbij gedreven worden tot zelfvernietiging om het object in de verwoesting mede te slepen. Het object, dat de existentiële angst uitlokt, is het in-de-wereld-zijn zelf. Als beweegreden tot zijn zelfmoord zal de mens echter de angst niet vermelden, omdat hij dit gevoel niet wenst toe te geven en ook omdat hij er niet altijd bewust van is. Naar alle schijn zou hij zijn zelfmoord plegen om reden van verstandelijke overwegingen. De ware drijfveer tot zijn zelfvernietiging is meestal de onbewuste existentiële angst. De verstandelijke overwegingen zijn slechts een poging om de affectieve beweegredenen te negeren. Zoals voor elke menselijke daad bestaan voor deze zelfmoord bewuste schijnmotieven en andere onbewuste beweegredenen. J. P. Sartre (24) zou hier spreken van „motif" en „mobile". William Stern

(23) Camus, Albert — Le mythe de Sisyphe, Paris, Gallimard, 1942, bl. 15.
(24) Sartre, J. P. — L'être et le néant, Paris, Gallimard, 1948, bl. 522—528.

(25) zou het onderscheid maken tussen phaeno- en geno-motieven. De phaeno-motieven zijn het geheel van verstandelijke overwegingen, die de daad moeten verantwoorden en de geno-motieven zijn de driften en de neigingen, die de dader in werkelijkheid tot de handelingen dwingen.

Een zelfmoord-geval, waarbij een dergelijke problematiek zeer duidelijk naar voren komt, werd beschreven door Fortanier en Speyer (26). Een kalm en bezadigd man, 55 jaar oud, had gedurende de laatste jaren herhaalde malen aan zijn vrienden en kennissen medegedeeld, dat hij niet zou aarzelen een einde aan zijn leven te maken, wanneer hij het ogenblik daartoe gekomen achtte. Hij had zelfs een brochure geschreven, waarin hij tot het besluit kwam, dat een ieder het recht heeft een weloverlegde balanszelfmoord te plegen. Kort vóór zijn dood deelde hij aan verschillende vrienden mede, dat het ogenblik van zijn zelfmoord naderde. Op een avond nam deze man 35 tabletten veronal in. Enkele uren vóór het uitvoeren van zijn zelfvernietiging had hij zich nog op kalme wijze met verschillende personen onderhouden. Deze hadden aan hem niets bijzonders gemerkt. In het tijdsverloop, dat op het innemen van het gif volgde, schreef de man nauwkeurig al zijn bevindingen op. In het begin was hij volkomen rustig en gaf in zijn nagelaten schrijven slechts blijk van kalmte. Tijdens de toenemende bewustzijnsinzinking, die aan de dood voorafging, kwam er echter een ogenblik, waarin de man plots aangegrepen werd door angst. Hij schreef dan zijn wens neer nog door een dokter geholpen te worden. Na aldus zijn verlangen te hebben uitgedrukt om in het leven te blijven, kon de zelfmoordenaar nog slechts enige zig-zag lijnen noteren. Vermoedelijk deed hij aldus nog een laatste poging om bepaalde gedachten uit te drukken.

Natuurlijk kan de uiteindelijke affectenontlading van deze man slechts de uitdrukking geweest zijn van zijn vrees voor

(25) Stern, William — Allgemeine Psychologie auf personalistischer Grundlage, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1935, bl. 559—570.
(26) Fortanier, A. H., Speyer, N. — Een geval van Balans-Zelfmoord, N.T.v.G., 79, II, 22, bl. 2639—2640.

het sterven zelf; waarschijnlijk was het echter de enige uiting van de werkelijke drijfveer, die hem tot zijn zelfmoord bracht. Het zou de expressie geweest zijn van het geno-motief, dat leidde naar zijn wanhoopsdaad. Wanneer het bewustzijn van de zelfmoordenaar door de gift-inwerking beneveld geraakte, vervielen meteen de phaeno-motieven van zijn zelfvernietiging. Deze waren immers slechts constructies van zijn bewustzijn; reeds jaren zou deze man verstandelijk over de zelfmoord hebben geredeneerd om aldus de angst, die hem kwelde te beheersen.

Ook een inductor tot dubbelzelfmoord kan gedreven worden door zijn existentiële angst. Inderdaad aangezien angst, een angst is voor zichzelf, wordt dit gevoel intenser in de eenzaamheid en neemt het af bij het samen-zijn-met-de-ander. De inductor zou dan in de gelijktijdige zelfvernietiging met iemand willen samen-zijn om daardoor zijn eigen angst te verminderen. Wanneer het Ik ook aandacht aan de ander moet besteden wordt immers de confrontatie met zichzelf belemmerd. De inductor tracht zijn angst te overwinnen door verstandelijk te redeneren, door aan zijn leven een eind te maken en door zijn zelfvernietiging gelijktijdig met die van een partner uit te voeren. Het Ik kan ook een ander medenemen, waarin het verschillende facetten van zichzelf projecteerde. Deze ander is dan tegelijkertijd een deel van het Ik, dat in de zelfmoord wordt medegesleept. De zelfmoordenaar uit existentiële angst aanvaardt gemakkelijk, dat een partner samen met hem zou sterven, wanneer deze dit zou wensen. Deze wens zou ontstaan bij het door de inductor mededelen van zijn gephaeno-motiveerd zelfmoordbesluit. De inductor zou zijn plan tot zelfvernietiging aan de ander communiceren, omdat hij hoopt, dat reeds deze bewustzijnscommunicatie zijn angst zou doen afnemen. Bewust of onbewust kan hij ook hopen, dat de ander hem zijn existentiële angst zou ontnemen en aldus zijn wanhoopsdaad zou verijdelen. Wanneer de ander dit echter niet doet, kan het Ik agressief

worden, tot dubbelzelfmoord induceren of althans aanvaarden, dat de ander gelijktijdig met hem zou sterven.

De dubbelzelfmoord om verstandelijke beweegredenen geschiedt meestal wegens de existentiële angst van de inductor. Nochtans kunnen verstandelijke redeneringen ook dienen om de uiting van een andere drang te camoufleren. Zo kan b.v. een inductor handelen onder invloed van zijn geldingsdrang, of hij kan tot dubbelzelfmoord aanzetten, omdat hij louter gedreven wordt door zijn agressieve neigingen.

Zo was het naar ons inzicht geen balansdubbelzelfmoord, wanneer Dr. Lafargue (27) in 1911 zich tegelijkertijd met zijn echtgenote om het leven bracht. De gegevens, waarover wij beschikken (28), laten ons niet toe een nauwkeurige analyse te verrichten van deze dubbelzelfmoord. Nochtans blijkt ons uit een deel van een afscheidsbrief, dat zijn daad vooral onder invloed van affectieve beweegredenen werd verricht. „Sain de corps et d'esprit, je me tue avant que l'impitoyable vieillesse, qui m'enlève un à un les plaisirs et les joies de l'existence, et qui me dépouille de mes forces physiques et intellectuelles, ne paralyse mon énergie et ne brise ma volonté, et ne fasse de moi une charge à moi-même et aux autres. Depuis des années je me suis promis de ne pas dépasser les 70 ans; j'ai fixé l'époque de l'année pour mon départ de la vie et j'ai préparé le mode d'exécution: une injection hypodermique d'acide cyanhydrique. Je meurs avec la joie suprême d'avoir la certitude que, dans un avenir prochain, la cause à laquelle je me suis dévoué depuis quarante-cinq ans triomphera. Vive le Communisme. Vive le Socialisme international!"

Schijnbaar zouden er toch gemeenschappelijke zelfvernietigingen voorkomen, die na „eine kaltbewusste Abwägung des Für und Wider, sachlich und logisch durchgeführt" zouden

(27) Paul Lafargue was een bekend communistisch leider, die actief in de politieke beweging stond. Hij was gehuwd met de dochter van Karl Marx.

(28) Deshaies, Gabriel — Psychologie du suicide, Paris, Presses universitaires de France, 1947, bl. 149.

zijn (29). Waarschijnlijk komen bij deze gevallen de werkelijke beweeggronden echter nooit tot uiting. Alleen de phaenomotieven van de wanhoopsdaad zouden bekend zijn. Men kan zich inderdaad voorstellen, dat — wanneer in een geval zoals dat van Fortanier en Speyer — de zelfvernietiging b.v. door een ander zelfmoordmiddel gebeurde, de existentiële angst nooit tot uitdrukking zou gekomen zijn. De werkelijke oorzaken liggen vermoedelijk steeds dieper, dan de sfeer der redeneringen en verstandelijke overwegingen. Wij menen, dat balanszelfmoord en dubbelzelfmoord om reden van verstandelijke overwegingen alleen theoretisch mogelijke grensgevallen zijn. Men zou hierin een bevestiging kunnen zien van de boutade van Jean-Paul Sartre (30): „Quand on délibère, les jeux sont faits".

* * *

(29) Dergelijke gevallen zouden in Nederland zijn voorgekomen in 1940. Prof. Dr. D. Wiersma, Den Haag en Dr. Berthold Stokvis, Amsterdam, deelden mij voorbeelden mede uit hun persoonlijke ervaring. Vooral Joodse echtparen zouden dergelijke „suicide à deux de raison" hebben gepleegd. Na de capitulatie van Duitsland zouden ook daar talrijke zogenaamde balansdubbelzelfmoorden zijn gepleegd. Met Med. Rat Dr. E. H. Michalowski, Bad Kissingen en Dr. Richard Schütze, Heidelberg, had ik de gelegenheid van gedachten te wisselen over aan hen bekende gevallen.

(30) Sartre, Jean-Paul — L'être et le néant, Paris, Gallimard, 1948, bl. 527.

7. OVER DE ZIN VAN DE DUBBEL-ZELFMOORD

De meeste gevallen van dubbelzelfmoord blijken een poging te zijn tot uiting van een fundamentele drift van de daders. Zo kan een „dubbelzelfmoord uit liefde" gebeuren als uiting van de drang tot existentiële communicatie van een of beide partners. Deze trachten dan in de gemeenschappelijke zelfvernietiging hun verbondenheid te beleven. Zij staan echter tot elkaar in een verhouding van gebondenheid. Er bestaat immers steeds een zekere afhankelijkheid van de inductor ten overstaan van de geïnduceerde partner, er bestaat een rangorde tussen de begerende en de begeerde. In dergelijke omstandigheden kan het niet komen tot existentiële communicatie, daar deze slechts tussen gelijkwaardige partners kan bestaan. Meende niet Karl Jaspers (1) „Unterordnung des Anderen in Gehorsam unter mich lässt mich nicht zu mir kommen, sein Herrschen über mich ebensowenig?" En schreef niet Jean-Paul Sartre (2) „L'amant se retrouve seul si l'aimé s'est transformé en automate?" Als uiting van de drang tot existentiële communicatie wordt de suicide à deux derhalve een mislukking.

De transagressionele dubbelzelfmoord kan men als de mislukte uiting van de agressieve neiging van de daders beschouwen. De eerste bedoeling van de haat is immers alleen *de ander* te doden.

Bij de mislukking van de drang tot zingeving kan de existentiële angst ontstaan. Dit gevoel is volgens Heidegger (3) de uitdrukking van de „völlige Ohnmacht gegenüber dem Seienden im Ganzen". Iemand kan nu zelfmoord of dubbelzelfmoord plegen om deze angst te vernietigen; door zijn

(1) Jaspers, Karl — Philosophie, Berlin, Springer-Verlag, 1948, bl. 344.
(2) Sartre, Jean-Paul — L'être et le néant, Paris, Gallimard, 1948, bl. 434.
(3) Heidegger, Martin — Was ist metaphysik?, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1949, bl. 31.

daad geeft hij dan de mislukking toe van zijn zoeken naar zin.

De vraag stelt zich, of de dubbelzelfmoord als poging tot bevrediging van individuele neigingen àl dan niet zinvol zou zijn. Het „Alltägliche" is slechts zinvol, voor zover het een deelname is aan de diepere zin van het leven.

Aangezien een gemeenschappelijke zelfvernietiging een poging van de daders is tot uiting van een hunner fundamentele neigingen, is het een poging tot het beleven van een individuele gril. Met Vladimir Soloviev (4) kan men aanvaarden, dat de zin van het leven niet zou overeenstemmen met de betrachtingen en de eisen van ieder afzonderlijk individu. Inderdaad, de zin van het leven zou van een algemene orde moeten zijn. De levenszin zou er niet in bestaan, dat het leven zó zou verlopen gelijk een ieder het wenst.

De dubbelzelfmoord zou als individuele drangsuiting niet alleen *zinloos* maar zelfs *onzinnig* zijn. Inderdaad volgens Edith Stein (5) kan men van onzin spreken, wanneer iets zin laat vermoeden maar in werkelijkheid geen zin bevat. Men zou de dubbelzelfmoord wellicht *zinstrijdig* kunnen noemen, wanneer men zou aanvaarden, dat het leven zin bevat en het zich om het leven brengen derhalve „widersinnig" is. Men kan inderdaad van zinstrijdig spreken, wanneer „sachhaltige Sinngebilde zusammengefügt werden, die miteinander unverträglich sind". Wanneer men op grond van de redenering van Soloviev de dubbelzelfmoord als zinloos en zelfs als onzinnig of zinstrijdig beschouwt, veronderstelt men daarbij, dat het leven zinvol zou zijn. Niet ieder mens kan echter het zijn als zinvol beleven. Maar zelfs wanneer men van het leven de diepere zin niet zou kunnen inzien, zou het van het leven scheiden daardoor nog niet zinvol worden. Albert Camus (6)

(4) Soloviev, Vladimir — La justification du bien, Paris, Aubier, 1939, bl. XIII.
(5) Stein, Dr. Edith — Endliches und ewiges Sein, Freiburg, Herder-Verlag, 1950, bl. 306.
(6) Camus, Albert — Le Mythe de Sisyphe, Paris, Gallimard, 1942, bl. 76.

zelf toonde aan, dat het beleven van het zinloze van het bestaan de zelfmoord niet rechtvaardigt: „Il apparait au contraire que la vie sera d'autant mieux vécue qu'elle n'aura pas de sens".

Het bestaan en de aard van de metaphysische zin van het zijn stelt een dermate moeilijk probleem, dat de wereld- en zijnsbeschouwing van de mens er tot op heden geen onbestreden antwoord op kon geven. Men kan echter met Heinrich Gomperz (7) aanvaarden, dat het menselijk bewustzijn slechts in staat zou zijn zich rekenschap te geven van de zin van eenvoudige structuren. Een geheel zou voldoende bevattelijk en overzichtelijk moeten zijn, opdat de mens de zin er van zou kunnen vatten en het niet als zinloos zou beleven. Het leven en de natuur zijn wellicht àl te ingewikkelde structuren, dat het menselijk bevattingsvermogen er de zin van zou inzien. Het zou een overschatting zijn van het bewustzijn wanneer de mens meent, dat hij van alles de zin moet inzien, opdat er zin weze.

Het aan de mens als zinloos voorkomen betekent niet het daarom zinloos zijn. Waar de verstandelijke redenering niet leidde tot het zien van die zin, kan men hopen, dat het leven een diepere zin heeft. Deze hoop is door de rede te aanvaarden, aangezien de mogelijkheid van het bestaan van de diepere levenszin niet door de rede kan ontkend worden. Hoop verschilt van berekenende redenering, omdat zij zelfs *dan* kan blijven bestaan, wanneer de rede niet in staat is de mogelijkheid van verwezenlijking in te zien. Leerde niet Gabriel Marcel (8) „Qu'espérance et raison calculatrice sont essentiellement distincts et qu'il y a tout a perdre a vouloir les confondre".

(7) Gomperz, Heinrich — Ueber Sinn und Sinngebilde, Verstehen und Erklären, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1929, bl. 247.
(8) Marcel, Gabriel — Homo Viator, Paris, Aubier, Editions Montaigne, bl. 87.

RESUME

Avec Léon Meynard nous pouvons toujours appeler le suicide „un drame absolument personnel". A l'auteur d'un suicide nous pouvons appliquer les mots de Paul Valéry: „Pour lui tout autre n'est qu'absence". D'ailleurs le suicide est souvent la suite de l'échec de l'être-en-commun de son auteur, la conséquence de son conflit avec le „prochain" dont il s'isole.

Par contre, dans le suicide à deux chacun des partenaires ou, tout au moins, l'un d'entre eux vise à établir une communication avec l'autre. Karl Jaspers distingue plusieurs sortes de communication. La communication du Dasein est la relation qui existe nécessairement entre les individus, par suite de la simultanéité de leur être-dans-le-monde; c'est l'être-à-côté-de-l'autre, dans lequel l'un ne se sent pas porté à se rapprocher davantage de l'autre et qui crée ainsi une atmosphère de „sociabilité insociable" (ungesellige Geselligkeit). La communication des consciences ensuite est l'entrée en contact d'hommes en tant qu'êtres conscients, s'effectuant d'une manière objective par des notions et des idées. La communication existentielle enfin est la forme la plus intime de l'être-ensemble. Elle naît quand les existences de deux individus entrent en contact par la communication d'expériences qui révèlent la vraie substance de leurs personnalités. Elle peut même s'effectuer par ce que Rainer Maria Rilke appelait: „Parler tout en gardant le silence" (sprechen als Schweigende).

Etant donné que dans l'autodestruction en commun un certain attachement à l'autre se manifeste toujours, on peut dans le suicide à deux étudier ces diverses formes de l'être-en-commun-avec-l'autre. Du reste il est possible d'analyser dans le phénomène du suicide à deux le comportement du „je" à l'égard de l'autre dans l'ultime événement de la mort et de fournir ainsi une contribution à l'étude de ce que Jean-Paul Sartre dénommait: „les relations concrètes avec autrui".

Le suicide individuel a fait souvent l'objet d'études de la

part de psychiâtres, de médecins légistes, de sociologues, de moralistes et de philosophes. Par contre, la présente contribution à l'analyse de l'existence et à la psychopathologie est le premier ouvrage d'une certaine ampleur qui traite du phénomène du suicide à deux.

Dans cette dissertation nous précisons d'abord notre position à l'égard du problème: le vrai suicide à deux d'amour existe-t-il? De l'analyse de quelques cas nous pouvons déduire la conclusion que le vrai suicide à deux d'amour, ayant pour cause unique l'amour, doit être considéré comme un cas-limite dont la possibilité est purement théorique. Il est toutefois admissible que, par suite d'un désir de voir le temps s'arrêter et comme expression d'une tendance qui aspire à éterniser un bonheur enivrant, le vœu d'une mort en commun puisse se manifester. Néanmoins un stimulant sous la forme d'un obstacle à une union future est presque toujours indispensable pour faire naître un acte de cette sphère affective, dénuée d'activité.

Cet ouvrage traite de deux cas de suicide à deux, commis par des amoureux dont les rapports étaient de nature plus ou moins perverse. Etant donné que les pervertis sexuels ont perdu la faculté d'une vie affective normale, il n'est pas possible qu'existe entre eux un vrai attachement d'amour, d'où il résulte qu'ils sont incapables de commettre un suicide à deux d'amour. Pourtant il ressort des cas analysés que les suicides à deux, commis par des sujets plus ou moins pervertis, se rapprochent le plus de véritables suicides à deux d'amour. Ainsi se trouve confirmée cette vue de Sigmund Freud: „La violence irrésistible de l'amour ne se manifeste peut-être nulle part avec plus de force que dans ses aberrations (Die Allgewalt der Liebe zeigt sich vielleicht nirgends stärker als in ihren Verirrungen).

En effet, le prétendu double suicide à deux d'amour semble le plus fréquent chez des individus qui par suite de la structure de leur personnalité ne sont pas capables d'un amour véritable. Les auteurs éprouvent dans leur suicide à deux la

manifestation d'une autre impulsion inconsciente qui les domine à cause des propriétés essentielles de leur nature.

Ainsi dans le suicide à deux l'auteur peut par exemple ressentir de la haine. La haine domine l'homme qui est incapable d'aimer. Elle est l'impulsion à être-seul, vécue par des individus qui, lors d'une rencontre avec l'autre, se sentent blessés dans le sentiment de leur valeur personnelle, du moment qu'ils retrouvent en autrui une partie de leur propre moi. La haine est donc l'impulsion fondamentale tendant à rétablir l'unité du „je". L'homme peut éprouver cette impulsion quand il a projeté dans l'autre une partie de soi-même et il projette dans l'autre une partie de soi-même, par suite de sa tendance à la communication existentielle et sous l'influence de celle-ci. En effet, la tendance à la communication existentielle est une des tendances les plus fondamentales de l'être de l'homme. A vrai dire, dans la communication seulement l'individu peut devenir lui-même. De même que la conscience isolée ne peut jamais, sans la communication des consciences, arriver à la conscience de soi-même, ainsi l'homme peut seulement dans la communication devenir véritablement lui-même par rapport à l'être véritable d'autrui.

En cas d'échec de la tendance à la communication existentielle, l'homme peut dans le suicide à deux éprouver une manifestation de sa nature agressive. Il commet alors ou bien un suicide qu'il complète en tuant dans l'autre une partie de soi-même, ou bien un meurtre qu'il achève en tuant en soi-même la partie de l'autre qui y est incluse. En effet, à chaque rencontre de deux personnes une partie de l'un est toujours présente dans l'autre et une partie du second dans le premier.

A côté des cas de suicide à deux, dans lesquels les auteurs déclarent ouvertement qu'ils agissent sous l'influence de motifs d'ordre affectif, il y a aussi d'autres cas d'autodestruction en commun que les auteurs du suicide présentent comme des actions mûrement réfléchies et exécutées de sang-froid. Les motifs, qui auraient conduit à ces suicides de raison véritables ou apparents, sont le plus souvent les suivants: des

maladies corporelles, des soucis matériels, des difficultés d'ordre social ou le sentiment du non-sens de l'existence humaine. Dans le cas du suicide à deux l'instigateur proposerait l'autodestruction en commun, parce que les mêmes considérations qui l'incitent à se décider au suicide, s'appliqueraient également au partenaire.

A mon sens, il n'existe pas de vrai suicide à deux de raison, mais des mobiles affectifs se cachent sous l'apparence des motifs conscients. Les considérations d'ordre intellectuel servent d'une part à justifier l'acte devant le monde extérieur et d'autre part à analyser et à diminuer l'intensité des sentiments qui en réalité ont forcé à agir.

Le processus psychologique de la plupart des suicides à deux de raison diffère toutefois dans une certaine mesure de ces cas d'autodestruction, inspirés par des motifs d'ordre affectif et se présentant souvent dans la première moitié de l'existence humaine. En effet, par suite du vieillissement, les tendances de l'homme subissent des modifications profondes.

Alors que la première partie de la vie se trouve principalement sous l'influence de l'impulsion à l'affirmation du „je", qui peut alors se manifester dans la tendance à la communication existentielle ou dans la tendance à l'être-seul, l'homme se trouve bien plus dominé, dans la seconde moitié de sa vie, par l'impulsion qui le porte à prolonger l'être de son moi révélé. Quand le „je" semble connaître l'existence et n'en attend plus de nouvelles révélations, alors il embrasse d'une vue sa propre vie et éprouve, consciemment ou non, la tendance à lui conférer un sens. D'abord le „je" considère le passé et avec douleur il se rend compte que jusqu'à présent il n'a pas encore pu réaliser une valeur durable. L'homme ressent le vide de sa vie passée et ce sentiment le rend inquiet: serait-il condamné à disparaître sans laisser de trace? Il se peut que pendant quelque temps il mette encore ses espérances dans le futur, mais presque immédiatement il se sent douloureusement affecté par la conscience que toutes les créations humaines ne résistent pas au temps. L'homme éprouve alors

le temps comme l'horizon de l'existence et ce sentiment le remplit d'angoisse existentielle. Cette angoisse est l'influence magique de l'inconnu et en même temps l'émotion qui s'empare du „je" devant l'imminente résorption dans le néant. Dans l'angoisse le „je" n'y tient plus: il doit ou bien fuir la situation angoissante qu'est la vie même, ou bien essayer, en analysant la cause de l'émotion, de dissiper l'influence magique et par là l'émotion même. L'angoisse existentielle et la tendance à conférer un sens forcent donc le „je" à des considérations d'ordre intellectuel. Celles-ci constituent le motif profond incitant au suicide de raison: l'individu angoissé veut en effet détruire l'objet qui a provoqué l'angoisse. En cela il peut être poussé à l'autodestruction afin d'entraîner aussi cet objet dans la perte. L'objet qui provoque l'angoisse existentielle est l'être-dans-le-monde même. L'homme ne mentionnera pas l'angoisse comme le mobile qui l'a poussé au suicide, parce qu'il ne veut pas avouer ce sentiment, mais aussi parce qu'il n'en est pas toujours conscient. Comme toute action humaine, ce suicide comporte des motifs apparents conscients et des mobiles inconscients.

Etant donné que l'angoisse est ressentie par l'angoissé pour lui-même, ce sentiment devient plus intense dans la solitude et diminue par la présence de l'autre. L'instigateur peut dans son autodestruction rechercher la communauté avec autrui. En effet par suite de l'attention qu'il doit accorder à l'autre, la confrontation du „je" avec soi-même se trouve entravée. Alors l'instigateur essaie de vaincre son angoisse en s'adonnant à des considérations intellectuelles et en poursuivant simultanément sa propre destruction et celle de son partenaire.

Le „je" peut aussi se choisir un partenaire dans lequel il a projeté plusieurs facettes de soi-même. Cet autre est dans ce cas une partie du „je", entraînée dans le suicide. L'auteur d'un suicide inspiré par l'angoisse existentielle accepte facilement qu'un partenaire partage sa mort, si celui-ci le désire. Ce désir se manifeste, quand l'instigateur communique à son

partenaire sa décision de se suicider, basée sur des motifs apparents. L'instigateur communique à l'autre son dessein d'autodestruction dans l'espoir que déjà par cette communication des consciences son angoisse diminuera. Il se peut aussi qu'il espère que l'autre le délivrera de son angoisse existentielle et déjouera ainsi son projet désespéré. Quand l'autre ne répond pas à cette attente, le „je" peut devenir agressif, il peut inciter au suicide à deux ou, tout au moins, accepter que l'autre meure avec lui.

Le double suicide de raison se commet dans la plupart des cas à cause de l'angoisse existentielle de l'instigateur. Toutefois il se peut que des considérations intellectuelles servent à camoufler la manifestation d'une autre tendance. Ainsi par ex. l'instigateur peut agir sous l'influence de sa tendance à se faire valoir ou pousser au double suicide sous l'impulsion de son agressivité. Nous sommes d'avis que le suicide de raison et le double suicide, inspiré uniquement par des considérations intellectuelles, ne sont que des cas-limites dont la possibilité est purement théorique. En cette matière, la boutade de Jean-Paul Sartre se trouve confirmée: „Quand on délibère, les jeux sont faits".

Bij het afsluiten van dit proefschrift gaat mijn bijzondere dank naar de Heer Procureur-Generaal bij het Hof van Beroep te Gent, Professor H. Bekaert. Zijn zeer vererende steun en zijn wetenschappelijke belangstelling hadden op mij een uitermate stimulerende invloed.

Daarenboven dank ik zeer hartelijk de Heer J. C. Matthys, Advocaat-Generaal bij het Hof van Beroep te Gent, voor zijn zeer waardevolle en bereidwillige hulp.

Ik ben hen beiden bijzonder erkentelijk.

N.V. LEIDSCHE DRUKKERIJ - LEIDEN